

Program: „Unapređenje dostupnosti pravde u Srbiji“

Projekat:

Mapiranje resursa u lokalnim zajednicama za realizaciju vaspitnih naloga/posebnih obaveza

ANALIZA PRAKSI PRIMENE VASPITNIH NALOGA I POSEBNIH OBAVEZA U SRBIJI

Autori:

mr Nadežda Satarić, rukovodilac Projekta, Amity
mr Dragan Obradović, stručni saradnik Amity-a

Beograd, maj 2011. godine

SADRŽAJ

1.	Skraćenice korišćene u dokumentu.....	3
2.	Uvod i zahvalnica.....	4
3.	Desk top analiza za 2008 – 2009. godinu.....	6
3.1.	Podaci o primeni vaspitnih naloga za 2008 i 2009. godinu.....	7
3.2.	Podaci o primeni posebnih obaveza za 2008 i 2009. godinu.....	8
3.3.	Podaci iz centara za socijalni rad 77 opština u Srbiji sa teritorije područja 10 okružnih sudova/tužilaštava.....	11
3.4.	Podaci o organizacijama civilnog društva koje imaju iskustva sa razvojem usluga za decu i mlade koji imaju probleme u ponašanju ili su u sukobu sa zakonom.....	13
4.	Izveštaj sa sastanaka u pravosudnim organima.....	15
4.1.	Ljudski resursi.....	15
4.2.	Profil maloletnika.....	17
4.3.	Proces.....	18
4.4.	Efekti primene vaspitnih naloga i posebnih obaveza.....	24
4.5.	Saradnja.....	25
4.6.	Preporuke.....	26
4.7.	Zaključci i preporuke za Pravosudni sistem.....	30
5.	Izveštaj sa sastanaka u centrima za socijalni rad.....	36
5.1.	Ljudski resursi.....	36
5.2.	Proces.....	42
5.3.	Profil maloletnika.....	49
5.4.	Efekti primene vaspitnih naloga i posebnih obaveza.....	49
5.5.	Saradnja.....	53
5.6.	Preporuke.....	56
6.	Pružaoци usluga – organizacije civilnog društva i javne ustanove.....	61
6.1.	Podaci o organizacijama civilnog društva koje imaju iskustva sa razvojem usluga za decu i mlade koji imaju probleme u ponašanju ili su u sukobu sa zakonom.....	61
6.2.	Izveštaj sa sastanaka u organizacijama civilnog društva i javnim ustanovama.....	62
7.	Sažetak i opšti zaključci.....	64

1. SKRAĆENICE KORIŠĆENE U DOKUMENTU

APJT	–	Apelaciono javno tužilaštvo
APS	–	Apelacioni sud
CSR	–	Centar za socijalni rad
JKP	–	Javno komunalno preduzeće
JT	–	Javno tužilaštvo
MUP RS	–	Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije
OCD	–	Organizacija civilnog društva
PO	–	Posebna obaveza
PU	–	Policajska uprava
RJT	–	Republičko javno tužilaštvo
RZS	–	Republički zavod za statistiku
VJT	–	Više javno tužilaštvo
VN	–	Vaspitni nalog
VS	–	Viši sud
ZKP	–	Zakonik o krivičnom postupku
ZM	–	Zakon o maloletnim uciniocima krivičnih dela i krivično pravnoj zaštiti maloletnika

2. UVOD

Studija „Mapiranje resursa u lokalnim zajednicama za realizaciju vaspitnih naloga/posebnih obaveza“ rađena je u okviru Programa International Management Group „Unapređenje dostupnosti pravde u Srbiji“ i to komponente koja se odnosi na unapređenje sistema maloletničkog pravosuđa. Cilj ove studije je bio da se stvore polazne osnove, odnosno identifikuju ljudski resursi za kreiranje radnih grupa za razradu odgovarajućih procedura i standarda primene vaspitnih naloga i posebnih obaveza, kao i postojeći mehanizmi, iskustva, prepreke i primeri dobre prakse u njihovoj realizaciji koji će poslužiti kao polazna osnova za razradu i unapređene procedura i standarda primene vaspitnih naloga/posebnih obaveza.

Projektne zadaci bili su:

1. Sprovesti desk top analizu o realizaciji vaspitnih naloga/posebnih obaveza u Srbiji bez Kosova i Metohije, od 2008 godine, kako bi mapirali ključne gradove/opštine u kojima je realizovano najviše vaspitnih naloga i posebnih obaveza, radi prikupljanja informacija o ljudskim i drugim resursima, procedurama primene, efektima i profilu maloletnika;
2. Mapirati i ispitati dobre prakse primene vaspitnih naloga i posebnih obaveza kroz realizovane projekte organizacija civilnog društva, preko Foda za socijalne inovacije i drugih, radi prikupljanja informacija o ljudskim i drugim resursima, procedurama primene, efektima i profilu maloletnika;
3. Organizovati i realizovati sastanke u 10 gradova/opština sa predstavnicima državnih institucija - pravosuđa i socijalne zaštite - na kojima će se prikupiti podaci o ljudskim resursima odgovornim za primenu vaspitnih naloga i izricanje i primenu posebnih obaveza, za upućivanje na realizaciju i samu realizaciju. Na istim sastancima će se prikupiti informacije o tome koji je profil maloletnika kojima se izriču ove mere, ko realizuje mere, koji se mehanizmi i sporazumi u realizaciji koriste i koji su efekti realizovanih mera;
4. Analiza prikupljenih podataka i priprema izveštaja.

Studija je realizovana u periodu mart – maj 2011. godine.

U realizaciji projektnih zadataka korišćena je sledeća metodologija: Desk top analiza o realizaciji vaspitnih naloga i posebnih obaveza, obavljani intervjui sa stručnjacima posebno iz sistema pravosuđa, sistema socijalne zaštite, organizacija civilnog društva (u daljem tekstu OCD) i javnih ustanova u kojima se sprovode vaspitni nalozi/posebne obaveze. Osnova za intervjue su bila pitanja iz unapred pripremljenih i sagovornicima blagovremeno dostavljenih strukturiranih upitnika. Intervjui su obavljani u 12 gradova/opština tokom 29 sastanaka, od kojih 13 sa stručnjacima pravosuđa, 10 sa stručnjacima centara za socijalni rad (u daljem tekstu CSR) i 6 sa predstavnicima OCD i javnih ustanova. Na sastancima je učestvovao ukupno 101 sagovornik, od kojih 49 iz pravosuđa (viših javnih tužilaštava, viših

sudova, apelacionih sudova, apelacionih tužilaštava), 41 iz CSR i 11 iz OCD i javnih ustanova.

Sa predstavnicima pravosuđa realizovani su zajednički sastanci sa sudijama i tužiocima Viših sudova i tužilaštava, u gradovima/opštinama: Novi Pazar, Kraljevo, Užice, Kruševac, Kragujevac, Niš, Beograd, Subotica, Novi Sad i Pančevo. Sa sudijama apelacionih sudova sastanci su održani u Beogradu i Kragujevcu, a sa tužiocima apelacionog tužilaštva u Nišu.

Sa stručnjacima iz CSR i to voditeljima slučaja, supervizorima i rukovodiocima službi sastanci su održani u istim gradovima/opštinama, kao i sa pravosuđem, izuzev u Beogradu, gde nam to nije bilo omogućeno od strane Gradskog centra za socijalni rad, pa je umesto beogradskog CSR-a, sastanak obavljen sa stručnjacima iz CSR Prijepolje. Ove sastanke i intervjuje je realizovao dvočlani Amity tim stručnjaka, od kojih je jedan iz oblasti socijalne zaštite (mr Nadežda Satarić), a drugi iz oblasti pravosuđa (mr Dragan Obradović, u svojstvu stručnog konsultanta Amity-a).

Predstavnici OCD i javnih ustanova sa kojima su održani sastanci su iz Novog Sada, Pančeva, Kruševca i Požarevca. Sastanke i intervjuje sa njima obavio je Vlade Satarić, projektni koordinator Amity-a.

Zahvalnica

Dugujemo veliku zahvalnost svim profesionalcima koji su odvojili deo svog radnog vremena, da bi sa nama podelili svoja iskustva, dileme i nedoumice u vezi primene vaspitnih naloga i izricanja i realizacije posebnih obaveza. Posebno nam je bila dragocena otvorenost u razgovoru i davanje veoma konkretnih sugestija o tome šta je potrebno promeniti u zakonskoj regulativi, i kako unaprediti međusektorsku saradnju i procedure, da bi se u većoj meri kod maloletnika primenjivale alternativne mere.

Korisne sugestije prilikom koncipiranja strukturiranih upitnika za razgovore sa stručnjacima iz oblasti maloletničkog pravosuđa dobili smo od Katlin Brašić, specijaliste za dečiju zaštitu iz UNICEF-a, na čemu smo joj veoma zahvalni.

Zahvaljujemo i Ines Cerović, Menadžeru Programa „Unapređenje dostupnosti pravde u Srbiji“, čija nam je podrška značajno olakšala organizaciju sastanaka sa predstavnicima pravosuđa.

3. DESK TOP ANALIZA ZA 2008 – 2009. GODINU

Desk top analiza o realizovanim vaspitnim nalogima/posebnim obavezama predstavlja inicijalnu fazu realizacije projekta „Mapiranje resursa u lokalnim zajednicama za realizaciju vaspitnih naloga/posebnih obaveza“

Prilikom izrade Desk top analize korišćeni su sledeći izvori podataka:

- Godišnji izveštaji o radu centara za socijalni rad
- Godišnji izveštaji Republičkog Zavoda za statistiku
- Godišnji izveštaji Republičkog Zavoda za socijalnu zaštitu
- Godišnji i tematski izveštaji i ostala raspoloživa dokumentacija Fonda za socijalne inovacije, UNICEF-a i organizacija civilnog društva

Svrha desk top analize je bila da nam pomogne da identifikujemo one Više sudove i Viša javna tužilaštava u Srbiji koji su u najvećoj meri (u relativnom smislu, tj.više od ostalih) u svojoj dosadašnjoj praksi primenjivali vaspitne naloge odnosno izricali i primenili vaspitne mere/posebne obaveze, kako bi iste posetili i sa javnim tužiocima i sudijama za maloletnike razgovarali o njihovim iskustvima. Obzirom da u primeni vaspitnih naloga i realizaciji vaspitne mere posebne obaveze učestvuju i centri za socijalni rad, zadatak je bio da identifikujemo i deset centara za socijalni rad, koji imaju najveći broj maloletnika sa primenjenim vaspitnim nalogom i izrečenom vaspitnom merom posebne obaveze.

Naš projektni zadatak je takođe uključivao identifikaciju nekoliko organizacija civilnog društva, ili drugih ustanova u kojima se realizuju vaspitni nalozi i posebne obaveze, kako bi utvrdili načine realizacije ovih mera i izazove na koje treba odgovoriti u budućnosti.

Prilikom analize dostupnih podataka pravosuđa i centara za socijalni rad na osnovu zvaničnih izveštaja Republičkog Zavoda za statistiku i Republičkog Zavoda za socijalnu zaštitu koji su nadležni za prikupljanje i objavljivanje podataka pravosuđa odnosno socijalnog sektora respektivno, prve opservacije koje smo imali odnose se na velika odstupanja u podacima ova dva sektora kao i činjenicu da nije uvek bilo moguće direktno upoređivanje podataka, zbog različitog načina vođenja statistike u ova dva sektora. Osim činjenice da statistike ova dva sektora nisu međusobno usklađene, takođe, ni jedna od njih, ni statistika pravosuđa ni statistika koju vodi socijalni sektor nije u potpunosti usklađena sa Zakonom o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (u daljem tekstu ZM), pogotovu u delu koju se odnosi na inovativne institute koje ZM donosi – vaspitne naloge i posebne obaveze. Ipak, mogli smo da napravimo pojedinačne analize po sektorima i uporedne analize za neke od podataka, na osnovu čega smo formirali uzorak od 10 Viših sudova, Viših javnih tužilaštava i Centara za socijalni rad sa čijim predstavnicima smo potom obavili strukturirane intervjue.

3.1. PODACI O PRIMENI VASPITNIH NALOGA ZA 2008. I 2009. GODINU

Zvaničan podatak o primenjenim vaspitnim nalogima od strane pravosudnih organa za 2009 god. je moguće naći u Saopštenju Republičkog zavoda za statistiku,¹ u delu Statistika pravosuđa – Maloletni učinioци krivičnih dela, 2005 – 2009. godina. Na kraju Saopštenja u fusnoti je data Napomena: „U 2009. godini, prema maloletnim učinioциma krivičnih dela primenjeni su vaspitni nalozi: javni tužilac za maloletnike je u 72 slučaja primenio vaspitni nalog a u 38 slučajeva sudija za maloletnike (član 7. Zakona o maloletnim učinioциma krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica).“ Ovaj podatak se odnosi na teritoriju Srbije, bez Kosova i Metohije. Za 2008. godinu podaci o primenjenim vaspitnim nalogima od strane pravosudnih organa nisu prezentirani u Saopštenju Republičkog zavoda za statistiku u delu Statistika pravosuđa. Međutim, u Republičkom zavodu za statistiku, postoji podatak o broju primenjenih vaspitnih naloga za 2008. god, tokom koje je „javni tužilac za maloletnike je u 55 slučaja primenio vaspitni nalog a u 14 slučajeva sudija za maloletnike“.

U skupnim izveštajima centara za socijalni rad prezentovanim u Godišnjim izveštajima Republičkog Zavoda za socijalnu zaštitu za Srbiju bez Kosova i Metohije, u tački 107. Izveštaja² – Broj maloletnika sa izrečenim vaspitnim nalogom. Prikazani su podaci o broju maloletnika kojima su primenjeni vaspitni nalozi i ovi podaci su razvrstani prema vrsti vaspitnih naloga za 2008. i za 2009. godinu,

Broj maloletnika sa izrečenim vaspitnim nalogom		
Vaspitni nalog	2008. godina	2009. godina
Poravnanje sa oštećenim kako bi se naknadom štete, izvinjenjem, radom ili na neki drugi način otklonile, u celini ili delimično, štetne posledice dela	56	121
Redovno pohađanje škole ili redovno odlaženje na posao	25	23
Uključivanje, bez naknade, u rad humanitarnih organizacija ili poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja	23	41
Podvrgavanje odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga	3	4
Uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu	6	13
Ukupan broj dece	113	202

Evidentna su značajna odstupanja u osnovnim podacima o primeni vaspitnih naloga o kojima izveštavaju dva republička zavoda nadležna za prikupljanje i publikovanje podataka

¹ Saopštenje Republičkog zavoda za statistiku broj 213, od 16.07.2010. godine, Statistika pravosuđa – Maloletni učinioци krivičnih dela, 2005 – 2009. godina

² Republički Zavod za socijalnu zaštitu, Beograd, Godišnji izveštaji CSR za 2009. Godinu;

pravosudnog odnosno socijalnog sektora. Prema izveštajima pravosuđa tokom 2009. primenjeno je 110 vaspitnih naloga dok je prema izveštajima centara za socijalni rad broj maloletnika kojima su primenjeni vaspitni nalozi iznosi 202; za 2008. prema podacima pravosuđa ukupno je bilo primenjeno 69 vaspitnih naloga, dok je prema izveštajima socijalnog sektora bilo 113 maloletnika kojima su primenjeni vaspitni nalozi. Na ovom mestu, na početku naše studije smo konstatovali da se odstupanje u podacima u ovolikoj meri može samo delimično sagledati u svetlu činjenice da pravosuđe evidentira broj primenjenih vaspitnih naloga od strane javnog tužioca/sudije maloletnicima, dok socijalni sektor evidentira broj maloletnika kojima su primenjeni vaspitni nalozi, kao i činjenici da maloletniku može biti primenjen jedan ili više vaspitnih naloga. To su, dakle, faktori koji teoretski mogu doprineti odstupanju, mada ne i u ovom konkretnom slučaju (jer je broj vaspitnih naloga značajno manji od broja dece), već je evidentno da ulogu igraju i drugi faktori koje je svakako potrebno rasvetliti u budućoj fazi rada na reviziji i multisektorskoj harmonizaciji mehanizma prikupljanja podataka. Verujemo da će opservacije i uvidi koje smo stekli tokom realizacije naše studije kroz razgovore sa predstavnicima pravosuđa i CSR i koje prezentujemo u ovom izveštaju, u tom smislu predstavljati koristan doprinos.

Prema statistici pravosuđa, u 2008. godini krivične prijave su podnete prema 4.085 maloletnika, od kojih je optuženo 2.833, a osuđeno 2.229 maloletnika. Vaspitni nalozi su primenjeni prema 69 maloletnika, što je 1,69% u odnosu na krivične prijave, 2,44% u odnosu na optuženja, a 3,10% u odnosu na osude.

Prema statistici pravosuđa, u 2009. godini krivične prijave su podnete prema 3.497 maloletnika, od kojih je optuženo 2.465, a osuđeno 1.902 maloletnika. Vaspitni nalozi su primenjeni prema 110 maloletnika, što je 3,15% u odnosu na krivične prijave, 4,47% u odnosu na optuženja, a 5,79% u odnosu na osude.

Evropska iskustva govore da se vaspitni nalozi primenjuju kod 20-30% maloletnika koji su učinili krivično delo.

3.2. PODACI O PRIMENI POSEBNIH OBAVEZA, ZA 2008 I 2009. GODINU

Iz dostupnih statističkih podataka pravosuđa nije moguće posebno izdvojiti vaspitnu meru posebne obaveze, kao što je to slučaj u statističkim podacima centara za socijalni rad. Ova mera u statistici pravosuđa je "maskirana" tj. data je u okviru grupe vaspitne mere pod kategorijom „disciplinske mere“ a koju pak čini zbir mera upozorenja i usmeravanja, što je skupni naziv odnosno zbir mera posebne obaveze i ukor, i to posebno za mlađe i za starije maloletnike. Iz sledeće tabele vidi se broj ukupno osuđenih maloletnih lica u 2008. i 2009. godini prema vrstama izrečenih krivičnih sankcija, u koje spada i vaspitna mera posebne obaveze.

Osuđena maloletna lica prema izrečenim krivičnim sankcijama 2008-2009 godina

	2008. godina		2009. godina	
	broj	%	broj	%
Ukupno	2.229	100	1.902	100
Mlađi maloletnici	992	44,5	791	41,6
Vaspitne mere	992	44,5	791	41,6
Disciplinske mere (mere upozorenja i usmeravanja)	468	21,0	363	19,1
Mere pojačanog nadzora	460	20,6	387	20,3
Zavodske mere	64	2,9	41	2,2
Stariji maloletnici	1.237	55,5	1.111	58,4
Maloletnički zatvor	17	0,8	19	1,0
Preko 5-10 godina	1	0,0	2	0,1
Preko 2-5 godina	7	0,3	4	0,2
Od 6 meseci do 2 godine	9	0,4	13	0,7
Vaspitne mere	1.220	54,7	1.092	57,4
Disciplinske mere (mere upozorenja i usmeravanja)	479	21,5	471	24,8
Mere pojačanog nadzora	684	30,7	573	30,1
Zavodske mere	57	2,6	48	2,5
Ukupno disciplinske mere (mere upozorenja i usmeravanja)	947	42,49	834	43,84

Iz statističkih podataka pravosuđa ukupan broj maloletnika kojima su izrečene mere upozorenja i usmeravanja (zbir mere ukor i mere posebne obaveze) u 2008. godini je 947 (42,49%), a u 2009. godini 834 (43,84%).

Ono što možemo da konstatujemo je da je broj vaspitnih mera izrečenih maloletnicima u 2008. i 2009. godini izrazito veći od broja izrečenih zavodskih mera u istom periodu.

U izveštajima centara za socijalni rad posebno je prikazan broj maloletnika sa izrečenom vaspitnom merom posebne obaveze sa pregledom podataka o pojedinačnim vrstama posebnih obaveza. Isto tako, posebno je prikazan i broj maloletnika sa izrečenom vaspitnom merom ukor.

Broj maloletnika sa izrečenom merom posebne obaveze		
Sud može maloletniku izreći obavezu	2008. godina	2009. godina
Da se izvini oštećenom	58	47
Da u okviru sopstvenih mogućnosti naknadi štetu koju je prouzrokovao	40	33
Da redovno pohađa školu ili ne izostaje sa posla	97	122
Da se osposobljava za zanimanje koje odgovara njegovim sposobnostima i sklonostima	24	86
Da se, bez naknade, uključi u rad humanitarnih organizacija ili u poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja	61	102

Sud može maloletniku izreći obavezu	2008. godina	2009. godina
Da se uključi u određene sportske aktivnosti	1	6
Da se podvrgne odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga	25	20
Da se uključi u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu i da postupa po programima rada koji su za njega sačinjeni u tim ustanovama	17	27
Da pohađa kurseve za stručno osposobljavanje ili da se priprema i polaže ispite kojima se proverava određeno znanje	6	10
Da ne može da napusti mesto prebivališta ili boravišta, bez saglasnosti suda i posebnog odobrenja organa starateljstva	1	0
Ukupan broj maloletnika	330	453

Broj maloletnika sa izrečenom merom ukora	
U 2008. godini	2905
U 2009. godini	3986

Iz uporedivih podataka za 2008. godinu, kada se sabere broj maloletnika sa izrečenom vaspitnom merom posebne obaveze (330) i vaspitnom merom ukora (2.905) dolazi se do podatka da su mere upozorenja i usmeravanja izrečene kod 3.235 maloletnika. U 2009. godini one su izrečene kod 4.439 maloletnika – posebne obaveze 453, a ukor kod 3.986 maloletnika.

I u ovom slučaju evidentna je velika diskrepanca u podacima pravosuđa i centara za socijalni rad. Jedino što se sa sigurnošću može zaključiti iz dostupnih podataka je da se u znatno većoj meri izriče vaspitna mera ukora, u odnosu na vaspitnu meru posebne obaveze.

Ovim primerima konceptualnih i terminoloških neusaglašenosti pravosudne i statistike socijalnog sektora možemo da dodamo još jednu ilustraciju. Npr. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela kao zavodske mere definiše: upućivanje u vaspitnu ustanovu, upućivanje u vaspitno-popravni dom, upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje, dok kaznenu meru maloletnički zatvor tretira kao zasebnu kategoriju. Ova terminologija se koristi u statistici pravosuđa (vidi se iz tabele: Osuđena maloletna lica prema izrečenim krivičnim sankcijama 2008-2009 godina).

Sa druge strane, u izveštajima centara za socijalni rad koristi se skupni termin mere zatvorene zaštite u koje se, pored pomenutih zavodskih mera, ubraja i maloletnički zatvor, što je s pozicije Konvencije o dečjim pravima i novog Zakona o socijalnoj zaštiti opravdano jer uvodi jasniju distinkciju između mera otvorene i mera zatvorene zaštite, ali s druge strane konceptualno i terminološki time odstupa od terminologije, tj kategorizacije kaznenih mera Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela. Ipak, obzirom da centri za

socijalni rad u izveštaju o izrečenim merama zatvorene zaštite daju prikaz svake od pomenutih mera među kojima je i maloletnički zatvor, može se vršiti upoređivanje tog podatka sa podacima pravosuđa.

Broj maloletnika sa izrečenom merom zatvorene zaštite (doneto rešenje ili je održan glavni pretres i izrečena mera)		
Vrsta mere	2008. godina	2009. godina
Upućivanje u vaspitnu ustanovu	63	62
Upućivanje u VPD (Kruševac)	161	154
Upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje	12	25
Maloletnički zatvor (Valjevo)	26	41
Ukupan broj maloletnika	262	282

3.3. PODACI IZ CENTARA ZA SOCIJALNI RAD 77 OPŠTINA U SRBIJI SA TERITORIJE PODRUČJA 10 OKRUŽNIH SUDOVA/TUŽILAŠTAVA

1. Vaspitni nalozi

Podatke o primenjenim vaspitnim nalogima dobili smo iz izveštaja centara za socijalni rad. U tabeli je prikazan broj maloletnika prema kojima su primenjeni vaspitni nalozi u 2008. – 2009. godini na teritoriji 77 CSR³.

BROJ MALOLETNIKA KOJIMA SU PRIMENJENI VASPITNI NALOZI			
R. br.	CSR sa 77 opština (područja okružnih sudova/tužilaštava)	2008.	2009.
1	Beograd	11	47
2	Novi Sad i CSR Novi Sad	12 (7)	26 (4)
3	Kragujevac i CSR Kragujevac	0 (0)	0 (0)
4	Kraljevo i CSR Kraljevo	0 (0)	15(13)
5	Užice i CSR Užice	0 (0)	23 (18)
6	Pančevo i CSR Pančevo	20 (6)	12 (1)
7	Niš i CSR Niš	0 (0)	0 (0)
8	Kruševac i CSR Kruševac	15(10)	26 (7)
9	Subotica i CSR Subotica	4 (2)	1 (0)
10	Novi Pazar i CSR Novi Pazar	4 (4)	1 (1)
Ukupno		66 (40)	151 (91)

³ Prve cifre u kolonama za 2008. i 2009. godinu se odnose na podatak o broju maloletnika iz izveštaja svih CSR sa teritorije koju pokriva okružni sud/tužilaštvo sa sedištem u tom gradu, a cifre u zagradi se odnose na broj maloletnika iz izveštaja CSR tog grada

U 77 centara za socijalni rad koji pokrivaju područja 10 okružnih sudova i okružnih tužilaštava, prema izveštajima u 2008. godini primenjeno je ukupno 66 vaspitnih naloga, od kojih najviše (40) upravo u centrima za socijalni rad koji se nalaze u gradovima sedištimu okružnih sudova/tužilaštava. U 2009. godini od ukupno 151 vaspitnog naloga 91 je primenjen u centrima koji se nalaze u istim gradovima.

2. Posebne obaveze

U slučaju evidencije vaspitne mere posebne obaveze, eksplicitno dostupne podatke CSR o broju maloletnika kojima su izrečene posebne obaveze smo mogli samo posredno da poredimo sa podacima pravosuđa imajući u vidu činjenicu da podaci o posebnim obavezama u statistici pravosuđa nisu evidentirani eksplicitno, već zbirno sa vaspitnom merom ukor, i prezentovani u okviru kategorije „disciplinske mere“ - mere upozoravanja i usmeravanja (ukora + posebne obaveze). Prikazujemo uporednu tabelu ovih podataka. Sa leve strane tabele pored naziva grada dat je autentičan prikaz evidencije pravosuđa o broju osuđenih maloletnih lica kojima su izrečene disciplinske mere (vaspitne mere upozorenja i usmeravanja) dok je kolona na desnoj strani nastao zbrajanjem pojedinačno prikazanih podataka CSR o broju maloletnika kojima su izrečene vaspitne mere ukora i broju posebnih obaveza, čemu smo pribegli kako bi mogli da izvršimo poređenje ekvivalentnih kategorija iz dva sektora.

Osuđena maloletna lica kojima su izrečene Disciplinske mere (mere upozorenja i usmeravanja tj. posebne obaveze i ukor) za 2008 – 2009. godinu

R.b.	Grad	Vaspitne mere			
		Disciplinske mere (mere upozorenja i usmeravanja) ⁴		Zbir - posebna obaveza i ukor ⁵	
		2008.	2009.	2008.	2009.
1.	Beograd	217	118	254	311
2.	Novi Sad	117	51	186	321
3.	Kragujevac	64	59	125	146
4.	Kraljevo	48	60	87	122
5.	Užice	56	69	201	219
6.	Pančevo	45	69	112	211
7.	Niš	31	35	68	71
8.	Kruševac	0	2	167	239
9.	Subotica	11	5	243	311
10.	Novi Pazar	15	18	43	24
Ukupno		604	486	1.486	1.975

Iz uporedne analize izveštaja pravosuđa i CSR-a još jednom se uočavaju velika odstupanja u podacima. Prema izveštajima pravosuđa, mere upozorenja i usmeravanja (zbirno vaspitne mere sudski ukor i posebne obaveze) izrečeni su kod 604, a prema izveštajima CSR, kod 1.486 maloletnika u 2008. godini. Slična situacija se ponavlja i u 2009. godini, u kojoj prema izveštajima pravosuđa mere upozorenja i usmeravanja su izrečene kod 486, a prema izveštajima CSR kod 1.975 maloletnika.

⁴ Prema izveštajima pravosuđa (okružnih sudova)

⁵ Prema izveštajima CSR

Ovom prilikom skrećemo pažnju na činjenicu da je gore opisani proces predstavljao niz predradnji čija je namena bila da sa što višim stepenom pouzdanosti utvrdimo samo osnovni podatak o broju VN i PO kako bismo utvrdili rang prvih 10 sedišta Viših sudova/javnih tužilaštava/CSR po frekvenciji implementacije VN i PO. Mi smo projektni zadatak uspeli da obavimo zahvaljujući veštinama snalaženja i činjenici da su nam za potrebe formiranja uzorka bili potrebni apsolutno najbazičniji podaci, tj. podaci o ukupnom broju VN i PO po opštinama. Ostaje zapitanost vezana za mogućnosti uspostavljanja iole ozbiljnije analize u oblasti maloletničkog pravosuđa baziranih na analizi trendova u svrhe kreiranja/unapređivanja politika koje se odnose na decu u riziku i u sukobu sa zakonom, kada su i danas, više od 5 godina od stupanja na snagu ZM, prisutne brojne prepreke na koje nailazi analitičar u pokušaju da sazna bazični podatak o VN i PO kao inovativnim institutima koje je „novi“ ZM doneo, a potreba za čijim uvođenjem u velikoj meri i inspirisala reviziju legislature maloletničkog pravosuđa.

Iz svega prethodno navedenog, nameće se zaključak o nephodnosti revizije postojećeg sistema prikupljanja podataka i uspostavljanja sistematske, koncepcijski, terminološki i međusektorski usaglašene baze podataka harmonizovane sa novouspostavljenom domaćom legislaturom i Konvencijom o pravima dece, i to kako na nivou mehanizma za prikupljanje podataka tako i na nivou izveštavanja nacionalnim institucijama nadležnim za odgovarajući sektor, tj. Republičkom zavodu za statistiku (pravosuđe) odnosno Republičkom zavodu za socijalnu zaštitu (CSR).

3.4. PODACI O ORGANIZACIJAMA CIVILNOG DRUŠTVA KOJE IMAJU ISKUSTVA SA RAZVOJEM USLUGA ZA DECU I MLADE KOJI IMAJU PROBLEME U PONAŠANJU ILI SU U SUKOBU SA ZAKONOM

Analizom dostupne dokumentacije koja je uključila izveštaje Fonda za socijalne inovacije, centara za socijalni rad i UNICEFa) došli smo do podataka da je Fond za socijalne inovacije u periodu 2003.-2010. godine podržao 20 projekata koji su razvijali usluge kluba/dnevnog boravka/centra za decu i mlade sa problemima u ponašanju i u sukobu sa zakonom i usluge medijacije u kojima je jedna od strana mlađa od 18 godina.

Od ukupnog broja podržanih projekata, u periodu 2003 – 2008. godina u 14 slučajeva je razvijana usluga kluba/boravka/centra. U 8 slučajeva nosioci projekta, a u nekim slučajevima i jedini realizatori, su bili centri za socijalni rad, u jednom slučaju osnovna škola, a u 5 slučajeva organizacije civilnog društva. Kod projekata čiji su nosioci bile organizacije civilnog društva u tri opštine (Obrenovac, Bajina Bašta i Valjevo) klubovi su formirani u toku realizacije UNICEF projekta „Šansa deci za promenu“ (2004 – 2006. godina). Danas od svih ovih klubova/dnevnih boravaka/dnevnih centara funkcioniše Socio-terapijski klub u Obrenovcu, na volonterskoj osnovi, bez finansijske podrške i Klub za mlade u Boru, ali samo sa preventivnim aktivnostima upotrebe psiho-aktivnih supstanci.

Kroz 5 projekta (period 2009 – 2010. godina) su razvijani programi tretmana za decu i mlade u sukobu sa zakonom u dnevnim boravcima/centrima (4) i program obuke za tretman (1 projekat). Dnevni boravci/centri za decu i mlade sa problemima u ponašanju razvijani su u Kragujevcu i Knjaževcu pri centrima za socijalni rad, a u Požarevcu i Kruševcu dnevni boravci/centri za decu u riziku i sukobu sa zakonom gde su nosioci projekata bile organizacije civilnog društva: „Šansa“ iz Požarevca i „Korak napred“ iz

Kruševca. Oba dnevna boravka funkcionišu i danas i to nas je opredelilo da ih uvrstimo u uzorak OCD i sa njima obavimo razgovor o stečenim iskustvima u pružanju usluga za decu u riziku i/ili u sukobu sa zakonom i sprovođenju VN/PO.

Kroz 2 projekta (period 2004 – 2006. godina) razvijane su usluge medijacije u kojoj je jedna strana mlađa od 18 godina (u Beogradu usluge je razvijao Gradski centar za socijalni rad, a u Nišu Grad Niš). Aktivnosti su u Beogradu okončane završetkom projektnog ciklusa, a u Nišu istekom Sporazuma o saradnji između UNICEF-a, Ministarstva rada i socijalne politike i Grada Niša koji je obnavljan još dodatne 2 godine posle završetka realizacije UNICEF-ovog projekta.

Uprkos brojnim primerima dobre prakse, odličnim efektima realizacije većine ovih projekata kao i značajnim naporima aktera ovih programa ka obezbeđivanju održivosti, samo je mali broj njih u tome i uspeo. Ipak, možemo da konstatujemo da je kroz sve ove projekte kreiran fondus različitih važnih iskustva i primera dobre prakse u pružanju ovih usluga, i osposobljeni bitni ljudski resursi, kako u organizacijama civilnog društva, tako i u ustanovama socijalne zaštite, čiji će unapređeni profesionalni kapaciteti i stečena znanja i iskustva doći do punog izražaja u daljem toku razvoja usluga za decu i mlade sa problemima u ponašanju i u sukobu sa zakonom u Srbiji.

4. IZVEŠTAJ SA SASTANAKA U PRAVOSUDNIM ORGANIMA

Sa predstavnicima pravosuđa obavljeno je ukupno 13 sastanaka i to po jedan sastanak sa sudijama Apelacionih sudova u Beogradu i Kragujevcu i jedan sastanak sa zamenikom javnog tužioca Apelacionog javnog tužilaštva u Nišu, kao i 10 sastanaka sa predstavnicima Viših sudova i Viših javnih tužilaštava, u gradovima/opštinama: Novi Pazar, Kraljevo, Užice, Kruševac, Kragujevac, Niš, Beograd, Subotica, Novi Sad i Pančevo. Na sastancima je učestvovalo ukupno 49 sagovornika od kojih 5 sa nivoa apelacije (4 sudije i jedan zamenik javnog tužioca), 21 iz viših sudova (3 vršioca funkcije predsednika suda, od kojih dva obavljaju poslove sudije za maloletnike, 15 sudija, 2 sudijska pomoćnika, po 1 psiholog i upravitelj sudske pisarnice) i 22 iz viših javnih tužilaštava (4 vršioca funkcije Viši javni tužilac, od kojih jedan obavlja poslove tužioca za maloletnike, 14 zamenika javnog tužioca i 4 tužilačka pomoćnika).

Razgovor je obavljen sa službenim licima iz sudova i javnih tužilaštava sa područja svih apelacija: 5 sa područja Apelacionog suda u Kragujevcu: Novi Pazar, Kraljevo, Užice, Kruševac i Kragujevac; 3 sa područja Apelacionog suda u Novom Sadu: Novi Sad, Subotica i Pančevo, i po 1 sa područja Apelacionih sudova u Beogradu i Nišu.

4.1. LJUDSKI RESURSI/OBUČENOST

Sa maloletnicima u sukobu sa zakonom rade javni tužioci i sudije koji imaju sertifikat za rad u maloletničkim predmetima. Većina javnih tužilaca i sudija sa kojima je obavljen razgovor je obuku Pravosudnog centra- Pravosudne akademije (koja je bila uslov za sticanje sertifikata za postupanje po maloletničkim predmetima) prošao pre reforme pravosuđa. U pogledu broja nosilaca pravosudnih funkcija koji imaju sertifikat za rad u maloletničkim predmetima u odnosu na ukupan broj nosilaca pravosudnih funkcija u javnim tužilaštvima – sudovima u kojima su zaposleni, u razgovorima je konstatovano da trenutno u skoro svim višim javnim tužilaštvima - sudovima postoji dovoljan broj osoba za taj posao; nedostaju javni tužioci – sudije za maloletnike u Novom Sadu, a sudije u Višem sudu u Beogradu.

Zbog smanjenja broja javnih tužilaca i sudija nastalog tokom reforme pravosuđa u Srbiji povećano je opterećenje različitim vrstama predmeta. Zbog toga gubi se specijalizacija za postupanje u maloletničkim predmetima, jer osim u najvećim sudovima i javnim tužilaštvima, u svim ostalim pravosudnim organima javni tužioci i sudije za maloletnike postupaju i u drugim materijama. Konkretno, Viši sud u Beogradu je jedini koji ima posebno odeljenje za maloletnike, po najmanje jednog sudiju koji postupa isključivo u maloletničkim predmetima imaju: Novi Sad, Pančevo, Kruševac, Kraljevo, Kragujevac, po najmanje jednog sudiju koji postupa u maloletničkim i drugim predmetima istovremeno imaju Užice i Niš, dok u Višim sudovima u Subotici i Novom Pazar vršiooci funkcije predsednika suda postupaju kao sudije za maloletnike.

U pogledu broja nosilaca pravosudnih funkcija koji postupaju u maloletničkim predmetima u Javnim tužilaštvima konstatovali smo sledeće:

- Postupaju svi Viši javni tužioci i svi zamenici Višeg javnog tužioca ravnopravno: Beograd, Kruševac;

- Postupaju samo pojedini zamenici: Užice, Kraljevo, Kragujevac, Niš, odnosno pojedini zamenici kojima u radu pomažu tužilački pomoćnici: Novi Pazar, Novi Sad, Subotica;
- Suštinski postupaju tužilački pomoćnici, a viši javni tužilac samo potpisuje akte dok se zamenici javnog tužioca izuzetno retko i samo u najtežim, pojedinačnim slučajevima uključuju u postupanje po predmetima: Pančevo.

U razgovoru sa sagovornicima sa nivoa apelacije obuhvaćenim našom studijom konstatovano je da postoji dovoljan broj nosilaca koji postupaju u maloletničkim predmetima, s tim što nigde ne postupaju samo u maloletničkim predmetima, već u okviru svog delokruga rada zadužuju i postupaju i po drugim predmetima iz krivične materije.

U pogledu obučenosti konstatovali smo sledeće:

U Javnim tužilaštvima prošli obuku i postupaju po maloletničkim predmetima pre reforme pravosuđa 2009. godine: Kruševac i Beograd – po dvoje tužilaca, Novi Pazar, Užice, Kraljevo, Kragujevac, Novi Sad, Niš, Subotica - po 1.

Prošli obuku i postupaju po maloletničkim predmetima posle reforme pravosuđa 2009. godine: Kruševac -2, Kragujevac, Pančevo – po 1 i Beograd - 5 javnih tužilaca.

U Sudovima prošli obuku i postupaju po maloletničkim predmetima pre reforme pravosuđa 2009. godine: Beograd – 2 sudije, Užice, Kragujevac, Novi Sad, Pančevo, Subotica, Niš – po 1.

Prošli obuku i postupaju po maloletničkim predmetima posle reforme pravosuđa 2009. godine: Beograd – 3, Novi Pazar - 2, Užice, Kraljevo, Kruševac, Kragujevac, Novi Sad, Niš – po1.

Zamenik javnog tužioca u Apelacionom javnom tužilaštvu Niš, kao i sudije u većima za maloletnike oba apelaciona suda sa kojima smo obavili razgovor su prošli obuku i postupaju po maloletničkim predmetima pre reforme pravosuđa 2009. godine.

Kada je u pitanju zvanična obuka o primeni **vaspitnih naloga** maloletnicima, praćenju realizacije, vođenju evidencije, izveštavanju, tokom intervjuja je utvrđeno da velika većina javnih tužioca i sudija za maloletnike, osim u okviru obuke koju je organizovao Pravosudni centar – Pravosudna akademija, nisu imali bilo kakvu drugu obuku o primeni vaspitnih naloga maloletnicima, praćenju realizacije, vođenju evidencije, izveštavanju. Izuzeci od ovog pravila su Pančevo (organizovana obuka na temu: Primena vaspitnih naloga 2009. god.), Kruševac: (zamenik Visokog javnog tužioca Srđan Živić učestvovao u pravljenju akreditovanog programa i primenjuje vaspitne naloge u praksi od 2007. godine) i Niš: na savetovanju održanom u julu 2010. godine u organizaciji Apelacionog javnog tužilaštva u Nišu, jedna od tema savetovanja bila je: Primena vaspitnih naloga. Takođe, manji broj predstavnika Viših javnih tužilaštava i Viših sudova (Kragujevac, Novi Sad, Pančevo, Subotica) kao i Apelacionog javnog tužilaštva Niš, i Apelacionog suda u Beogradu su prisustvovali sastanku na kome je bilo reči o primeni vaspitnih naloga od strane inostranih ali i domaćih stručnjaka, koji je novembra 2010. godine bio organizovan od strane IMG-a i UNICEF-a. Međutim, oni tom prilikom nisu dobili odgovore na sporna pitanja primene vaspitnih naloga u praksi (kako je to navela sudija iz Pančeva).

Slična je situacija i u pogledu obuke o izricanju **vaspitne mere posebne obaveze maloletnicima**, praćenju realizacije, vođenju evidencije, i izveštavanju: većina javnih

tužioca i sudija za maloletnike, osim u okviru obuke koju je organizovao Pravosudni centar – Pravosudna akademija, nisu imali bilo kakvu drugu obuku o izricanju vaspitne mere posebne obaveze maloletnicima, praćenju realizacije, vođenju evidencije, izveštavanju. Jedini izuzetak je Novi Sad, gde je tokom 2008. - 2009. godine održana obuka od strane Pravosudnog centra na ovu temu.

Osim manjeg broja predstavnika javnih tužilaštava – sudova koji su bili u novembru 2010. u Beogradu na sastanku na kome je bilo reči o primeni vaspitnih naloga i dobili neki pisani materijal o načinu postupanja sa maloletnicima prema kojima se primenjuju vaspitni nalozi, skoro svi ostali tužioci i sudije izveštavaju da nemaju pisane materijale o načinu postupanja sa maloletnicima prema kojima se primenjuju vaspitni nalozi. Izuzeci od pravila su: Apelaciono javno tužilaštvo Niš koje je u svom Biltenu 1/2010 jedan rad pod nazivom „Primena vaspitnih naloga“ posvetilo ovoj problematici, i Visoko javno tužilaštvo u Pančevu koje ima određeni pisani materijal sa sastanka koji je bio posvećen obuci u primeni vaspitnih naloga, kao i sudije Višeg suda u Novom Sadu koji koriste pisane materijale sa obuke Pravosudnog centra, a odnose se na način izvršenja posebnih obaveza.

Naši sagovornici su jednoglasni u oceni da skoro svi sudovi uredno vode evidenciju o izrečenim vaspitnim merama kroz upisnik izvršenja vaspitnih mera – lvm upisnik, prema licima.

U pogledu potrebe za dodatnim programom obuke koji bi bio od koristi za postupanje sa maloletnicima prema kojima se primenjuju vaspitni nalozi velika većina javnih tužilaštava – sudova smatra da bi to bilo od koristi i odmah, a posebno kada se donese odgovarajući podzakonski akt, a kada su u pitanju vaspitne mere posebne obaveze, sudije za maloletnike iz skoro svih viših sudova bili su saglasni da bi dodatna obuka bila korisna.

4.2. PROFIL MALOLETNIKA

Na osnovu podataka dobijenih iz uzorka sudova i tužilaštava obuhvaćenih ovim istraživanjem, utvrdili smo da su vaspitni nalozi uglavnom primenjeni prema maloletnicima muškog pola, a retko prema maloletnicama – pojedinačni slučajevi (Užice). Slična je situacija u odnosu na vaspitne mere posebne obaveze - primenjene su uglavnom prema maloletnicima muškog pola, a retko prema maloletnicama – pojedinačni slučajevi (Pančevo, Novi Sad).

Što se obrazovnog statusa maloletnika tiče, utvrdili smo da je najveći broj maloletnika prema kojima je primenjen vaspitni nalog, odnosno izrečena i primenjena vaspitna mera posebne obaveze bio sa potpunom osnovnom školom ili nepotpunom srednjom školom.

U pogledu krivičnih dela koja su izvršena od strane maloletnika prema kojima je primenjen vaspitni nalog, utvrdili smo da prevlađuju krivična dela protiv imovine (krađe, sitne krađe, neovlašćeno korišćenje tuđeg vozila, uništenje ili oštećenje tuđe imovine); protiv života i tela (laka telesna povreda); protiv bezbednosti javnog saobraćaja (ugrožavanje javnog saobraćaja), ali i zbog krivičnih dela neovlašćeno držanje opojnih droga – isključivo primenjen od strane suda. U pogledu krivičnih dela koja su izvršena od strane maloletnika prema kojima je izrečena i primenjena vaspitna mera posebne obaveze utvrdili smo da su dominantna krivična dela protiv imovine (pre svega: krađe i teške krađe, ali i zbog ostalih krivičnih dela iz ove grupe – razbojništvo, neovlašćeno korišćenje tuđeg vozila, uništenje ili oštećenje tuđe imovine), protiv života i tela (teška telesna povreda, laka telesna povreda), protiv bezbednosti javnog saobraćaja (ugrožavanje javnog saobraćaja), ali i zbog krivičnih

dela neovlašćeno držanje opojnih droga, kao i zbog krivičnih dela iz Zakona o javnom redu i miru.

Na osnovu podataka dobijenih od većine Viših javnih tužilaštava i Viših sudova iz našeg uzorka (7), utvrdili smo da maloletnici prema kojima je primenjen vaspitni nalog, odnosno izrečena i primenjena vaspitna mera posebne obaveze, uglavnom potiču iz potpunih porodica, sa izuzetkom predmeta iz dva grada (Kragujevac, Pančevo), gde je bilo više maloletnika iz nepotpunih porodica.

4.3. PROCES

Vaspitni nalozi

Ono što možemo sa sigurnošću da konstatujemo po obavljenim razgovorima sa sudijama i tužiocima u 10 Viših javnih tužilaštava i Viših sudova, kao i 2 Apelaciona suda i jednom Apelacionom javnom tužilaštvu je da praksa primene vaspitnih naloga pokazuje veliku raznolikost, kao i da se podaci dobijeni od predstavnika pravosudnih organa dobijeni na licu mesta razlikuju od zvanično do sada objavljenih i dostupnih podataka.

Dobijeni su različiti podaci o tome ko primenjuje vaspitne naloge u pojedinim gradovima, na primer, u Kraljevu, Užicu, Kruševcu, Kragujevcu, Beogradu i Nišu vaspitne naloge primenjuju u samo viša javna tužilaštva; u Novom Pazaru i Novom Sadu samo viši sudovi dok u Subotici i Pančevu vaspitne naloge primenjuju i Viša javna tužilaštva i Viši sudovi.

Kada je primena vaspitnih naloga od strane **javnih tužilaca** u pitanju, primer dobre prakse je svakako rad Okružnog – VJT u Kruševcu, koje je među prvima počelo sa primenom vaspitnih naloga još 2007. godine, od kada se u kontinuitetu sprovodi. To je jedino tužilaštvo koje je napravilo – ustrojilo knjigu vaspitnih naloga: Ktm vaspitnih naloga u kojoj se uredno vode podaci o tome kada je izrečen vaspitni nalog i kada je realizovan. Po prijemu krivične prijave prema maloletniku i pribavljanja pozitivnog izveštaja od CSR da se prema maloletniku može primeniti vaspitni nalog, zakazuje se ročište na koje se pozivaju maloletnik i njegovi roditelji, po potrebi i oštećeni. Na tom ročištu se vodi zapisnik o preduzetim radnjama bez obzira na ishod. Ukoliko se ne primeni vaspitni nalog sačinjava se službena beleška i nastavlja sa rad na predmetu u smislu odredaba ZM. Ovaj primer dobre prakse suštinski su usvojili i sa neznatnim razlikama u načinu rada primenjuju javna tužilaštva u Subotici, Pančevu, Kraljevu i Užicu.

Primer dobre prakse u primeni vaspitnih naloga su i **Viši sudovi** u Subotici i Novom Sadu, koji su počeli sa primenom vaspitnih naloga još 2006. godine u toku pripremnog postupka a na predlog javnog tužioca. Sudije za maloletnike u oba suda saglasne su da bi primena vaspitnih naloga trebala da bude pre svega od strane nadležnog javnog tužilaštva, a samo izuzetno od strane sudova.

Prema navodima naših sagovornika, u najvećem broju slučajeva u kojim primenjuju vaspitne naloge, VJT i VS ostvaruju saradnju sa roditeljima, odnosno staraocima maloletnika. Generalno, u tom pogledu postoji dobra saradnja i sa CSR.

U periodu 2008. - 2010. godina u VJT – VS iz našeg uzorka ukupno je primenjen 201 vaspitni nalog (uz napomenu da su ovi podaci nepotpuni jer VJT Beograd nije moglo da opredeli svoje podatke ni po godinama, niti ukupno u posmatranom periodu). Po godinama podaci su sledeći:

- 2008. – 59 vaspitnih naloga (40 javni tužilac + 19 sudija za maloletnike)
- 2009. – 82 vaspitnih naloga (73 javni tužilac + 9 sudija za maloletnike)
- 2010. – 60 vaspitnih naloga (37 javni tužilac + 23 sudija za maloletnike).

Po vrsti primenjenih vaspitnih naloga podaci su sledeći :

VRSTE VASPITNIH NALOGA	2008.	2009.	2010.
1.Poravnanje sa oštećenim kako bi se naknadom štete, izvinjenjem, radom ili na neki drugi način otklonile, u celini ili delimično, štetne posledice dela	26 VJT 12 VS 38	47 VJT 6 VS 53	32 VJT 12 VS 44
2.Redovno pohađanje škole ili redovno odlaženje na posao	3 VJT 2VS 5	5VJT	0
3.Uključivanje, bez naknade, u rad humanitarnih organizacija ili poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja;	11VJT 3VS 14	21VJT 3VS 24	7VJT 5VS 12
4.Podvrgavanje odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga	2 VS	0	3 VS
5.Uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu.	0	0	1 VS

Najviše se primenjuju dva vaspitna naloga: izvinjenje – naknada štete (tač.1.) i uključivanje bez naknade u rad humanitarnih organizacija ili poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja (tač.3).

Primer dobre prakse je primena vaspitnih naloga od strane Okružnog – VJT u Kruševcu, koje je u posmatranom periodu svake godine jedino primenilo sva tri vaspitna naloga koja mogu da primenjuju javna tužilaštva (čl.7.tač.1.- 3.ZM). Takođe, primer dobre prakse je rad Okružnog – VJT u Kraljevu odnosno Pančevu, koja su dosledno svake godine u posmatranom periodu primenjivali vaspitne naloge.

Primer dobre prakse je primena vaspitnih naloga od strane Okružnog – VS u Subotici, koji je jedini od svih sudova koji su primenjivali vaspitne naloge prema maloletnicima pored ostalih vaspitnih naloga primenio i redovno pohađanje škole (tač.2.) odnosno uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu (tač.5.) odnosno rad Okružnog – VS u Pančevu, koji je jedini od svih sudova koji su primenjivali vaspitne naloge prema maloletnicima pored ostalih vaspitnih naloga primenio i podvrgavanje odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga (tač.4.), kao i rad Okružnog – VS u Novom Sadu koji je u posmatranom periodu svake godine primenjivao vaspitne naloge.

Najčešće navođeni razlozi koji opredeljuju VJT da ne primenjuju pojedine vaspitne naloge u većoj meri su:

Kadrovske prirode: Smanjenje broja zamenika javnog tužioca posle reforme pravosuđa u svim VJT; takođe, smanjenje i broja zapisničara u pojedinim VJT zbog čega ne postoji mogućnost dovoljnog rada po maloletničkim predmetima, veliki priliv predmeta koji ne ostavljaju dovoljno prostora za posvećivanje ovim predmetima u punoj meri.

Finansijske prirode: Predstavnici VJT se takođe često pominjali i ostale razloge finansijske prirode, npr. nemogućnost plaćanja troškova veštačenja u pojedinim situacijama, ili sredstva kojima bi mogli da pokriju određene druge troškove kao što je npr. dolazak oštećenih, zbog čega nema mogućnosti da se zaključi veći broj sporazuma;

Nepotpunost/nedorečenost regulative: konstatovana su brojna nedefinisana pitanja, npr. ko će kontrolisati izvršenje vaspitnih naloga, ko će snositi troškove, uključivanje u rad u humanitarnim organizacijama takođe nije definisan, itd.

Opšta je konstatacija da je procedura primene vaspitnih naloga komplikovana, a nije praćena logistikom, ljudstvom, izostale su obuke odnosno mogućnosti za specijalizaciju. Izražen je stav da je potrebno da tužioci za maloletnike u VJT u većoj meri primenjuju vaspitne naloge. („To bi trebalo da bude modus operandi prema maloletnicima koji su izvršili bagatelna ili srednje teška krivična dela za koja je zaprećena kazna zatvora u trajanju do 5 godina. Zbog toga je potrebna i aktivnija uloga CSR. Imamo situacije na području APJT Niš, da bez naloga suda CSR neće da postupa. Potrebni su prostorni, vremenski i ljudski kapaciteti. Sva VJT nemaju iste uslove.” zaključni je komentar APJT Niš).

Razlozi koji opredeljuju više sudove da ne primenjuju vaspitne naloge uopšte odnosno pojedine vaspitne naloge u većoj meri su:

- Smatraju da to treba da rade viša javna tužilaštva.
- Nemaju želju, a ni vremena zbog broja predmeta.
- Nedovoljan broj sudija u pojedinim višim sudovima, zbog čega ne postoji dovoljan broj sudija koji postupaju isključivo u maloletničkim predmetima.

U vezi sa sprovođenjem pojedinih vaspitnih naloga tokom razgovora uočeno je sledeće:

- a) Izvinjenje se sprovodi u prostorijama VJT odnosno VS, odnosno sprovodi se u prostorijama CSR;
- b) Naknada štete se sprovodi plaćanjem u celosti ili u ratama (npr. VS Pančevo dopušta mogućnost utvrđivanja visine štete na osnovu izjave oštećenog i priloženog računa o zameni npr. razbijenog stakla bez upuštanja u veštačenje. Po dobijanju pismenih dokaza da je šteta isplaćena u celosti, na predlog VJT sud donosi rešenje o obustavi postupka. Takođe, bilo je pokušaja da maloletnik radom naknadi štetu - pogotovu na selu, ali oštećeni to ne prihvataju).
- c) Uključivanje, bez naknade, u rad humanitarnih organizacija ili poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja se sprovodi najčešće u humanitarnim organizacijama (Savez slepih i slabovidih, Savez gluvih i nagluvih, Gerontološka udruženja, Crveni krst), a od ostalih organizacija lokalnog karaktera najčešće su zastupljena JKP. Izvršenje nadgleda CSR i o tome obaveštava VJT – VS koji su

doneli rešenje o primeni vaspitnog naloga. Primeri dobre prakse su saradnja CSR Kruševac i CSR Novi Sad sa više organizacija – ustanova različitog karaktera: humanitarnog, lokalnog, socijalnog.

- d) Za sada, ne postoje pisani sporazumi kojima su definisani mehanizmi saradnje između VJT - VS i organizacija/institucija u kojima se sprovode vaspitni nalozi. Saradnja se zasniva na pisanim sporazumima između CSR i različitih organizacija/institucija u pojedinim gradovima. Vredna pomena je i priprema realizacije ugovora između VJT Pančevo i dve ustanove – direktno i bez posredovanja CSR.
- e) Kada su u pitanju utvrđene procedure praćenja ponašanja maloletnika tokom realizacije vaspitnog naloga i izveštavanja od strane organizacija/institucija u kojima se sprovode vaspitni nalozi ka tužilaštvu – ka sudu postoji razlika u zavisnosti od toga da li postoje ili ne postoje procedure, a ako postoje procedure one zavise od primenjenog vaspitnog naloga.
- Najveći broj VJT nema utvrđene procedure praćenja ponašanja maloletnika tokom realizacije vaspitnog naloga.
  - Izvinjenje kao jedan od najčešće primenjenih vaspitnih naloga je izvršavan najčešće u prostorijama VJT – VS i bez ustaljene ili unapred formulisane, tj. standardizovane procedure. U slučajevima kada se izvršavalo u prostorijama CSR takođe, nije bilo posebnih procedura.
  - Užice i Kraljevo su razvili praksu vezano za realizaciju vaspitnih naloga. Naime, VJT primerak rešenja kojim je određena primena pojedinog vaspitnog naloga dostavljaju CSR i u tom rešenju je naveden rok u kome vaspitni nalog mora da se izvrši. CSR prati izvršenje i obaveštava VJT.
  - Primer dobre prakse postoji u praksi VJT Kruševac, koji je ne čekajući da država propiše procedure praćenja ponašanja maloletnika tokom realizacije vaspitnog naloga i izveštavanja od strane organizacija/institucija u kojima se sprovode vaspitni nalozi ka tužilaštvu propisao određene okvire u tom pogledu.

Skoro sva VJT – VS su bili zadovoljni kvalitetom izveštaja koje dostavljaju CSR nakon praćenja ponašanja maloletnika tokom realizacije vaspitnog naloga, s tim što su ukazivali: na značaj međusobnih ličnih odnosa između zamenika javnih tužilaca i predstavnika CSR koji dostavljaju izveštaje, odnosno da postoje razlike u kvalitetu izveštaja između pojedinih CSR na području pojedinih VJT - VS i između voditelja slučaja u okviru istog CSR. Primer dobre prakse je odnos između VS u Novom Sadu i CSR: „Negujemo saradnju kroz sastanke“.

U praksi, nije bilo zamene primenjenih vaspitnih naloga drugim vaspitnim nalogom (u smislu čl.8.st.2.ZM).

Posebne obaveze

U maloletničkom pravosuđu u Republici Srbiji vlada velika raznolikost u vezi sa izricanjem i primenom vaspitne mere posebne obaveze u praksi - da li se primenjuju, i koje vrste posebnih obaveza se primenjuju. Najveći broj slučajeva primene vaspitne mere posebne

obaveze imaju Viši sudovi u Beogradu i Novom Sadu, VS Kraljevo dosledno svake godine primenjuje približan broj posebnih obaveza, dok su Užice i Subotica jedini do sada primenili posebnu obavezu maloletniku da se uključi u određene sportske aktivnosti. Razlozi koje su sudovi najčešće navodili da objasne nedovoljnu primenu, odnosno odsustvo primene vaspitnih mera posebne obaveze su vezani za probleme u saradnji sa CSR od kada su uvedeni voditelji slučaja. Konkretno, najčešće pritužbe su se odnosile na nepotpune izveštaje koji stižu iz CSRa, kao i probleme u saradnji vezano za realizaciju posebne obaveze uključivanja u rad humanitarnih organizacija ili u poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja.

Prema podacima dobijenim tokom intervjua u posmatranom periodu 2008. -2010. godina u sudovima iz uzorka ukupno je izrečeno 678 posebnih obaveza, a najveći deo njih je i primenjen, tj. sprovedeno je izvršenje. Po godinama podaci su sledeći :

- 2008. – 149 posebnih obaveza
- 2009. – 207 posebnih obaveza
- 2010. – 322 posebne obaveze

U vezi sa izricanjem i primenom pojedinih posebnih obaveza u toku razgovora, kao i na osnovu dobijenih podataka uočeno je sledeće :

- a) Izvinjenje je izrečeno i primenjeno od strane najvećeg broja sudova;
- b) Redovno pohađanje škole ili da se osposobljava za zanimanje koje odgovara njegovim sposobnostima i sklonostima su posebne obaveze koja su najviše puta izrečene u posmatranom periodu 2008. - 2010.
- c) Samo jedan sud u pojedinačnom slučaju je izrekao i primenio posebnu obavezu iz tačke 10. – da ne može da napusti prebivalište ili boravište, bez saglasnosti suda i posebnog odobrenja organa starateljstva (Užice – 2009. i 2010.)
- d) Samo dva suda u pojedinačnim slučajevima su izrekla i primenila posebnu obavezu iz tačke 6. – da se maloletnik uključi u određene sportske aktivnosti (Užice – 2010. i Subotica – 2008.)
- e) Samo jedan sud je svake godine izricao i primenjivao posebnu obavezu iz tačke 7. – da se podvrgne odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga (Beograd 2008.-2010.).
- f) Samo dva suda u malom broju slučajeva su izrekla i primenila posebnu obavezu iz tačke 9.- da se uključi u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu i da postupa po programima rada koji su za njega sačinjeni u tim ustanovama (Užice 2009.- 2010. i Beograd 2008.-2010.).

Po vrsti izrečenih i primenjenih posebnih obaveza podaci su sledeći:

Vrsta posebne obaveze	2008.	2009.	2010.
Da se izvini oštećenom	16	15	16
Da u okviru sopstvenih mogućnosti naknadi štetu koju je prouzrokovao	14	8	4
Da redovno pohađa školu – ili da ne izostaje sa posla	53	71	85

Vrsta posebne obaveze	2008.	2009.	2010.
Da se osposobljava za zanimanje koje odgovara njegovim sposobnostima i sklonostima	31	68	135
Da se, bez naknade, uključi u rad humanitarnih organizacija ili u poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja	30	36	31
Da se uključi u određene sportske aktivnosti	1	0	2
Da se podvrgne odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga	5	7	3
Da se uključi u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu i da postupa po programima rada koji su za njega sačinjeni u tim ustanovama	26	29	38
Da pohađa kurseve za stručno osposobljavanje ili da se priprema i polaže ispite kojima se proverava određeno znanje	5	3	15
Da ne može da napusti prebivalište ili boravište, bez saglasnosti suda i posebnog odobrenja organa starateljstva	0	1	1
Ukupno:	181	238	330

U vezi sa izvršenjem pojedinih vaspitnih mera posebne obaveze uočeno je:

- a) Na rešenja kojim su izrečene vaspitne mere posebne obaveze u sudovima iz našeg uzorka nije bilo žalbi.
- b) Praćenje izvršenja ove vaspitne mere sprovodi se preko nadležnog CSR koji o tome po pravilu, redovno obaveštava VS koji je doneo rešenje o izricanju vaspitne mere posebne obaveze.
- c) Skoro svi sagovornici iz VS su bili zadovoljni kvalitetom izveštaja koje dostavljaju CSR nakon praćenja ponašanja maloletnika tokom realizacije vaspitne mere posebne obaveze, s tim što su ukazivali da postoje razlike u kvalitetu izveštaja između pojedinih CSR na području pojedinih VJT - VS i između voditelja slučaja u okviru istog CSR. Bilo je ukazivanja na nedostatak dobre komunikacije sa voditeljima slučaja u pojedinim CSR - Niš („U CSR Niš je mali broj voditelja slučaja sa kojima imamo dobru komunikaciju, ostali su katastrofa. Kada je promašen voditelj – nema spasa, imamo mnogo problema u predmetu.“)
- d) U praksi viših sudova do sada nije bilo poveravanja izvršenja vaspitnih mera posebnih obaveza prema maloletnicima stručnim licima (čl.64.st.2.ZM).
- e) Za sada, ne postoje pisani sporazumi kojima su definisani mehanizmi saradnje između VS i organizacija/institucija u kojima se sprovode vaspitni nalozi. Saradnja se zasniva na pisanim sporazumima između CSR i različitih organizacija/institucija u pojedinim gradovima.
- f) Izvinjenje se sprovodi kao posebna obaveza, iako ne postoji jasna procedura (Beograd).

- g) Uključivanje, bez naknade, u rad humanitarnih organizacija ili poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja se sprovodi najčešće u humanitarnim organizacijama (Savez slepih i slabovidnih, Savez gluvih i nagluvih, Gerontološka udruženja, Crveni krst), a od ostalih organizacija lokalnog karaktera najčešće je zastupljeno javno komunalno preduzeće (JKP). Primeri dobre prakse su saradnja CSR Kruševac i CSR Novi Sad sa više organizacija – ustanova različitog karaktera: humanitarnog, lokalnog, socijalnog.

Skoro sva VJT i VS koji su primenjivali vaspitne naloge su naveli da u ugovorima između CSR i organizacija/ustanova gde se sprovode vaspitni nalozi i posebne obaveze nisu regulisana pitanja bezbednosti i osiguranja maloletnika, iako bi to trebalo da bude regulisano. Primer dobre prakse u tom pogledu je rad Okružnog – VJT u Kruševcu koje je jedino preduzelo odgovarajuće korake. („To je striktno regulisano u ugovoru sa JKP – maloletniku se predočava pre odlaska na izvršenje vaspitnog naloga šta treba da radi. Obaveza je JKP da maloletnika obuču u vezi sa zaštitom na radu.“)

4.4. EFEKTI PRIMENE VASPITNIH NALOGA I POSEBNIH OBAVEZA

Nasi sagovornici navode da efekte primene vaspitnih naloga prate kroz kontakte sa CSR i kroz podatke o recidivu (u VJT) odnosno kroz podatke o povratu u izvršenju krivičnih dela od strane maloletnika (u VS). Efekti primene vaspitne mere posebne obaveze od strane sudova prate se kroz tzv. lvm predmete i kroz kontakte sa CSR odnosno kroz podatke u Višim sudovima o povratu u izvršenju krivičnih dela od strane maloletnika.

Generalno, javni tužioci i sudije za maloletnike koji su primenili vaspitne naloge smatraju da su efekti primene vaspitnih naloga: „pozitivni, da su zadovoljni tim efektima“, a to potvrđuje skoro potpuno odsustvo recidiva kod ove kategorije maloletnika. Takođe, sudije za maloletnike koji su izrekle vaspitne mere posebne obaveze smatraju da su efekti primene istih „pozitivni, da su zadovoljni tim efektima“. Jedino odstupanje od tako pozitivnog stava odnosi se na stav sudija za maloletnike Višeg suda u Beogradu samo u odnosu na jednu posebnu obavezu - kada su u pitanju zavisnici od opojnih droga. („Problem je jer nema odgovarajuće ustanove za lečenje i osposobljavanje maloletnika. U tom delu nema pomaka.“).

Svi sagovornici iz pravosuđa jedinstveni su u stavu da je potrebno u većoj meri primenjivati vaspitne naloge. To su obrazlagali na sledeće načine:

- Izbegava se stigmatizacija maloletnika i njihovo nepotrebno uvođenje u kaznenu evidenciju zbog krivičnih dela koje su izvršili prvi put iz nepromišljenosti ili možda pod dejstvom alkohola, odnosno veliki broj tih krivičnih dela je situacione prirode.
- To je u interesu maloletnika. To je bila težnja zakonodavca da se uvede ova mera – skretanje maloletnika od krivičnog postupka što je takođe u interesu suda koji je preopterećen brojnim predmetima.
- Efekti bi bili vidljivi kada bi ih Više javno tužilaštvo primenjivalo, jer bi se sud rasteretio jednog broja predmeta i imao bi mogućnost da se posveti težim predmetima.

Najveći broj javnih tužilaca – sudija za maloletnike koji su primenili vaspitne naloge su bili saglasni da je broj recidiva kada je u pitanju primena vaspitnih naloga izuzetno mali - samo u jednom slučaju (Užice, Pančevo, Kraljevo), u dva slučaja (Kruševac), odnosno da nema recidiva (Subotica, Niš). „Odlični efekti. Skoro da nismo imali recidiv“ (Novi Sad). Takođe su uniformni odgovori sudija za maloletnike iz većine gradova koji se odnose na mali broj recidiva maloletnika prema kojima su izrečene vaspitne mere posebne obaveze. Od takvog odgovora postoje dva izuzetka i to: Viši sud u Beogradu - „Teško pratiti zbog velikog broja predmeta u radu, a nedovoljnog broja sudija“; VS u Kragujevcu odnosno Pančevu - u pomenutim sudovima broj povratnika oko 40%. Pri tome sudije za maloletnike iz VS u Kragujevcu su se izjasnile da je povrat najčešći kod maloletnika prema kojima su izrečene vaspitne mere pojačan nadzor organa starateljstva i posebne obaveze.

Prema navodima većine javnih tužilaca – sudija za maloletnike koji su primenili vaspitne naloge i izrekli vaspitne mere posebne obaveze utisci samih učesnika tj. njihovih roditelja/porodica vezano za izbor i primenu vaspitnih naloga su pozitivni, nailaze na odobravanje roditelja, a bilo je situacija da su se roditelji i sami obraćali i tražili pomoć. Ali, postoje i izuzeci u odnosu na pojedine primenjene vaspitne naloge, npr. „Roditelji nisu zadovoljni kada treba da plate na ime naknade štete. Osnov svega je neobrazovanje. Tu je izvor svega na ovom području“ kako zaključuje sudija za maloletnike iz Pančeva.

4.5. SARADNJA

U pogledu kvaliteta saradnje sa CSR, odgovori naših sagovornika iz pravosuđa variraju, te smo ih grupisali na sledeći način:

1. Odgovarajuća, kvalitetna i korektna, bez problema i zamerki - ovako su saradnju sa svim CSR na svom području kvalifikovali pravosudni organi u gradovima Užice, Kraljevo, Kruševac i Kragujevac;
2. Odgovarajuća saradnja sa svim ostalim CSR na svom području osim sa najvećim CSR koji se nalazi u gradu koji je sedište okruga – pravosudnih organa – u ovoj grupi su Pančevo i Niš koji imaju odgovarajuću do odličnu saradnju sa svim CSR u manjim mestima u okviru svoje nadležnosti (kao najpozitivnije primere izdvajaju CSR Kovačica odnosno CSR Aleksinac – gde se bez obzira na mlade kolektive ostvaruje odlična saradnja i dostavljaju se kvalitetni izveštaji na vreme). Pravosudni organi Pančeva objašnjavaju da je problem u saradnji sa CSR-om nastao po uvođenju nove organizacije rada u CSR-u i uvođenjem funkcije voditelja slučaja i sugerišu sledeće: „Moraju da imaju više sluha za posao – da uključe u rad i psihologa – da im ukaže gde treba veštačenje zbog poremećaja u ponašanju“. Predstavnici pravosudnih organa iz Niša s kojima smo razgovarali su se kritički izrazili o saradnicima iz CSR Niš : „Nemamo odgovarajuće praćenje i inicijativu sa njihove strane. Potpuno su indolentni“.
3. Dobra saradnja sa pojedinim centrima na svom području i sa pojedinim voditeljima slučajeva u okviru pojedinih centara – Subotica i Novi Sad.

U Subotici, od 5 CSR saradnja se razlikuje od jednog do drugog CSR, a najveći problem u imaju sa CSR Ada. Sa CSR Subotica saradnja varira i zavisi od konkretnog voditelja slučaja. („Ranije smo dobijali kompletne izveštaje od stručnog tima. Sada predmete vode pojedinci – voditelji slučaja. Samo u najtežim slučajevima rade kao tim. Najviše nedostaje

psiholog – procena strukture ličnosti maloletnika. Socijalni radnik, kao voditelj slučaja nije ovlašćen da testira maloletnika radi utvrđivanja njegovih psiholoških karakteristika“). U Novom Sadu je problem što, osim sa CSR Novi Sad, ne postoji direktna komunikacija sa ostalim CSR na tom području.

Pojedini pravosudni organi (Beograd i Novi Pazar) ukazuju na problem načina rada CSR nakon prelaska na primenu Pravilnika koji predviđa voditelja slučaja. Sudije Višeg suda u Beogradu su održali sastanak sa CSR, izneli primedbe na njihov rad – (“sada smo mnogo manje zadovoljni izveštajima voditelja slučaja. Ne može pedagog da dostavi izveštaj bez izveštaja psihologa“.)

Skoro svi sagovornici su se saglasili da je međusobna saradnja na relaciji Viši sud/ Apelacioni sud – Vise javno tužilaštvo/Apelaciono javno tužilaštvo tj. između samih nosilaca pravosudnih funkcija koji postupaju u maloletničkim predmetima odlična.

Više javno tužilaštvo/Viši sudovi tj. pravosudni organi koji primenjuju pojedine vaspitne naloge za sada u praksi nemaju direktnu saradnju sa ustanovama – organizacijama u kojima se sprovode pojedini vaspitni nalozi, već je ta saradnja posredna, preko CSR.

Tokom 2010. godine Apelaciona javna tužilaštva u Nišu i Novom Sadu imala su redovnu godišnju kontrolu rada svih Viših javnih tužilaštava na svom području. Predmet kontrole je bilo i postupanje Viših javnih tužilaštava u maloletničkim predmetima, a između ostalog da li se primenjuju vaspitni nalozi.

Sudije za maloletnike iz Apelacionih sudova u Beogradu i Kragujevcu nisu vršili nadzor nad radom Viših sudova prema maloletnicima u izvršenju vaspitnih mera posebnih obaveza u prethodnom periodu niti na bilo koji drugi način – nisu bili uključeni ni u nadzor nad radom Viših sudova koji je vršen tokom 2010.godine od strane krivičnog odeljenja njihovih apelacionih sudova. Nadzor nad postupanjem Viših sudova u maloletničkim predmetima nije predviđen ni u 2011. godini na području ova dva Apelaciona suda.

4.6. PREPORUKE

Uloga javnog tužilaštva u sprovođenju Zakona o maloletncima, posebno u primeni vaspitnih naloga nije odgovarajuća, kako proizilazi iz razgovora sa svim predstavnicima javnog tužilaštva. Sudije za maloletnike iz većine viših sudova su preporučile da se posebna pažnja obrati na svrhu primene vaspitnih naloga - da ne dođe do pokretanja postupka prema maloletniku. Zbog toga je njihov stav bio da se vaspitni nalozi primenjuju samo od strane javnih tužilaca (Beograd, Subotica, Pančevo), odnosno da se samo izuzetno primenjuju od strane sudija za maloletnike (Niš, Novi Sad).

Tokom razgovora javni tužioci i zamenici javnih tužilaca odnosno sudije za maloletnike, iz skoro svih viših/apelacionih javnih tužilaštava – sudova su preporučili izmene koje bi poboljšale ulogu javnih tužilaca – sudija u postupanju s maloletnicima prema kojima se primenjuju vaspitni nalozi - posebne obaveze i to:

- Da se donese predviđeni podzakonski propis i da se propišu i procedure i standardi za primenu pojedinih vaspitnih naloga – posebnih obaveza. Nedostaje obavezno uputstvo Republičkog javnog tužilaštva za materiju primene vaspitnih naloga. (Beograd, Novi Sad, Subotica, Pančevo);

- Da se izmene upisnici i evidencije u višim javnim tužilaštvima i sudovima, jer postojeći upisnici ne poznaju – nemaju određenu rubriku koja se odnosi na vaspitne naloge (to se obično upisuje u druge rubrike – celishodnost; uvesti tzv. pomoćne knjige, koje trenutno ne postoje u javnim tužilaštvima). Zbog toga je potrebno izmeniti i dopuniti Pravilnik o upravi u javnom tužilaštvu;
- Obavezno prisustvo maloletnika sednici veća za maloletnike, jer se dolazi do apsurdne situacije da se izrečena vaspitna mera saopštava braniocu maloletnika;
- Vrednovati rad javnih tužilaca i sudija za maloletnike u primeni vaspitnih naloga, kao i rad sudija za maloletnike po lvm predmetima. To trenutno nije vrednovano. Sada se ne znaju ni norme u radu sudija za maloletnike (svi sagovornici saglasni);
- Tužilac ne treba da bude limitiran brojem vaspitnih naloga (Kraljevo, Pančevo);
- Stvoriti finansijske preduslove za primenu vaspitnih naloga. Smanjen je broj izvršilaca u svim višim javnim tužilaštvima, pa je lakše pokrenuti pripremni postupak nego sprovesti vaspitni nalog. (Kruševac, Novi Sad, Subotica, Užice, Kraljevo, Pančevo);
- Za krivična dela izvršena od strane maloletnika iz nehata za koja je zaprećena kazna zatvora do 5 godina treba obavezno pokušati primenu vaspitnog naloga od strane javnog tužioca, pre pokretanja pripremnog postupka (Kragujevac, Niš, Novi Pazar, Pančevo);
- Potreba bolje saradnje na lokalnom nivou. Treba obezbediti uslove za izvršenje vaspitnih mera – posebne obaveze;
- Vaspitni nalog iz čl.7.st.1.tač.1.Zakona o maloletnicima treba dopuniti: izmirenje (od značaja za mogućnost medijacije);
- Uvesti stručna lica u Više sudove – Viša javna tužilaštva koja bi pomogla u radu sa maloletnicima, zaposliti psihologe – pedagoge, koji bi pomagali u radu, a istovremeno bi bili veza sa CSR. Oni bi na osnovu analize psiholoskog profila maloletnika u sukobu sa zakonom mogli da budu značajna pomoć pre svega Višim javnim tužiocima da se odluče u pogledu primene vaspitnih naloga, oportuniteta, uslovljenog oportuniteta. Oni bi bili zaduženi i za praćenje maloletnika kod izvršenja posebnih obaveza;
- Potrebno je da javni tužilac – sudija koji postupa u predmetima maloletnika to radi kao isključivi posao, kako je bilo predviđeno prilikom usvajanja Zakona o maloletnicima i na početku primene. Izgubila se intencija specijalizacije, jer pored maloletničkih predmeta većina javnih tužilaca – sudija postupa i u redovnim krivičnim predmetima, tako da ne mogu da se u punoj meri posvete radu na maloletničkim predmetima;

- Potrebna je bolja saradnja CSR i javnih tužilaca pre pokretanja krivičnog postupka prema maloletniku. CSR treba da bude aktivniji u svojoj ulozi. Kada se traži izveštaj od CSR često se u izveštaju navodi da nije celishodno pokretanje postupka;
- Posebnu obavezu iz čl.14.tač.3.Zakona o maloletnicima treba preformulisati i predvideti: da maloletnik redovno polaže ispite u toku vanrednog završetka osnovne škole;
- Ukazano je i na pojavu diskriminacije, u pogledu vrednovanja rada sudija za maloletnike iz Višeg suda u Beogradu i Apelacionog suda u Beogradu – malom broju sudija iz krivičnog odeljenja oba suda, među kojima su sudija za maloletnike, nisu povećane plate za 15% od strane Visokog saveta sudstva tokom 2011. godine.

U završnici svakog intervjua sa predstavnicima pravosudnih organa ostavljali smo mogućnost našim sagovornicima da slobodno daju komentare ili predloge koje tokom razgovora nisu iskazali, ili pak imaju potrebu da naglase nešto što su već rekli, ali smatraju da je od posebne važnosti za ovu temu. Odgovore koje smo dobili tom prilikom sumirali smo na sledeći način:

1. Problemi u postupanju po predmetima u pojedinim višim sudovima i sugestije:

- Jedan sudija vodi pripremni postupak, a drugi predsedava većem za maloletnike pa su situacije da izrekne vaspitnu meru bez prisustva maloletnika na sednici veća, što Zakon o maloletnicima dozvoljava iako to nije bila volja zakonodavca. (Apelacioni sud Beograd). Isti slučaj uočen u razgovoru sa sudijama Višeg suda u Užicu.
- Predvideti nadzor nad radom viših sudova od strane sudija za maloletnike apelacionih sudova.
- Uvesti mogućnost zadržavanja maloletnika u policiji u trajanju do 24 časa.
- U predstojećim izmenama i dopunama Zakona o maloletnicima iz predloga treba izbrisati odredbu koja se odnosi na ograničenja izricanja pritvora prema mlađim maloletnicima koja je predviđena Predlogom.
- Promeniti granice odgovornosti maloletnika zbog njihovog bržeg sazrevanja i to: dete – ispod 12 godina, mlađi maloletnik 12 - 14 godina, stariji maloletnik 14 – 16 godina i mlađi punoletnik 16 – 19 godina.
- Treba ažurirati vođenje upisnika krivične evidencije za maloletnike na nivou viših sudova

2. Sugestije u vezi sa primenom vaspitnih naloga i posebnih obaveza:

- Inkorporisati odredbe Zakona o medijaciji u podzakonski propis koji se tiče primene vaspitnih naloga. Kad prilikom saslušanja u policiji maloletnik prizna izvršenje krivičnog dela – da se već tada izjasni oko eventualne primene vaspitnog naloga u odnosu na njega.

- Problem sa reorganizacijom rada CSR (voditelji slučajeva) : „Ne može samo jedan član organa starateljstva da dostavlja celokupan izveštaj.“ Javni tužioci očekuju i traže od CSR da njihov izveštaj bude kompletan. Često se traži dopuna izveštaja u pogledu njihovog izjašnjenja oko uzrasta, stepena zrelosti i drugih svojstava ličnosti maloletnika. Pojedini CSR ne postupaju u smislu čl.64 Zakona o maloletnicima, jer i dalje dostavljaju predlog umesto mišljenja zbog čega u žalbama branioci navode da CSR presuđuju. Takođe, izveštaje pojedinih CSR potpisuje direktor, a da nije naglašeno ko je sačinio izveštaj. Nekad se u izveštaju ne pominje duševna zrelost.
- Unaprediti rad programa Libra koji se primenjuje u radu pisarnica viših sudova, jer pomenuti program nije prepoznao pojedine upisnike koje treba obavezno voditi za maloletnike – lvm i razmišljati o reviziji baze podataka i upodobljavanju sa novim institutima Zakona o maloletnicima.

3. Sugestije u vezi sa primenom ostalih odredaba Zakona o maloletnicima:

- Osoba koja postupa kao zamenik javnog tužioca, sudija za maloletnike odnosno kao branilac u maloletničkim predmetima mora da ima poseban senzibilitet za ovu problematiku, a ne da postupa svako. Kada su u pitanju branioci koji imaju poseban afinitet za postupanje u ovim predmetima po cenu da se odstupi od redosleda sa spiska advokata koji dostavljaju advokatske komore.
- Potrebna je konstantna edukacija javnih tužilaca i sudija, pre svega novoizabranih sudija odnosno sudija koji od 2010. godine postupaju u predmetima maloletnika. Treba imati specijalizovane javne tužioce, sudije koji postupaju samo u maloletničkim predmetima, ili bar pretežno u maloletničkim predmetima (APJT Niš, APS Beograd, VS Užice, Kraljevo, Subotica).
- Ova vrsta predmeta se tretira kao nužno zlo, što je nedopustivo. Pojedni tretiraju ove predmete kao bagatelne. Suština je u nepoznavanju ove materije i njenog značaja za celokupno društvo. Generalno, u tužilačkoj organizaciji maloletničkom pravosuđu se ne pridaje odgovarajući značaj. Zbog ovakvog tretmana njihov rad nije adekvatno vrednovan (Kruševac, Beograd, Niš, Kragujevac, Subotica).

4.7. ZAKLJUČCI I PREPORUKE ZA PRAVOSUDNI SISTEM

U ovom delu su izneti zaključci i preporuke koji se odnose na analizu pravosudnog sistema:

- Sa maloletnicima u sukobu sa zakonom rade javni tužioci i sudije koje su prošli kroz odgovarajuću obuku. Veći deo javnih tužilaca i sudija sa kojima je obavljen razgovor je obuku prošao pre reforme pravosuđa. Zbog smanjenja broja javnih tužilaca i sudija, kao jedna od posledica reforme pravosuđa povećano je opterećenje različitim vrstama predmeta. Zbog toga gubi se specijalizacija za postupanje po maloletničkim predmetima, jer osim u najvećim sudovima i javnim tužilaštvima u svim ostalim pravosudnim organima javni tužioci i sudije za maloletnike postupaju i u drugim materijama.

- Zvanično objavljeni podaci o primeni vaspitnih naloga i posebnih obaveza razlikuju se od podataka dobijenih u svakom od pojedinih pravosudnih organa u kome je obavljen razgovor.
- U praksi, za sada je izostala kontinuirana obuka o primeni vaspitnih naloga prema maloletnicima i o izricanju vaspitne mere posebne obaveze maloletnicima, praćenju njihove realizacije, vođenju evidencije, izveštavanju.
- Posledica toga je izostanak primene vaspitnih naloga od strane javnih tužilaca u većem obimu, mada je broj primenjenih vaspitnih naloga u javnim tužilaštvima koja su bila predmet interesovanja relativno stabilan u periodu 2008.- 2010.godina. Primena vaspitnih naloga u manjem broju od strane sudija za maloletnike postoji takođe, u periodu 2008.- 2010.godina, u toku postupka i uvek na predlog javnog tužioca.
- Od vaspitnih naloga u posmatranom periodu, prema dobijenim podacima najviše je primenjeno izvinjenje i naknada štete i od strane javnih tužilaca i od strane sudija za maloletnike (čl.7.tač.1.ZM), potom uključivanje bez naknade u rad humanizarnih organizacija ili poslove, socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja (čl.7.tač.3.ZM).
- Vaspitni nalozi koje mogu da primene samo sudije za maloletnike - Podvrgavanje odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga (čl.7.tač.4.ZM) i Uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu (čl.7.tač.5.ZM) – za sada se primenjuju u pojedinačnim slučajevima i njihova primena suštinski još nije počela u praksi.
- Izricanje vaspitne mere posebne obaveze je prihvaćeno i ima tendenciju rasta. Ova vaspitna mera izriče se maloletnim ali i punoletnim licima za krivična dela koja su izvršili kao maloletnici. Ova vaspitna mera izriče se i samostalno i pored drugih vaspitnih mera – pojačanog nadzora, pre svega pojačan nadzor od strane organa starateljstva, ali i pojačan nadzor od strane roditelja.
- Redovno pohađanje škole ili da se osposobljava za zanimanje koje odgovara njegovim sposobnostima i sklonostima(čl.14.tač.3.i 4.ZM) su posebne obaveze koja su najviše puta izrečene u posmatranom periodu 2008.- 2010. Izvinjenje, (čl.14.tač.1.ZM) je izrečeno i primenjeno od strane najvećeg broja sudova u posmatranom periodu 2008.- 2010.
- Na rešenja kojim su izrečene vaspitne mere posebne obaveze u sudovima koji su bili predmet interesovanja i na celokupnom području tri Apelaciona suda (Beograd, Kragujevac i Niš) nije bilo žalbi.
- Praćenje izvršenja ove vaspitne mere sprovodi se, u praksi na način kako propisuje ZM - preko nadležnog CSR koji o tome u pismenim izveštajima obaveštava viši sud koji je doneo rešenje o izricanju vaspitne mere posebne obaveze.
- U praksi viših sudova do sada nije bilo poveravanja izvršenja vaspitnih mera posebnih obaveza prema maloletnicima stručnim licima (čl.64.st.2.ZM).
- -Dosadašnji efekti primene vaspitnih naloga i posebnih obaveza su prema podacima dobijenim tokom intervjuja pozitivni.
- -Većina javnih tužilaca – sudija za maloletnike koji su primenili vaspitne naloge smatra da su utisci samih učesnika tj. njihovih roditelja/porodica vezano za izbor i primenu vaspitnih naloga pozitivni, nailaze na odobravanje roditelja, a bilo je

situacija da su se roditelji i sami obraćali i tražili pomoć. To potvrđuju dobijeni podaci u odnosu na primenu vaspitnih naloga - skoro potpuno odsustvo recidiva kod ove kategorije maloletnika. Slični podaci su i kada je u pitanju primena posebnih obaveza u većini gradova – nije veliki broj povranika, uz izuzetak dva grada koji beleže veći procenat povrata kod maloletnika.

- Saradnja između nosilaca pravosudnih funkcija iz viših- apelacionih javnih tužilaštava i sudova koji postupaju u maloletničkim predmetima je odlična.
- Uz mali broj pozitivnih izuzetaka, postoje brojni problemi koji otežavaju saradnja javnih tužilaca i sudija za maloletnike sa CSR u maloletničkim predmetima.

Preporuke

Preporuke su odraz suštinske potrebe za konsenzusom i zajedničkom odgovornošću za rešavanje izazova u vezi sa primenom vaspitnih naloga i izricanjem i primenom vaspitnih mera posebne obaveze.

Preporuke se odnose na sve aktere reforme maloletničkog pravosuđa u Srbiji.

1) Nepotpun pravni okvir :

Jedini podzakonski propis koji nije donet ni posle više od pet godina od stupanja na snagu i početka primene Zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica je Pravilnik o primeni vaspitnih naloga. Jasna je bila želja zakonodavca da se sa novim, prvi put donetim propisom započne i sa određenim novinama koje su od suštinskog značaja – da se započne primena diverzionog postupka kroz primenu vaspitnih naloga. Prepoznajući značaj maloletničkog pravosuđa, u organizaciji sudstva je od početka 2006.godine došlo do značajne promene jer su nadležnost u svim maloletničkim predmetima preuzeli okružna javna tužilaštva i okružni sudovi. Zbog toga, oni koji su trebali da primenjuju vaspitne naloge – javni tužiocima, pre svega ali i sudijama za maloletnike su sa pravom očekivali da će tokom te godine biti donet upravo ovaj podzakonski akt jer su odredbe ZM u odnosu na primenu vaspitnih naloga trebale da budu istim uređene.

Potrebno je u što kraćem roku doneti odgovarajući podzakonski propis ili primenu vaspitnih naloga regulisati u odredbama Zakona o izmenama i dopunama ZM, ali i tada ostaje deo koji mora da bude regulisan u podzakonskom propisu koji bi potom usledio - da se propišu procedure i standardi za primenu pojedinih vaspitnih naloga, ali i posebnih obaveza (Na taj način izbijaju se aduti iz ruku onim javnim tužiocima – sudijama za maloletnike, ali i centrima za socijalni rad koji se pozivaju da zbog nepostojanja podzakonskog propisa ne znaju kako da primene odnosno ne mogu da primenjuju vaspitne naloge).

U novom propisu – najbolje u odredbama Zakona o izmenama i dopunama ZM potrebno je precizno definisati ko snosi troškove finansiranja kada je u pitanju primena vaspitnih naloga, ali i posebnih obaveza odnosno drugih vaspitnih mera jer to sada nije precizno definisano.

U ovom momentu nije uopšte regulisano ko snosi troškove za primenu vaspitnih naloga – koji nisu krivične sankcije, a za sve krivične sankcije prema maloletniku navodi se da troškovi postupka padaju na teret budžetskih sredstava (čl.94.st.1.ZM) što je od posebnog značaja kada je u pitanju finansiranje primene pojedinih vaspitnih naloga (čl.7.tač.4.ZM) odnosno posebne obaveze (čl.14.tač.7.ZM) – podvrgavanje odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića i opojnih droga.

Za javne tužioce, prema dobijenim podacima i na osnovu uvida u Pravilnik o upravi u javnim tužilaštvima nedostaje: obavezno uputstvo RJT za materiju primene vaspitnih naloga.

2) Adekvatno vrednovanje rada javnih tužilaca i sudija za maloletnike

Potrebno je vrednovati rad javnih tužilaca i sudija za maloletnike u primeni vaspitnih naloga, kao i rad sudija za maloletnike po lvm predmetima. Postojeći propisi koji se odnose na rad nosilaca javnotužilačkih i sudijskih funkcija koje smo analizirali ne vrednuju na bilo koji način rad po predmetima vaspitnih naloga ni javnim tužiocima, a ni sudijama za maloletnike. Ista je situacija kada je postupanje sudija za maloletnike po lvm predmetima. (Okvirna merila za određivanje broja sudija ... čl.3. tač.2. - vrednuju samo rad sudija po Kim i Km predmetima).

Potrebno je doneti Pravilnik o merilima za vrednovanje rada javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca (Zakon o Državnom veću tužilaca – čl.13.), kao preduslov vrednovanja njihovog rada ili u okviru postojećih propisa o radu javnih tužilaca učiniti javnosti dostupnim podatke kako se meri rad po predmetima vaspitnih naloga.

Takođe, potrebno je od strane Visokog saveta sudstva dopuniti postojeća Okvirna merila ili doneti nova Merila kojima će na adekvatan način biti vrednovan rad sudija za maloletnike u svim vrstama maloletničkih predmeta, pored onih koji su već vrednovani (Zakon o Visokom savetu sudstva – čl.13.)

Postupanju po maloletničkim predmetima u tužilačkoj a i u sudijskoj organizaciji, generalno se ne pridaje odgovarajući značaj (ova vrsta predmeta se tretira kao nužno zlo, što je nedopustivo. Suština je u nepoznavanju ove materije i njenog značaja za celokupno društvo – jednoglasno mišljenje svih javnih tužilaca – sudija za maloletnike sa kojima smo razgovarali).

3) Obezbeđivanje preduslova za primenu vaspitnih naloga, kao i posebnih obaveza - Specijalizacija i kontinuirana edukacija

Za potrebe primene odnosno sprovođenja VN potrebno je predvideti u budžetu javnog tužilaštva odgovarajući deo materijalnih troškova na ime putnih troškova za lica koja po pozivu VJT dolaze u njihove prostorije radi moguće primene VN. (U predlogu troškova za sledeću godinu Viši javni tužioci treba da dostave predlog troškova po ovom osnovu Državnom veću tužilaca - po čl.13. - predlaže obim i strukturu budžetskih sredstava neophodnih za rad javnih tužilaštava za tekuće rashode i vrši nadzor nad njihovim trošenjem, u skladu sa zakonom). To je minimum dok se trajno ne reši pitanje ko snosi troškove finansiranja vaspitnih naloga,- koji ne spadaju u krivične sankcije već u diverzione mere.(Na taj način može se povećati broj primenjenih pojedinih vaspitnih naloga – iz čl.7.tač.1.i 3.ZM pre svega, pogotovu kada su u pitanju lica koja ne žive u gradu koji je sedište VJT i zbog nemaštine ne mogu da dođu do grada, o čemu su se predstavnici svih JT izjašnjavali tokom intervjuja).

Reformom pravosuđa krajem 2009.godine smanjen je broj zamenika javnih tužilaca u svim višim javnim tužilaštvima, što se odrazilo i na ograničeno postupanje po maloletničkim predmetima u pogledu primene vaspitnih naloga. Potrebno je u narednom periodu iznaći mogućnost da se u okviru postojećeg javno tužilačkog kadra izvrši reorganizacija tako da

pojedini zamenici javnih tužilaca postupaju isključivo ili pretežno po maloletničkim predmetima.

Potrebna je konstantna edukacija JT i sudija, pre svega novoizabranih sudija odnosno sudija koji od 2010.godine postupaju u predmetima maloletnika.

To se posebno odnosi na obuku o primeni vaspitnih naloga maloletnicima, praćenju realizacije, vođenju evidencije, izveštavanju i obuku o izricanju vaspitne mere posebne obaveze maloletnicima, praćenju realizacije, vođenju evidencije, izveštavanju, gde je generalno posmatrano od početka primene ZM takva obuka izostala.

Takođe, treba težiti daljoj specijalizaciji javnih tužilaca i sudija koji postupaju samo u maloletničkim predmetima, ili bar pretežno u maloletničkim predmetima. U tom cilju potrebno je organizovati seminare, radionice ...za javne tužioce i sudije za maloletnike.

Predvideti godišnji nadzor nad radom viših javnih tužilaštava - sudova od strane javnih tužilaca - sudija za maloletnike apelacionih sudova, kako bi se ujednačavala sudska praksa na području svake apelacije.

Predvideti i održavati godišnje sastanke javnih tužilca – sudija za maloletnike na nivou Republike Srbije, radi razmatranja spornih pitanja i ujednačavanja sudske prakse u radu po maloletničkim predmetima.

4) Dopuna upisnika i evidencija

Potrebno je izmeniti upisnike i evidencije u višim javnim tužilaštvima - predvideti rubrike u koje će se uvoditi vaspitni nalozi jer postojeći upisnici ne poznaju – nemaju određenu rubriku koja se odnosi na vaspitne naloge (Pravilnik o upravi u javnom tužilaštvu u čl.136.tač.3.predviđa samo jedan upisnik za mal – UPISNIK „KTM“ i vaspitni nalozi se obično upisuje u rubriku odbačaj prijave – drugi razlozi). To je neadekvatno i neprepoznatljivo za statistiku koja se vodi.

Potrebno je uvesti tzv.pomoćne knjige – izvršenje vaspitnih naloga, kontrolnik izvršenja vaspitnih naloga - koje trenutno ne postoje u javnim tužilaštvima.

Potrebno je dopuniti evidencije i u MUP RS, jer kada dobiju obaveštenje od VJT da je zbog primene vaspitnog naloga prema pojedinom maloletniku krivična prijava odbačena, iako je maloletnik priznao izvršenje krivičnog dela, taj podatak se ne tretira adekvatno – ne postoje odgovarajuće rubrike koje se odnose na vaspitne naloge.

5) Modernizacija prikupljanja podataka

Potrebno je unaprediti rad programa Libra koji se primenjuje u radu pisarnica viših sudova jer pomenuti program nije prepoznao pojedine upisnike koje treba obavezno voditi za maloletnike – lvm.

Treba izvršiti prilagođavanje statističkih obrazaca koji se od strane VJT odnosno VS dostavljaju Republičkom zavodu za statistiku – maloletni učinioci krivičnih dela, posebno u delu koji se odnosi na vaspitne naloge i posebne obaveze. (U ovom momentu RZS se o vaspitnim nalogima u svom Saopštenju o maloletnim učiniocima krivičnih dela izjašnjava na poslednjoj strani u kratkoj: Napomeni – navodi se samo ukupan broj primenjenih vaspitnih naloga od strane javnih tužilaca odnosno sudija za maloletnike za jednu godinu – poslednji objavljeni podaci su za 2009.godinu.)

Podatke o vaspitnim nalogima i posebnim obavezama bi trebalo prikupljati zbirno, ali i pojedinačno po pojedinim vrstama primenjenih vaspitnih naloga odnosno izrečenih

posebnih obaveza, jer su to specifične mere odnosno sankcije koje imaju različite modalitete – vrste, za razliku od svih ostalih krivičnih sankcija koje se mogu izreći prema maloletniku.

Postojeći podaci koji se prikupljaju u Republičkom zavodu za statistiku na osnovu podataka iz statističkih listova dobijenih od Viših javnih tužilaštava – viših sudova koji se odnose na statistiku maloletničkog pravosuđa u ovom momentu daju približne i nepouzdate podatke o primeni vaspitnih naloga i posebnih obaveza. Na osnovu tih podataka ne mogu se pouzdano utvrditi pojedine vrste primenjenih vaspitnih naloga odnosno vaspitnih mera posebne obaveze. A to su trenutno jedini zvanični podaci o statistici maloletničkog pravosuđa.

6) Jednostavnije procedure za primenu vaspitnih naloga

U trenutku kada još ne postoji podzakonski propis kojim bi se uredila primena svakog pojedinog vaspitnog naloga, potrebno je izbegavati svaki formalizam i ohrabrivati različite pristupe u radu pojedinih nosilaca pravosudnih funkcija koji dovode do cilja – primene vaspitnog naloga i skretanja maloletnika od ulaska u sistem krivične procedure.

Preporuka je da pripadnici policije za maloletnike koji su u prvom kontaktu sa maloletnikom mogu da posle saslušanja traže izjašnjenje o saglasnosti za primenu vaspitnog naloga prema njemu. (Prilikom saslušanja u prostorijama PU kada su ispunjeni svi uslovi koje predviđaju ZM i ZKP da bi se iskaz maloletnika mogao ceniti kao validan u toku sudskog postupka, kada je maloletnik priznao izvršenje krivičnog dela i detaljno ga opisao, a radi se o krivičnom delu u odnosu na koje se može primeniti vaspitni nalog od strane javnog tužioca, posle prethodnih provera da li je maloletnik već evidentiran kao izvršilac krivičnih dela, policajac za maloletnike može predočiti maloletniku i njegovom zakonskom zastupniku mogućnost primene vaspitnog naloga od strane tužioca. U slučaju prihvatanja primene vaspitnog naloga u toj situaciji postupak se dalje ubrzava od strane JT – jedna od sugestija u cilju jednostavnije procedure).

Vrednost ovakvog postupanja je nesumnjiva jer se skraćuje postupak, maloletnik se od starta upoznaje sa mogućnostima da ne bude uveden u određene krivične evidencije, čime se smanjuje broj predmeta u sudovima, ali i dužina trajanja postupka u javnim tužilaštvima. Na taj način na maloletnike se deluje i preventivno i pozitivno.

7) Jačanje kapaciteta u profesionalnoj saradnji, veštinama i rezultatima

Potrebno je sprovesti obuku i stručnih lica iz CSR radi suštinskog upoznavanja sa odredbama ZM i do sada donetih podzakonskih propisa koji su od značaja za njihovu saradnju sa javnim tužiocima i sudijama za maloletnike. Naime, obuka koja je sprovedena nakon usvajanja ZM do danas od strane Pravosudnog Centra – Pravosudne Akademije u saradnji sa MUP RS i advokatskim komorama obuhvatila je 4 od 5 ključnih aktera od značaja za pravilnu primenu ZM. Jedino nije bilo sistematske obuke stručnih lica iz oblasti socijalne zaštite – u tom pogledu je izostala puna saradnja između Ministarstva pravde i Ministarstva rada i socijalne politike. To se pokazuje potrebnim zbog brojnih problema koji opterećuju saradnju između pravosuđa i CSR, sa kojima smo upoznati tokom inervjua na sastancima. Ovde ukazujemo samo na neke od tih problema sa aspekta pravosuđa u koje smo se i lično uverili tokom razgovora kao i na osnovu uvida u pruženu dokumentaciju:

- Problemi sa novom organizacionom strukturom CSR i voditeljima slučajeva u CSR : ne može samo jedan član organa starateljstva da dostavlja celokupan izveštaj. ZM traži određeno izjašnjenje u pogledu uzrasta maloletnih učinilaca krivičnih dela.

Zbog toga VJT- VS traže od CSR da njihov izveštaj bude kompletan. Često se traži dopuna izveštaja u pogledu njihovog izjašnjenja oko uzrasta, stepena zrelosti i drugih svojstava ličnosti maloletnika.

- Olako izjašnjavanje o neelishodnosti vođenja postupka prema maloletniku umesto o mogućnosti primene vaspitnog naloga;
- Pojedini CSR ne postupaju u smislu čl.64 ZM jer i dalje dostavljaju predlog umesto mišljenja zbog čega u žalbama branioci navode da CSR presuđuju. Takođe, izveštaje pojedinih CSR potpisuje direktor a da nije naglašeno ko je sačinio izveštaj.
- Potrebno je da ova obuka obuhvati različita stručna lica – iz socijalne zaštite i pravosuđa, po potrebi i policije, da bi se u neposrednoj razmeni mišljenja između stručnjaka iz prakse razjasnilo kako treba saradivati na primeni novih zakonskih rešenja. Smatramo da postoji potreba za senzibilisanjem stručnih lica za komunikaciju sa decom, za njihovu psihologiju i razvoj.
- Jačanje kapaciteta bi trebalo usmeriti na veštine i saradnju, potrebne za postizanje konkretnih vidljivih i merljivih rezultata u uspešnoj primeni vaspitnih naloga – diverzionih mera, posebnih obaveza kao alternativne sankcije u sistemu vaspitnih mera i uopšte u izvršavanju vaspitnih mera. Buduća obuka treba da prati nove zakonske odnosno podzakonske propise i njihovu primenu, standarde ...
- Potrebno je uspostaviti saradnju i sa organizacijama civilnog društva u cilju primene vaspitnih naloga i posebnih obaveza, koja zakonska mogućnost se za sada prema dobijenim podacima tokom razgovora uglavnom ne koristi; sklopiti ugovore i izvršiti akreditaciju kvalifikovanih OCD koje će biti uključene u primenu vaspitnih naloga i posebnih obaveza kroz različite programe. Potrebno je obezbediti i stabilna sredstva finansiranja takvih obuka i programa koji bi se sprovodili u okviru Pravosudne akademije odnosno nadležnih orana i službi Ministarstva rada i socijalne politike.

8) Jačanje saradnje na lokalnom nivou

Potreba bolje saradnje na lokalnom nivou je evidentna, jer se bez te saradnje ne mogu sprovesti svi vaspitni nalozi a ni sve vaspitne mere posebne obaveze. U ovom momentu mali broj gradova može se pohvaliti da je doneo lokalni plan aktivnosti u borbi protiv maloletničkog kriminaliteta i da ima osmišljen plan aktivnosti za sprovođenje diverzionih mera odnosno primenu alternativnih sankcija u tom pogledu. Inicijatori saradnje bi trebalo da budu nosioci pravosudnih funkcija na lokalnom nivou – javni tužioci i sudije za maloletnike. Cilj bi bio uključivanje što većeg broja partnera sa područja svih opština koje pripadaju okrugu u okviru koga je teritorijalna nadležnost Višeg javnog tužilaštva – Višeg suda, a ne da se zaobiđu manji gradovi – opštine van sedišta okruga koji se suočavaju sa istim problemima.

Preporuke koje su dobijene tokom intervjua, delom se odnose i na:

9) Izmene i dopune ZM

Preporuke se delom odnose i na izmene i dopune ZM, a delom na poboljšanje ljudskih kapaciteta za adekvatniju primenu odredaba ovog Zakona :

- Potrebno je proširiti mogućnost primene vaspitnih naloga od strane JT na veći broj ili sve vaspitne naloge
- U pogledu vaspitnog naloga iz čl.7.tač.1.ZM treba terminološki dodati i : izmirenje (od značaja za mogućnost medijacije).
- Za krivična dela izvršena od strane maloletnika iz nehata za koja je zaprećena kazna zatvora do 5 godina treba obavezno pokušati primenu vaspitnog naloga od strane javnog tužioca, pre pokretanja pripremnog postupka
- Posebnu obavezu iz čl.14.tač.3.ZM treba preformulisati i predvideti: da maloletnik redovno polaže ispite u toku vanrednog završetka osnovne škole.
- Potrebno je obavezno prisustvo maloletnika sednici veća za maloletnike, jer se dolazi do apsurdne situacije da se izrečena vaspitna mera saopštava braniocu maloletnika (čl.73.st.3 ZM).
- U narednom periodu iznaći mogućnosti da se uvedu stručna lica u više sudove – viša javna tužilaštva koja bi pomogla u radu sa maloletnicima. Treba zaposliti psihologe – pedagoge, koji bi pomagali u radu a istovremeno bi bili veza sa CSR. Oni bi na osnovu analize maloletnika u sukobu sa zakonom mogli da budu značajna pomoć pre svega VJT da se odluče u pogledu primene vaspitnih naloga, oportuniteta, uslovljenog oportuniteta. Takođe, bili bi angažovani u pružanju pomoći sudijama za maloletnike u praćenju maloletnika kod izvršenja posebnih obaveza.

5. IZVEŠTAJI SA SASTANAKA U CENTRIMA ZA SOCIJALNI RAD

Sa predstavnicima CSR obavljeno je ukupno 10 sastanaka u kojima su učestvovali voditelji slučaja, supervizori, rukovodioci službi i u nekim slučajevima i direktori CSR, ukupno 41 učesnik. Sastanci su održani u istim gradovima/opštinama, kao i sa pravosuđem tj. u Novom Pazaru, Kraljevu, Užicu, Kruševcu, Kragujevcu, Nišu, Subotici, Novom Sadu, Pančevu, sa izuzetkom Beograda gde nam to nije bilo omogućeno od strane Gradskog centra za socijalni rad, pa je umesto beogradskog CSR-a, sastanak obavljen sa stručnjacima iz CSR Prijepolje. Osnova za intervjuje su bila pitanja iz unapred pripremljenih i sagovornicima blagovremeno dostavljenih strukturiranih upitnika, koja su u daljem tekstu obelježena kurzivom.

5.1. LJUDSKI RESURSI/OBUČENOST

Pitanje br 1. Da li je Vaš centar za socijalni rad realizovao ili učestvovao u realizaciji nekog projekta koji je za temu imao i pitanja vezana za postupanje sa maloletnicima kojima su primenjeni vaspitni nalozi ili izrečene posebne obaveze, ili koji imaju probleme u ponašanju? Ako je odgovor da, koji su to projekti bili i kada su realizovani?

80 % CSR je učestvovalo u realizaciji nekog projekta koji je za temu imao pitanja vezana za postupanje sa maloletnicima kojima su primenjeni vaspitni nalozi ili izrečene posebne obaveze, ili generalno koji imaju probleme u ponašanju. U najvećem broju se radi o multipartnerskim projektima između CSR i lokalnih NVO, i/ili lokalnih/gradskih samouprava sa Fondom za socijalne inovacije, Ministarstvom za Socijalna pitanja i/ili međunarodnim donatorima (DFID, UNICEF, UNDP). CSR su realizovali ili učestvovali u realizaciji projekata koji su za cilj najčešće imali formiranje i uspostavljanje rada Centara za dnevni boravak dece i mladih u riziku ili onih koji su već u sukobu sa zakonom. Sumarno, CSR su kroz realizaciju projekata učestvovali u osnivanju i radu 5 Dnevnih centara (Suborica, Kruševac, Niš, Novi Sad i Prijepolje), jednog socio-edukativnog kluba (Novi Pazar) i jednog Centra za medijaciju (Niš), izradi Vodiča kroz prava maloletnih lica i kroz Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela (Novi Sad), razvoju i primeni programa radionica za prevenciju nasilničkog ponašanja, kroz učenje veština ovladavanja vlastitim nezdravim, negativnim emocijama (Novi Sad, Kraljevo), grupni rad sa roditeljima dece koja imaju probleme u ponašanju, programe edukacija o prevenciji bolesti zavisnosti i edukacija o prevenciji agresivnog ponašanja kod mladih (Kraljevo), i prevenciji delikvencije osnovaca (Pančevo).

Uprkos evidentnim pozitivnim efektima realizacije projekata, problem koji je najčešće komuniciran je problem održivosti - u najvećem broju projekata u kojima su učestvovali CSR pilotirani programi završavali su se sa završetkom projektnog ciklusa, odnosno prestankom finansiranja. Tri dnevna centra - Centar za dnevni boravak dece i mladih u riziku Kruševac, Dnevni centar za decu u sukobu sa zakonom Prijepolje i Dnevni centar za decu sa poremećajima u ponašanju Subotica su primeri dobre prakse u smislu održivosti /osiguranog finansiranja od strane gradske samouprave.

Pitanje br. 2. Da li ste Vi i Vaše kolege imali neku zvaničnu obuku i kakvu o praćenju, proceni ponašanja maloletnika za vreme sprovođenja vaspitnih naloga ili

posebnih obaveza, vođenja evidencije i pisanja izveštaja nadležnom javnom tužiocu/sudiji za maloletnike? Ako jeste, ko je i kada realizovao obuku?

Sagovornici iz 5 CSR (Novi Pazar, Kraljevo, Užice, Novi Sad, Pančevo) su izjavili da nisu imali nikakvu obuku koja se odnosi na praćenje/ procenu ponašanja maloletnika za vreme sprovođenja vaspitnih naloga ili posebnih obaveza, vođenja evidencije i pisanja izveštaja nadležnom javnom tužiocu/sudiji za maloletnike. Predstavnici CSR Subotica naveli su da su imali zajednički trodnevni seminar sa sudijama i tužiocima na temu primene Zakona o maloletnim počiniocima krivičnih dela, pre tri-četiri godine i učestvovali na okruglim stolovima na ovu temu, dok je jedina edukacija koju su naveli predstavnici CSR Prijepolje bila po programu GRIG „Vođenje klubova za maloletne prestupnike“.

Predstavnici CSR Kragujevac su naveli sledeće obuke:

- Specijalističke studije Medijacije na Fakultetu političkih nauka u Beogradu, čiji program obuhvata i medijaciju između žrtve i prestupnika od kojih je makar jedna strana maloletna osoba (četiri stručnjaka iz CSR su završila specijalističke studije).
- Program podrške profesionalcima u radu sa decom i mladima sa problemima u ponašanju, septembar 2010. godine i III faza ove edukacije u novembru 2010., Republički zavod za socijalnu zaštitu (2 stručnjaka).
- „Alternativne sankcije“, mart 2010. godine, Pravosudni centar i Misija OEBS-a (4 stručnjaka).
- Dnevni boravak – mogući odgovor na potrebe dece i mladih sa poremećajem u ponašanju“, Republički zavod za socijalnu zaštitu, 2009. godina (7 vaspitača).
- Podsticanje prosocijalnog i prevencija agresivnog ponašanja mladih“, akreditovan program (jedan stručnjak prošao obuku).

Socijalni radnici u CSR-u Kruševac su prošli sve obuke koje je organizovao UNICEF u sklopu realizacije Projekta „Šansa deci za promenu“– Reforma sistema maloletničkog pravosuđa u Srbiji, u periodu 2004 - 2006. godina:

- Maloletnička delinkvencija - teorijski pristup, 2003 – 2004. - 6 socijalnih radnika CSR;
- Posredovanje između žrtve i prestupnika, UNICEF, 13.-17. decembra 2004. Beograd- 2 socijalna radnika CSR;
- Medijacija i kulturne razlike, UNICEF, mart-april 2005. - 4 socijalna radnika CSR;
- Uvod u kognitivno-bihejvioralnu terapiju sa mladima, sa položenim ispitom u organizaciji Unicef-a i Filozofskog fakulteta u Beogradu, april-juni 2005. - 4 socijalna radnika CSR;
- Multisistemski pristup u radu sa decom i omladinom u sukobu sa zakonom i u riziku, UNICEF, juli 2006.god., - 1 socijalni radnik CSR;
- Veštine obučavanja za posredovanje između žrtve i prestupnika sa položenim ispitom, oktobar, 2006. god. - 3 socijalna radnika CSR;
- “Podsticanje prosocijalnog i prevencija agresivnog ponašanja mladih“ (jedna licencirana trenerica akreditovanog programa);

- Porodična terapija - 6 socijalnih radnika CSR imaju edukacije iz ove oblasti;
- Obuka za rad/saradnju CSR-a sa drugim ustanovama;
- Obuka po akreditovanom Programu Republičkog Zavoda za socijalnu zaštitu „Dnevni boravak – mogući odgovor na potrebe dece i mladih sa poremećajima u razvoju“;
- Obuka „Prevenција antisocijalnog ponašanja dece i mladih“.

Sagovornici iz CSR Niš su se izjasnili da oko primene vaspitnih naloga i praćenja realizacije posebnih obaveza nisu imali nikakve obuke. Pomenuli su da su imali obuke iz oblasti maloletničkog pravosuđa pod pokroviteljstvom UNICEF-a, u periodu od 2004 – 2006. godine, ali nisu mogli da specifikuju na koje teme.

Pitanje br. 3. Da li imate pisane materijale (pravila ponašanja, smernice, priručnike itd.) o načinu postupanja sa maloletnicima kojima je primenjen vaspitni nalog ili izrečena posebna obaveza? Ako da, koji su to materijali?

Sagovornici su listom izjavljivali da nemaju svoje pisane materijale o načinu postupanja sa maloletnicima kojima je primenjen vaspitni nalog ili izrečena posebna obaveza, a kao materijale koje koriste naveli su: Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivično-pravnoj zaštiti maloletnih lica, Komentar Zakona; materijal Pravosudnog centra – „Maloletnici u zakonodavstvu i praksi“, Pravilnik o radu CSR, Pravilnik o primeni posebnih obaveza i Pravilnik o primeni vaspitnog naloga izmirenje sa oštećenim (Službeni glasnik RS 85/05).

Predstavnici CSR Prijepolje su izjavili da im je osnov za rad sa maloletnikom individualni plan zaštite koji se sačinjava u CSR-u po izrečenoj vaspitnoj meri. CSR Kruševac ima zaključen Protokol o međusektorskoj saradnji i postupanju u zaštiti dece u riziku i mladih s poremećajima u ponašanju na području Grada Kruševca na snazi od oktobra 2010. godine. (Kopija dokumenta se nalazi u prilogu). Ovaj Protokol sadrži uvodni deo u kome se navode principi Konvencije UN o pravima deteta, Zakonu o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivično pravnoj zaštiti maloletnih lica...; registar i objašnjenje svih bitnih pojmova; postupke u zaštiti dece i mladih sa rizičnim ponašanjem; postupke u realizaciji krivičnih sankcija krivično odgovornih maloletnika. U tom delu su objašnjene procedure pokretanja postupka, postupak izricanja i izvršenja mere, posebno postupak izvršenja vaspitnih naloga i posebnih obaveza, kao i izveštavanje o toku realizacije vaspitne mere. Ovaj Protokol potpisalo je 9 relevantnih lokalnih stakeholdera (Grad Kruševac, Centar za socijalni rad Kruševac, Školska uprava za Rasinski okrug, Više javno tužilaštvo u Kruševcu, Viši sud u Kruševcu, Udruženje „Korak napred“ iz Kruševca, Javno komunalno preduzeće „Kruševac“, Međuopštinska organizacija slepih i slabovidih iz Kruševca, Dom za decu „Jefimija“ u Kruševcu).

Napomena: čini se da je ovo kvalitetan i operativan pisani materijal, dokument koji bi mogao da posluži kao primer drugim CSR-ima.

Pre sklapanja ovog Protokola o saradnji, koristili su u periodu od decembra 2006. do oktobra 2010. godine, Ugovore o poslovnoj saradnji, koji su se odnosili na realizaciju vaspitnih naloga i posebnih obaveza sa sledećim ustanovama: Javno komunalno preduzeće „Kruševac“, Međuopštinska organizacija slepih i slabovidih iz Kruševca, Dom za decu „Jefimija“ u Kruševcu, Savez gluvih i nagluvih Kruševac i Društvo za cerebralnu paralizu Kruševac. (Kopije svih ovih dokumenata se nalaze u prilogu).

Pitanje br. 4. Koji voditelji slučaja iz Vašeg centar za socijalni rad su imali najviše slučajeva vezano za praćenje realizacije vaspitnih naloga ili posebnih obaveza?

Na osnovu odgovora sagovornika iz svih 10 CSR može se konstatovati da je teško dati precizan podatak iz razloga što po novoj organizaciji rada u CSR svi voditelji slučaja koji rade u Službi za decu dobijaju približno podjednak broj slučajeva. Sagovornici su skrenuli pažnju da su u njihovim timovima stručnjaci koji imaju najviše iskustva u radu sa ovom decom, jer su po ranije važećoj organizacionoj strukturi rada CSR radili isključivo na problematici dece u sukobu sa zakonom.

Izdvajamo odgovor CSR Niš koji problematizuje novu organizacionu strukturu CSRa. CSR Niš ima 17 voditelja slučaja, u Službi za zaštitu dece i mladih, i svaki od njih dobija podjednak broj predmeta za rad. Sagovornici su čvrstog uverenja da je ova koncepcija (cit.) „potpuno pogrešna“, posebno kada je u pitanju rad sa maloletnicima koji su u sukobu sa zakonom. Navode da su u ranijoj organizaciji rada centra imali dva tima za rad sa decom, u kojima su svi stručnjaci bili specijalisti za rad sa tom kategorijom, što je, prema njihovim rečima, bilo znatno bolje. Kažu da sada te poslove dobijaju da rade i oni koji nikada nisu radili te poslove, od kojih neki imaju animozitet prema ovoj ciljnoj grupi... i sve to se negativno odražava na kvalitet rada sa maloletnicima. Napominju da su ranije u sud po pozivu odlazili samo pedagozi i njih su tada svi znali, a i oni su znali sve maloletnike zbog kojih idu. Sada, na sud ide svaki voditelj slučaja koji dobije predmet, a niti sudije znaju njega, niti oni baš dobro poznaju maloletnika zbog koga odlaze na sud. Navode da su svesni da njihovi izveštaji, koje sada šalju sudu nisu potpuni, jer ne sadrže mišljenje stručnjaka svih potrebnih profila, da bi pravilno procenili maloletnika. Na dopunsko pitanje koje smo postavili: „**Zašto ne koriste mogućnost da voditelj slučaja sazove tim, kada su mu potrebni stručnjaci drugih profila iz CSR-a?**“, odgovor je bio da oni ne mogu da obezbede tim, jer kada maloletnik dođe na razgovor, drugi stručnjaci su zauzeti svojim poslovima i ne mogu da odvoje vreme za ovaj timski rad. Maloletnici neće ponovo da dođu na razgovor, kada bi bilo uslova da se okupi tim.

Pitanje br. 5. Da li bi Vam, i kakav, dodatni program obuke bio od koristi za postupanje sa mladima kojima su primenjeni vaspitni nalozi ili izrečene posebne obaveze?

Najčešće je isticana potreba za sledećim obukama:

- Obuka u veštinama za vođenje postupka medijacije
- Obuka o procedurama za postupanje sa maloletnicima u riziku i/ili u sukobu sa zakonom
- Programi sa konkretnim uputstvima o zadacima koje voditelj slučaja treba da sprovede u postupku realizacije vaspitnog naloga i posebnih obaveza
- Edukacija na teme odabira i uključivanja u rad bez naknade u humanitarne organizacije maloletnika (ko određuje/bira organizaciju u kojoj će se sporovoditi vaspitni nalog/posebna obaveza, ko piše izveštaj o realizaciji, ko plaća troškove putovanja).
- Obuka o primeni vaspitnog naloga – uključivanje u pojedinačni i grupni tretman u pojedinačnoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu – neophodno je uputstvo o pisanju izveštaja, o formi Ugovora o saradnji

- Obuka za praćenje promene ponašanja nakon primene mere – efekti mere, instrumentarijum procene, lobiranje za primenu novih mera
- Obuka za međusektorsku saradnju
- Dodatne obuke i za tužioce/sudije i za ljude iz organizacija gde se realizuju vaspitni nalozi/posebne obaveze (za praćenje ponašanja maloletnika)
- Obuke za veštine pregovaranja/zagovaranja za saradnju sa potencijalnim akterima sa nivoa lokalne zajednice.
- Nedostaje horizontalni transfer znanja sa kolegama iz okruženja, kao i inostrana iskustva.
- Obuke za tretman maloletnika, zatim dodatna znanja iz psihologije maloletnika,
- Programi koji se odnose na posebne obaveze, da se podvrgnu odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića i opojnih droga, te posebne obaveze da se uključe u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu uz obrazloženje da se upravo ove dve posebne obaveze, najmanje primenjuju, jer o istima angažovani stručni radnici nemaju dovoljno znanja i iskustva.
- Obuka za primenu mere pojačani nadzor u drugoj porodici i pojačani nadzor uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje maloletnika.
- Obuka za primenu mere pojačani nadzor organa starateljstva poverenog nekom stručnjaku/NVO van centra tj. obuku za porodice/stručnjake NVO koji bi primili ovu decu.

Uz osnovnih pet pitanja iz celine „Ljudski resursi/obučenosť“ sagovornicima iz CSR smo postavljali još dva dodatna pitanja koja se ne odnose najdirektnije na centralnu temu našeg istraživanja - realizacija vaspitnih naloga/posebnih obaveza - već se tiču primene još nekih od novina koje je doneo Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivično pravnoj zaštiti maloletnih lica, npr. realizacija vaspitne mere Pojačan nadzor u drugoj porodici ili vaspitne mere Pojačan nadzor uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje maloletnika (pitanje 6.) ili pak poveravanje realizacije vaspitne mere pojačani nadzor od strane organa starateljstva i nekom drugom stručnjaku van CSR, npr. iz nevladinog sektora (pitanje 7.).

Pitanje br. 6. Da li je Vaš centar za socijalni rad učestvovao u realizaciji i još neke od novina koje je doneo Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela, npr. u realizaciji vaspitne mere Pojačan nadzor u drugoj porodici ili vaspitne mere Pojačan nadzor uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje maloletnika?. Ako jeste, kakva su iskustva?

CSR Kruševac i Subotica su imali po jedan slučaj realizacije mere pojačan nadzor u drugoj porodici, i u oba slučaja se radilo o srodničkim porodicama.

CSR Kragujevac ima dnevni boravak pri Centru za socijalni rad, i tu se upućuju maloletnici koji dobiju vaspitnu meru – pojačan nadzor uz dnevni boravak.

CSR Niš je imao 5 slučajeva maloletnika kojima je izrečena mera: Pojačan nadzor organa starateljstva uz Dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje

maloletnika. Realizacija ovih mera bila je projektnog tipa i trajala je samo do kraja realizacije Projekta („Dnevni boravak za decu i omladinu sa poremećajima u ponašanju“). Sve je završeno, jer se postavilo pitanje finansiranja ovih usluga.

Sagovornici iz CSR Novi Sad su u dosadašnjem iskustvu imali nekoliko slučajeva primene vaspitne mere izmeštanja u drugu porodicu. Navode da se ova mera pokazala kao produktivna i celishodana u slučajevima kada socijalno, vršnjačko okruženje predstavlja najveći rizik za maloletnikovo ponašanje, a roditelji ne poseduju dovoljno vaspitnih kapaciteta da se sami izbore sa problemom. U slučajevima gde je CSR primenio ovu meru radilo se o maloletnicima koji su se nalazili u visokom riziku ostankom u sredini u kojoj su bili, te je samim tim ova mera bila najbolje rešenje u datom momentu. Tokom realizovanja mere se pokazalo da je ovo bio ispravan postupak, jer su maloletni u novom okruženju izgradili sasvim drugačije odnose prema okolini i poboljšali svoja postignuća (bolji uspeh u školi, radna angažovanost, dobre relacije sa drugim članovima porodice), dakle primena ove mere u konkretnim slučajevima je imala pozitivne ishode.

Što se tiče vaspitne mere Dnevnog boravka u odgovarajućoj vaspitnoj ustanovi, istakli su da su jedni od prvih koji su krenuli u sprovođenje ove mere, prvo kroz Projekat realizovan tokom 2009/2010 godine. Konkurs Fonda za socijalne inovacije, na kojem je jedan od prioriteta bio zaštita dece sa poremećajem u ponašanju, ukazao se kao mogućnost da se kroz organizovanje rada Dnevnog boravka, ne samo omogući bolje sprovođenje Zakona o maloletnicima (kroz davanje mogućnosti Sudu da prema članu 18 izriče vaspitnu meru Pojačan nadzor uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitanje i obrazovanje maloletnika), već može unaprediti i sam rad CSR-a. Unapređenje se videlo u obezbeđivanju kontinuiteta u radu sa maloletnicima koji ostaju u svojoj porodici, kao i klijentocentričnom pristupu svakom maloletniku i intenzivnom tretmanu koji su im pružili kroz široku ponudu individualnih i grupnih aktivnosti. Još jedna novina u odnosu na dotadašnji rad jeste da su njihovi roditelji ravnopravno učestvovali u kreiranju individualnog plana tretmana, što je potom rezultiralo potpisivanjem internog Ugovora o daljem radu. Svu potrebnu dokumentaciju su kreirali sami, u okviru pripremne faze Projekta. Takođe, Projektom je pružena mogućnost multifaktorskog pristupa i radu sa maloletnicima, tačnije, da se organizuju aktivnosti koje će obuhvatiti sve faktore koji utiču na pojavu problematičnog ponašanja (pojedinaac, porodica, vršnjačka grupa, škola, šira društvena sredina). Tokom realizacije Projekta u rad je bilo uključeno 55 korisnika/mladih sa problemom u ponašanju, koji su aktivno dolazili u boravak, jednom do dva puta nedeljno, što je u mnogome zavisilo od individualnog plana aktivnosti.

Dnevni boravak je uvršćen u redovnu delatnost CSR, grada Novog Sada (Službeni list grada Novog Sada br. 46 od 03.11.2009. tačka 1.2. član 9.)

Pitanje br. 7. Da li je Vaš centar za socijalni rad iskoristio zakonsku mogućnost koju otvara Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela da realizaciju vaspitne mere Pojačani nadzor od strane organa starateljstva poveri i nekom drugom stručnjaku van CSR, npr. iz nevladinog sektora? Ako da, kakva su iskustva?

CSR Kruševac je koristio ovu mogućnost, a započeo je sa tom praksom kroz Projekat „Tinejdžer“, koji je bio podržan od strane Fonda za socijalne inovacije. Kroz ovaj Projekat razvijen je Centar za dnevni boravak, koji je podržan od Ministarstva rada i socijalne politike, DIFID-a i lokalne samouprave. Centar za dnevni boravak vodi organizacija

civilnog društva „Korak napred“ iz Kruševca. U dnevnom boravku se realizuju vaspitni nalozi i vaspitne mere posebne obaveze.

CSR Pančevo upravo koristi ovu mogućnost i to za decu iz Doma za decu bez roditeljskog staranja „Spomenak“, iz koga su imali 2-3 slučaja, gde su pojačan nadzor poverili vaspitaču iz ustanove. Zajedno su sa vaspitačem uradili plan tretmana za tu decu i o tome je CSR obavestio sud. U praksi, voditelj slučaja jednom u dve-tri nedelje se čuje sa vaspitačem, a vaspitač ima obavezu da pošalje pisani izveštaj CSR-u o maloletniku i to na 3 meseca, a CSR onda šalje izveštaj sudu.

CSR Prijepolje u Dnevnom boravku ima iskustva u radu i sa decom koja uz vaspitnu meru posebne obaveze imaju izrečenu i vaspitnu meru pojačan nadzor od strane roditelja ili pojačan nadzor od strane organa starateljstva

5.2. PROCES

Pitanje br. 8. Opišite Vaše postupke vezano za izbor i sprovođenje vaspitnih naloga ili posebnih obaveza

Izbor i sprovođenje vaspitnih naloga

50% CSR obuhvaćenih ovim istraživanjem je učestvovalo u izboru vaspitnih naloga.

CSR Niš svoje učešće objašnjava na sledeći način: Po dopisu od javnog tužioca, stručnjak iz CSR kontaktira maloletnika i roditelje i organizuje sastanak sa njima. Na sastanku se, u okviru razgovora, realizuje procena i daje mišljenje o primeni vaspitnih naloga, a zatim se isto u formi izveštaja šalje natrag tužiocu.

Centar za socijalni rad Kruševac učestvuje u izboru vaspitnih naloga, na način da daje mišljenje tužiocu o maloletniku i o adekvatnom vaspitnom nalogu. Vršiti procenu maloletnika i, na osnovu karakteristika i učinjenog dela, predlaže realizaciju vaspitnog naloga i odgovarajućoj organizaciji (nekoj od potpisnica Protokola o saradnji) za njegovu primenu. Nakon upućivanja maloletnika u izabranu organizaciju od strane tužioca, sačinjava se plan rada i izveštava tužilaštvo o započetoj primeni mere i kasnije o ishodima.

Kada je u pitanju izbor vaspitnog naloga, ono čime se najčešće rukovode stručnjaci CSR Novi Sad jeste prvenstveno težina i vrsta krivičnog dela, ličnost maloletnog lica, da li se radi o maloletniku koji je recidivista, da li su prema njemu prethodno izricane neke od mera, o njegovom izboru, kada za to postoje mogućnosti, a bitan faktor je i način kako maloletnik organizuje i provodi slobodno vreme, odnosno da li je njegovo vreme dobro struktuirano ili ne. Ovo znači da zavisno od toga da li su kod maloletnika zapostavljene školske, sportske, radne ili druge slobodne aktivnosti, shodno tome predlažu i vrstu vaspitnog naloga.

CSR Subotica izveštava da su do sada u dva navrata učestvovali u izboru vaspitnog naloga Sudu i da je Sud oba uvazio. Pratili su realizaciju i o istoj poslali izveštaj Sudu.

CSR Novi Pazar navodi da je učestvovao u izboru mere, predlagao i sprovodio meru ranije, dok nije donet i počeo da se primenjuje novi Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad.

CSR Kraljevo, Užice, Kragujevac, Prijepolje i Pančevo do sada nisu učestvovali u izboru vaspitnog naloga. Na zahtev tužioca, CSR daje mišljenje o maloletniku, ali ne učestvuje u izboru vaspitnog naloga. CSR Užice napominje da „u praksi ponekad mogu da se dogovore sa tužiocem, zapravo javni tužilac predlaže vaspitni nalog, a CSR potvrdi da se slaže sa tim. U Užicu su do sada samo tužioci „izricali“ vaspitni nalog. Za vaspitne naloge sve uradi javni tužilac, a od CSR-a traži samo mišljenje.“ Smatraju da je bitno regulisati jasno proceduru između tužilaštva i CSR u vezi vaspitnih naloga.

CSR Kraljevo (koji u izboru vaspitnog naloga ne učestvuje) svoje učešće u procesu realizacije opisuje kroz sledeće primere:

- Nadoknada štete pravnom licu: Obavljanje razgovora u CSR sa maloletnikom i roditeljem/starateljem; dogovor oko realizacije vaspitnog naloga (davanje broja žiro računa) i kontakta sa nadležnom osobom iz firme, kojoj treba nadoknaditi štetu; po sprovedenom nalogu voditelj slučaja vodi razgovor u CSR-u, prima na uvid kopije uplatnica, pravik uzima izjave od roditelja/maloletnika i primerak izjava sa kopijom uplatnica CSR dostavlja tužiocu uz obaveštenje o primenjenom vaspitnom nalogu.
- Izvinjenje: voditelj slučaja razgovara sa maloletnikom i roditeljem/starateljem, dogovara se oko toga kako će se sprovesti izvinjenje (ako im odgovara, može da posreduje CSR), voditelj slučaja razgovara sa oštećenim, organizuje zajednički susret uz sprovođenje izvinjenja. Pravnik uzima izjave od roditelja, maloletnika, oštećenog i kopije izjava uz Obaveštenje CSR dostavlja Tužiocu.

Kao teškoću u realizaciji za voditelja slučaja koju izdvajaju je situacija kada je oštećena strana fizičko lice, jer ono najčešće ne želi da se sretne sa okrivljenom stranom u CSR-u. Iako javni tužilac može da organizuje zajednički sastanak, ni to nije uvek garancija da će oštećena strana pristati na sastanak sa okrivljenom stranom.

Izbor i sprovođenje posebnih obaveza

Kada su u pitanju posebne obaveze CSR Kruševac naglašava da CSR ne treba da predlaže vaspitnu meru/vrstu posebne obaveze, već samo da da valjano mišljenje sudu, na osnovu kojeg će sudija moći da izrekne adekvatnu meru. Problem je kada CSR pošalje samo anamnestičke podatke sudiji, što praktično sudiji ne pomaže mnogo u odlučivanju – „Šta to sudiji znači?“. *Sagovornici napominju da su im i u ovom delu postupka potrebne dodatne obuke na temu – kako valjano napisati mišljenje o maloletniku za sudiju koje će mu biti od koristi pri donosenju odluke o izboru mere.*

CSR Kragujevac ističe da u dopisima koje dobijaju iz suda stoji da sudije traže predlog za vaspitnu meru i konkretno koju, ali da (cit.) „CSR može dati samo mišljenje“.

Prilikom sprovođenja posebne obaveze CSR Užice pravi Ugovor sa maloletnikom/porodicom. Napominju da (cit.) „stručnjaci kažu da CSR ne treba da predlaže meru“. Kod njih u CSR praksa je raznolika: neki voditelji slučaja u nalazu/mišljenju CSR koji pisu predlažu i koju konkretnu meru treba primeniti, a neki napišu samo „mera otvorene zaštite“. Zagovornici mišljenja da samo treba napisati „mera otvorene zaštite“ kažu da, ako je detaljan nalaz i mišljenje koje su napisali, tužilac jasno može da nasluti koju meru treba primeniti.

CSR Novi Sad učestvuje u izboru posebne obaveze i tom prilikom obraćaju pažnju na mesto gde maloletnik boravi. Naime, trude se da u tom slučaju posebna obaveza bude realizovana bliže mestu iz kog je maloletni, ako za to postoje uslovi. Obzirom da broj sati koji se izriče posebnom obavezom može biti od 30 do 120 sati, prilikom izbora vodi se računa o težini krivičnog dela i o stepenu organizovanosti slobodnog vremena. Takođe, vode računa da ako se radi o maloletniku koji je završna godina srednje škole, vreme za realizaciju iste bude duže, zbog opterećenosti školskim obavezama.

CSR Subotica na osnovu dopisa suda daje mišljenje i napominje da se posebne obaveze uglavnom izriču i uz meru pojačanog nadzora, dok Pančevo na zahtev tužioca daje mišljenje o maloletniku, ali ne učestvuje u izboru vaspitnog naloga ili posebne obaveze.

CSR Prijepolje postupak opisuje sledećim koracima:

1. Tužilac ih obaveštava da je pokrenut postupak, a sudija traži izveštaj o maloletniku, u kome oni promovišu i svoju uslugu i sugerišu sudiji izricanje upravo te mere koju oni u Dnevnom centru mogu realizovati, naravno, ako je to u najboljem interesu maloletnika,
2. Potom, dobijaju rešenje od Suda da se maloletniku izriču posebne obaveze,
3. Zatim prave individualni plan usluga za njega u Dnevnom centru,
4. Rade sa maloletnikom i prate ga kroz dolaske u Dnevni centar i CSR. Imaju listove praćenja za svakog maloletnika koje popunjava stručni radnik, koji radi sa njim individualni ili grupni tretman.
5. Na svaka tri meseca izveštavaju sud o toku realizacije vaspitne mere i napretku maloletnika.
6. Eventualno, pišu predlog za obustavu mere. Do sada su imali 5 predloga za obustavu mere, jer je tretman dao svoju svrhu. Obično se ovo radi pred kraj redovnog isteka vaspitne mere.

Sagovornici iz CSR Niš primenjuju identičnu proceduru kod posebnih obaveza kao i kod vaspitnih naloga (gore opisano) uz napomenu da CSR učestvuje u izboru posebne obaveze koja će biti izrečena maloletniku, ali samo na taj način što daje stručno mišljenje, a ne konkretan predlog za odlučivanje o meri koja će biti izrečena.

CSR Kraljevo svoje učešće u procesu realizacije posebne obaveze opisuje kroz sledeće primere:

Posebna obaveza – uključivanje bez naknade u rad humanitarnih organizacija: Voditelj slučaja razgovara sa maloletnikom i njegovim roditeljima/starateljima; daje im kontakt odgovorne osobe iz humanitarne organizacije; organizuje zajednički sastanak na kom se pravi dogovor oko realizacije naloga (koji poslovi, koji dani, koliko sati...); prima izveštaj na kraju meseca od organizacije u kojoj se sprovodi P.O.; o početku realizacije P.O. obaveštava sudiju, kao i nakon realizovane P.O.

Posebna obaveza – upućivanje na individualni, grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi, savetovalištu (u samom CSR-u imaju dva savetovališta – jedno je

psihološko, a drugo za brak i porodicu): konsultuju sudiju mogu li da ga upute u savetovalište CSR-a; rukovodilac Savetovališta, po prijemu pravosnažnog Rešenja određuje savetodavca; obaveštava sudiju o početku realizacije P.O.; razmenjuje informacije sa savetodavcem o realizaciji P.O.; piše izveštaj.

Zapitanost voditelja slučaja je kod situacije kada maloletnik treba da se uputi u zdravstvenu ustanovu na tretman: Ko upućuje? U koju zdravstvenu ustanovu? Ko plaća uslugu? Ko će još da prati realizaciju i piše izveštaj i kome: samo sudu, samo CSR-u, oboma?

Pitanje br. 9. Zakon nalaže da nadležni javni tužilac za maloletnike ili sudija za maloletnike izbor i primenu vaspitnog naloga vrši u saradnji sa roditeljima, usvojiocem ili staraocem maloletnika i nadležnim organom starateljstva. Da li je i u kojoj meri to slučaj u praksi? Imate li podatke o broju slučajeva?

Odgovori koje smo dobili na ovo pitanje ukazuju na varijete u praksi koje ovde ilustrujemo autentičnim iskazima naših sagovornika:

CSR Novi Pazar: „Nije se desilo ni u jednom slučaju (ne postoji pisani dokument o tome). Ukoliko je stručnjak CSR prisutan na veću za maloletnike u sudu, on može usmeno da kaže svoj stav. Sa tužiocima to nikada nije bio slučaj“.

CSR Užice: „Tužilac ne vrši izbor i primenu vaspitnog naloga u saradnji sa CSR, a da li to rade u saradnji sa maloletnikom i roditeljem/starateljem, to mi voditelji slučaja iz CSR-a ne znamo. Nemamo statističke pokazatelje o tome“. Mišljenja su da je potrebno ovo pitanje jasno regulisati kako treba da funkcioniše u praksi.

CSR Kruševac: „Tužilac u skladu sa Zakonom predlaže vaspitni nalog, na osnovu težine počinjenog dela, pri čemu traži o tome mišljenje CSR-a i saglasnost roditelja maloletnika. U praksi postoje slučajevi, kada se roditelji protive primeni vaspitnih naloga, ali podatke o broju takvih slučajeva u CSR nemamo, već pretpostavljamo da ih Tužilaštvo poseduje“.

CSR Prijepolje nema saznanja o broju slučajeva da tužilac/sudija izbor mere vrši u saradnji sa roditeljima/starateljima, ali naglašavaju da za svakog maloletnika za koga CSR preporučuje sudu posebne obaveze u prethodnici sa roditeljem/starateljem razgovaraju o tome i načelno dobijaju saglasnost roditelja za preporuku ovakve mere.

CSR Subotica: „U početku su vaspitni nalog primenjivali tužioci (na licu mesta usledi izvinjenje i tu se sve završavalo). Kasnije, do nas su došla samo dva vaspitna naloga od Suda na realizaciju“.

U praksi GCSR Novi Sad, nakon što sudija rešenjem izrekne određeni vaspitni nalog/posebnu obavezu, predstavnik organa starateljstva – voditelj slučaja sa roditeljima i maloletnikom dogovara gde i na koji način će izvršiti vaspitni nalog.

CSR Pančevo - u praksi, kako sagovornik navodi, tužioci ih sve češće pitaju da li ima svrhe da se vodi krivični postupak.

Pitanje br. 10. Da li postoje i koji su mehanizmi saradnje/sporazumi uspostavljeni između onoga ko primenjuje vaspitni nalog ili izriče posebnu obavezu, tj. javnog

tužioca odnosno sudije za maloletnike sa jedne strane, centra za socijalni rad sa druge i organizacije/institucije u kojoj se vaspitni nalog odnosno posebna obaveza sprovodi sa treće strane? Ukoliko je odgovor da, mogu li dobiti kopiju?

U 6 od 10 CSR postoje ugovori o saradnji između CSR-a i organizacija gde se primenjuju vaspitni nalozi/realizuju posebne obaveze, u kojima su regulisana međusobna prava i obaveze. (kopije formata Ugovora se nalaze u prilogu ovog izveštaja). Međutim, kako to CSR Kraljevo uočava „ne postoje trojni sporazumi (tužilaštvo/sud, CSR, i organizacija u kojoj se realizuju posebne obaveze).

I CSR Užice komentariše da: „Ne postoje pisani sporazumi između tužilaštva/suda i CSR-a, a postoje Sporazumi o saradnji o obezbeđivanju uslova za izvršenje vaspitnih naloga/posebnih obaveza između CSR-a i organizacije u kojoj se isti sprovode, kao i Ugovori o izvršenju posebne obaveze zaključeni, sa jedne strane između CSR-a i organizacije u kojoj se sprovodi posebna obaveza, a sa druge strane između CSR-a i maloletnika“.

Centri koji imaju sklopljene ugovore o saradnji sa organizacijama gde se primenjuju vaspitni nalozi/realizuju posebne obaveze najčešće imaju po nekoliko sklopljenih ugovora (npr. CSR Užice ima čak 8 takvih ugovora o saradnji), a od organizacija sa kojima su ugovori sklopljeni najčešće su u pitanju organizacije Crvenog krsta, gerontološki centri i humanitarne i nevladine organizacije. Tako je npr. Centar za socijalni rad grada Novog Sada sklopio sporazum o međusobnoj saradnji sa sledećim institucijama u kojima se realizuje vaspitni nalog/posebna obaveza uključivanje, bez naknade, u rad humanitarnih organizacija ili poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja: Ekumenska humanitarna organizacija; JKP Gradsko zelenilo; Gradska organizacija Crveni krst Novi Sad; Udruženje građana Centar za omladinski rad i Gerontološki centar Novi Sad.

Sporazumi o saradnji sadrže obaveze i odgovornosti obe strane u realizaciji vaspitnih naloga/posebnih obaveza. U svakoj od navedenih organizacija, određena je kontakt osoba sa kojom voditelj slučaja i maloletnik na početku realizacije izrečenog naloga dogovara način i dinamiku izvršavanja naloga.

Pitanje br. 11. Kako su uspostavljeni mehanizmi i procedure (kako je to regulisano) u samim organizacijama gde se sprovode vaspitni nalozi i posebne obaveze? Koji je profil tih organizacija?

CSR komentarišu da organizacije postupaju po procedurama uspostavljenim protokolima o međusektorskoj saradnji čije su one potpisnice, odnosno da ne postoje posebno definisane procedure i mehanizmi van onoga što stoji u Protokolu o međusobnoj saradnji.

Tako npr. CSR Novi Sad navodi da pored sporazuma o saradnji ne postoje posebno uspostavljeni mehanizmi i procedure u samim organizacijama gde se sprovode vaspitni nalozi i posebne obaveze. Od 5 organizacija sa kojima CSR Novi Sad ima potpisan sporazum o saradnji, 2 su organizacije civilnog društva koje u svojim programima mogu omogućiti primenu vaspitnog naloga i posebne obaveze, jedna je organizacija Crvenog krsta, jedno javno komunalno preduzeće i jedan gerontološki centar. Stručne saradnice su na sastanku istakle da je ipak najbolja i najlakša saradnja sa JKP i Gerontološkim centrom, jer oni u svakom trenutku imaju kapacitete i „programe“ za sprovođenje vaspitnih naloga i posebnih obaveza. Kada su u pitanju organizacije civilnog društva napominju da

su kapaciteti ograničeni i da zavise od projektnih aktivnosti koje organizacije u tom periodu realizuju.

Pitanje br. 12. Da li su utvrđene procedure izveštavanja od strane organizacije/ institucije gde se sprovode vaspitni nalozi i posebne obaveze ka CSR?

CSR Kraljevo i Užice su razradili forme izveštavanja.

Format za izveštaje koji koristi CSR Kraljevo i Novi Sad je u prilogu, a isti sadrži: naziv organizacije gde se sprovode V.N, ime i prezime maloletnika; poslovi na kojima je angažovan; broj sati, datum i potpis odgovorne osobe (ustanove/organizacije). Izveštaji se šalju CSR-u jednom mesečno.

Format Izveštaja o izvršenju posebne obaveze/vaspitnog naloga koji koristi CSR Subotica sadrži sledeće elemente:

- osnovne podatke (ime, prezime, adresa),
- period u kom je obaveza izvršavana i broj sati,
- konkretan opis aktivnosti,
- odnos prema ispunjenju obaveza (redovnost dolazaka, stepen saradljivosti, odnos prema drugima, prema voditeljima...),
- zapažene promene u psihosocijalnom funkcionisanju maloletnika,
- stepen ispunjenja cilja i
- ostale zapažene specifičnosti.

CSR Kragujevac izveštava da procedure nisu utvrđene i da organizacije dostavljaju pisane izveštaje u slobodnoj formi.

CSR Užice nema utvrđene procedure, i smatra da to svakako treba da se uredi. Neke organizacije usmeno izveštavaju, a neke šalju izveštaje onako kako oni misle da to treba da napišu, dok su u nekim organizacijama samo vodi dnevna evidencija prisustva (maloletnici potpisuju da su određenog dana bili u organizaciji) i tu evidenciju organizacije šalju CSR-u.

CSR Kruševac izveštava da nemaju utvrđenu formu izveštavanja, ali napominje da u Ugovorima/uputima CSR-a prema organizacijama stoji odredba da su organizacije u obavezi da jednom mesečno izveštavaju CSR o ponašanju maloletnika za vreme primene vaspitnog naloga/posebne obaveze i efektima primene mere.

Pitanje br. 13. Da li ste zadovoljni kvalitetom tih izveštaja?

Sagovornici svih CSR se izjašnjavaju da su uglavnom zadovoljni kako sadržajem izveštaja tako i saradnjom sa organizacijama, a iz CSR-a Kruševac „priznaju da nisu obučili nadležne u tim organizacijama kako treba da konkretno izgleda izveštaj i šta sve treba da sadrži“ i preporučuju dodatne obuke na ovu temu.

Pitanje br. 14. Na koji način su regulisana pitanja bezbednosti i osiguranja maloletnika u organizacijama gde se sprovode vaspitni nalozi i posebne obaveze?

Sagovornici su jednoglasni u odgovoru da ovo pitanje nije regulisano, kao i u stavu da je to vrlo važno pitanje koje je potrebno detaljno regulisati. CSR Kruševac izveštava da od svih organizacija, potpisnica Protokola o međusektorskoj saradnji, samo Javno komunalno preduzeće Kruševac ima svoje procedure bezbednosti. Ostale organizacije nemaju i to je pitanje koje zahteva dodatno regulisanje.

5.3 PROFIL MALOLETNIKA

Pitanja br. 15 - 16: Starost, pol, obrazovni nivo maloletnika kojima su primenjivani vaspitni nalozi/posebne obaveze

Vaspitni nalozi se u preko 50 % slučajeva primenjuju kod starijih maloletnika (16-18god), u preko 93 % slučajeva maloletnici su muškog pola, učenici srednjih škola. Sličan profil maloletnika uočava se i u slučajevima kada se izriču posebne obaveze, s tim što su u još većem procentu zastupljeni stariji maloletnici.

Maloletnici koji su počinili krivična dela potiču iz svih socijalnih grupa (različitog materijalnog statusa porodice, podjednako i iz urbanih i ruralnih sredina, potiču kako iz domicilne tako i iz izbegličke i interno raseljeničke populacije, iz potpunih i nepotpunih porodica...), s tim što je napomenuto da je čest slučaj da su krivična dela koja počinu maloletnici koji dolaze iz potpunih porodica situacione prirode, gde se svi porodični resursi mobilišu i kod kojih je najmanja pojava recidivizma.

Pitanje br. 17. Zbog kojih krivičnih dela se najčešće primenjuju vaspitni nalozi ili izriču i primenjuju posebne obaveze?

Vaspitni nalozi su najčešće primenjivani zbog lakših krivičnih dela: sitne krađe, nanošenje lakših telesnih povreda, oštećenja i uništenje tuđih stvari, neovlašćenog fotografisanja mobilnim telefonom, utaje/prevare, ugrožavanja bezbednosti, itd.

Posebne obaveze su najčešće primenjivane za nasilničko ponašanje, učestvovanje u tuči, nanošenje teških telesnih povreda, razbojništvo, nasilničko ponašanje na sportskim priredbama, teške krađe, ometanje službenog lica u obavljanju službene dužnosti ugrožavanje sigurnosti; neovlašćeno držanje opojnih droga; nedozvoljene polne radnje, itd.

5.4 EFEKTI PRIMENE VASPITNIH NALOGA I POSEBNIH OBAVEZA

Pitanje br. 18. Kakvi su, po vašoj proceni, efekti primene vaspitnih naloga i posebnih obaveza? Da li primećujete promene pre i posle realizacije vaspitnih naloga/posebnih obaveza kod mladih i njihovih porodica?

Devet od ukupno 10 intervjuisanih CSR-a ističe pozitivne efekte primene vaspitnih naloga/posebnih obaveza.

Stručnjaci u CSR Kruševac efekte VN i PO sažimaju u jednoj rečenici: „Maloletnici kojima je bio izrečen vaspitni nalog, isti shvataju kao šansu za promenu, a roditelji kao podršku u vaspitanju njihove dece i rešavanju njihovih razvojnih problema“, a zatim detaljnije objašnjavaju na sledeći način: „Populacija mladih koji uglavnom dolaze u CSR su pre

svoga deca koja nemaju razvijenu odgovornost, disciplinovanost i manjkave su radne obaveze, te se dešava da im ova vrsta vaspitne mere teško pada, jer podrazumeva ličnu odgovornost, radnu angažovanost i samodisciplinovanost“. Sličnog je opazanja i CSR Novi Sad: „Često se dešava u praksi, da iako su ovo najblaže vaspitne mere/sankcije, da ih maloletnici doživljavaju kao strožije od pojačanog nadzora roditelja i organa starateljstva, naročito kada je u pitanju posebna obaveza, uključivanje u rad humanitarnog karaktera bez novčane nadoknade. Neretko se dešava da upravo ovakva mera motiviše maloletnog, te su promene na planu ličnosti i ponašanja evidentne nakon realizacije mere. Efekat primene vaspitnih naloga ogleda se u činjenici da veći broj maloletnika ne ponovi krivično delo, ostvari dobru saradnju sa CSR kao i sa predstavnicima organizacija u kojima izvršavaju izrečenu meru, i nauče da bolje organizuju svoje vreme“. CSR Kruševac dodatno ističe da je pozitivno kod vaspitnih naloga što se odmah kreće sa realizacijom istog, kao i da njihovo iskustvo govori da radno angažovannje maloletnika daje najbolje rezultate.

Sagovornici CSR Subotica navode da su mišljenja da, kada je u pitanju izvinjenje, ta mera nije adekvatna, odnosno da se ne primenjuje adekvatno, jer se u stvari ne primenjuje medijacija, već se samo kaže da neko nekome treba da se izvini. Sama nadoknada štete koja se pri tome vrši nema nikakve pozitivne efekte na dete-učinioca krivičnog dela, već je to samo problem za roditelje, jer oni to treba da plate, a često su i sami lošijeg materijalnog statusa. CSR Subotica naglašava da svrhu imaju samo one posebne obaveze koje uključuju direktan angažman maloletnika i preuzimanje odgovornosti za preuzetu obavezu, kao što je to slučaj sa radnim angažmanom maloletnika.

Jedini CSR koji je efekte primene posebnih obaveza procenjuje kao slabe je CSR Niš, uz objašnjenje da u Ustanovi – Domu za decu sa poremećajima u ponašanju, u kojoj se realizuju posebne obaveze (Dnevni boravak) ne postoji adekvatan sadržaj rada i plan aktivnosti za maloletnike. („Oni igraju kompjuterske igrice u Dnevnom boravku ili su potpuno nezainteresovani i odbijaju da odlaze u isti“).

Na pitanje „*Kakav metodološki instrumentarijum praćenja toka primene i efekata realizacije ste razvili/primenjujete“? (pitanje br 19)*, velika većina sagovornika iz CSR-a naglašava da nije razvila specijalizovan instrumentarijum već da dete prate stručnjaci koji rade sa njim posmatranjem, kroz razgovor... CSR Kruševac obrazlaže: „Voditelj slučaja prati promene u ponašanju maloletnika različitim metodama: posmatranjem i razgovorima u organizaciji gde se primenjuje vaspitni nalog; intervju sa maloletnikom i njegovom porodicom u CSR-u; komunikacija i pismeni izveštaji od nadležnog lica iz organizacije, i razmena informacija i saradnja sa Okružnim javnim tužilaštvom“.

CSR Novi Sad izveštava da je za potrebe primene vaspitnog naloga i posebne obaveze kreiran metodološki pristup, u smislu određenih ustaljenih koraka:

- Kontakt i dogovor sa predstavnikom organizacije oko realizacije vaspitnog naloga.;
- Kontakt i dogovor sa maloletnim i roditeljima oko realizacije vaspitnog naloga;
- Poseta maloletnog datoj organizaciji u prisustvu voditelja slučaja iz CSR radi upoznavanja i uspostavljanja saradnje i plana rada;
- Telefonski kontakti, kako sa predstavnikom organizacije, tako i sa maloletnim u smislu provere toka realizacije vaspitnog naloga;

- Obaveštenje od strane predstavnika organizacije o realizaciji, te pisani izveštaj o načinu i kvalitetu realizovane mere;
- Obaveštavanje Suda o realizaciji posebne obaveze putem dostavljanja izveštaja organizacije, te izveštaja voditelja slučaja o istom.

CSR Prijepolje u samom Dnevnom centru radi interni monitoring kroz ankete i razgovore sa učesnicima, kako sa maloletnicima, tako i sa njihovim roditeljima/starateljima i pominje monitoring od strane Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu koji su imali tokom trajanja Projekta.

Na pitanje „*Da li, i ako da, na koji način pratite ponašanje maloletnika posle realizovanog vaspitnog naloga/posebne obaveze?*“ (pitanje br.20) svi su odgovorili da ne prate, izuzev u slučaju recidiva, kada im tužilaštvo dostavlja Obaveštenje o tome, te se predmet ponovo aktivira (Užice, Pančevo) odnosno „jedino u slučaju da se vaspitni nalog ne ispuni do kraja, kada se obaveštava se Okružno javno tužilaštvo, koje sa svoje strane pokreće ostale procedure predviđene Zakonom (Kruševac), a CSR Novi Sad to na ovaj način obrazlaže: „U većem broju slučajeva, sa realizacijom vaspitnog naloga/posebne obaveze, prestaje i dalje praćenje, samim tim što Sud rešenjem obustavi vaspitnu meru. Naime, obzirom da ova mera utiče korektivno na njihovo ponašanje, CSR smatra, a ujedno je to i zakonski propisano, da dalje praćenje njihovog ponašanja nije neophodno“.

Pitanje br. 21. Na koji način evidentirate recidive? U kojoj meri se javlja recidivantno ponašanje kod maloletnika koji su prethodno imali realizovan vaspitni nalog ili posebnu obavezu?

Jedinstven odgovor koji smo dobili je da CSR nema neposrednu zvaničnu evidenciju o recidivima, već o tome saznaju posredno od tužilaštva ili policije, odnosno „nakon prijema novih zahteva Tužilaštva/Suda za ponovni rad sa maloletnikom i realizaciju novog vaspitnog naloga/posebne obaveze“ (Kruševac)

CSR Kraljevo objašnjava: „U kompjuterskom programu koji koristi CSR ne postoji kategorija recidivisti, kao ni mlađa punoletna lica, tako da nemamo zvaničnu evidenciju o recidivistima“ ali posredno znamo koliko ih je bilo, jer su oni evidentirani po zahtevu tužioca/sudije u dosijeima konkretnih maloletnika“.

CSR Novi Sad napominje da voditelj slučaja uvidom u dosije tj. u kompletnu dokumentaciju može konstatovati pojavu recidiva u konkretnom slučaju i po potrebi o tome obavestiti postupajućeg sudiju, ali da pouzdane statističke informacije o vezi između izrečenih vaspitnih naloga ili posebnih obaveza i recidiva nemaju.

Na pitanja o utiscima samih učesnika, tj. njihovih roditelja porodica vezano za izbor i način realizacije vaspitnih naloga ili posebnih obaveza (*Po Vašim saznanjima, kakvi su utisci samih učesnika tj njihovih roditelja porodica vezano za izbor i način realizacije vaspitnih naloga ili posebnih obaveza? Pitanje br. 22.*) sagovornici navode da su po njihovim saznanjima uglavnom pozitivni. CSR Kruševac ovako objašnjava: „U početku se javlja nepoverenje i sumnjičavost, pa čak i protivljenje, ali nakon ovog kratkog perioda kako učesnici, tako i njihove porodice shvataju prednost ovog načina rada sa maloletnikom i postaju saradljivi“.

CSR Užice iznosi zapžanje da „Roditelji više vole posebne obaveze nego pojačan nadzor ili ukor i uglavnom su saradljivi. Što se tiče dece, dosta njih prihvataju, a neka su manje zainteresovana, posebno u startu. U toku sprovođenja ažurni su i odgovorni. Kada su u pitanju vaspitni nalozi, roditeljima se najviše dopada uključivanje njihove dece u rad humanitarnih organizacija. Sami roditelji nemaju snagu da utiču na dete u pogledu učenja i pohađanja škole“.

CSR Subotica primećuje razlike u utiscima roditelja dece kojima su izrečeni vaspitni nalozi i one kojima su izrečene posebne obaveze: „Roditelji dece koja su realizovala vaspitne naloge su bili zadovoljni, a kod posebnih obaveza roditelji okrivljenog uglavnom burno reaguju, posebno kada se izrekne mera izvinjenja i nadoknade štete, a još „žešće“ reaguju kada se sve to izvede nestručno“.

CSR Novi Sad zaključuje: „Reakcije su različite pre svega u odnosu na postojanje uvida kako samih maloletnika, tako i njihovih porodica o potrebi sprovođenja određenih sankcija. Najčešće maloletnici kojima je izrečen vaspitni nalog/posebna obaveza imaju doživljaj kažnjavanja neprimerenog ponašanja, dok vaspitne mere pojačanog nadzora od strane roditelja i pojačanog nadzora od strane organa starateljstva doživljavaju kao uslovno kažnjavanje. Dosadašnja praksa je pokazala da velika većina maloletnika, kojima je izrečen vaspitni nalog isti ispune u predviđenom roku“.

CSR Prijepolje i Kragujevac ističu da su utisci kako dece koja realizuju posebne obaveze u njihovim Dnevnim centrima, tako i njihovih roditelja vrlo povoljni, i da se dešava da neki od maloletnika kojima je prestala mera ne žele da prekinu dolazak u Dnevni centar.

CSR Kraljevo govori i o utiscima oštećene strane i ističe da roditeljima oštećenih, kada je u pitanju nadoknada štete, često ne dopada što je primenjen samo vaspitni nalog. Naši sagovornici su izneli činjenicu da su i sami često uplašeni zbog mogućeg reagovanja oštećenog i zbunjeni kad ne znaju kako da sprovedu vaspitni nalog. Takođe, izveštavaju da, u situacijama kada je vaspitni nalog primenjen od strane tužioca, tužilac po službenoj dužnosti šalje obaveštenje CSR-u, koji maloletnika onda uvodi u registar korisnika, iako CSR ništa nema sa tim. U tom slučaju CSR mora da pozove maloletnika/roditelja i pita da li je to završeno. Maloletnik/roditelj se često ljute, nezadovoljni što ih CSR zove i otvaraju pitanje da li u tim slučajevima i treba da se unosi maloletnik u registar korisnika CSR-a

Pitanje br. 23. Po Vašem mišljenju, da li je potrebno u većoj ili manjoj meri primenjivati vaspitne naloge i posebne obaveze? U oba slučaja objasnite zašto

Postoji apsolutna saglasnost naših sagovornika iz svih 10 CSR da je potrebno u većoj meri primenjivati vaspitne naloge, a ovakav stav je objašnjen sledećim argumentima:

- Vaspitni nalog je „predmera“ - prevencija, a to upravo nedostaje. „Mi primarnu prevenciju nemamo u socijalnoj zaštiti, već samo tercijarnu“ (Pančevo)
- Izricanjem vaspitnih naloga od strane tužioca za maloletnike izbegava se sprovođenje sudskog postupka (Novi Sad)
- Vaspitni nalozi imaju veće efekte na maloletnika, jer prvo asocijalno ponašanje treba „sankcionisati na vreme i odlučno“, čak i kod dece koja nisu krivično odgovorna, prema mišljenju dela stručnjaka iz CSR Užice

- Vaspitni nalozi su bolji za maloletnike i za zajednicu - „pojeftinjuju i skraćuju“ postupak prema maloletniku (Niš)

CSR Prijepolje naglašava da je bez sumnje potrebno u većoj meri primenjivati vaspitne naloge i posebne obaveze, jer se time obezbeđuje „kontinuiran rad i rad u grupi sa osveščivanjem onog što je dovelo do takvog ponašanja i učenje tehnika i metoda prihvatljivog ponašanja u krugu socijalne grupe, sa voditeljem“.

I CSR Kraljevo smatra da je potrebno u znato većoj meri primenjivati vaspitne naloge: redovno pohađanje škole; uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman u pojedinačnoj zdravstvenoj ustanovi/savetovaštu, posebno kod mlađih maloletnika i kod krivično neodgovornih lica (kada je ponašajni ispad simptomatske prirode), jer u praksi sve mlađi čine teža krivična dela. Predlažu da javni tužilac i u tim slučajevima donosi zvanično rešenje. Napomena: kada su u pitanju mlađi od 14 godina, svaka obaveza koja bi se izrekla maloletniku zahteva i učešće njegove porodice.

CSR Subotica je stava da vaspitne naloge treba primenjivati u daleko većoj meri, ali da to treba da čini tužilac uz konsultaciju sa CSR-om, a ne sud.

CSR Kruševac međutim ističe da je za intenzivniju primenu vaspitnih naloga neophodno stvoriti određene uslove: prilagoditi aktuelni Zakon o maloletnicima, doneti podzakonski akt o primeni vaspitnih naloga u kome je potrebno definisati ko snosi troškove realizacije ovih mera, itd.

Kada su u pitanju posebne obaveze, „potrebno je da CSR u većoj meri koristi usluge drugih ustanova/organizacija, a ne samo svog Dnevnog centra, jer sam boravak u Dnevnom centru nije dovoljan, već to treba kombinovati“ (Subotica). Stručni radnici CSR Novi Sad smatraju da je primena i vaspitnih naloga i posebnih obaveza efikasno i svrsishodno rešenje sa potencijalom da usmeri na menjanje konkretnog neprimerenog ponašanja.

5.5. SARADNJA

Pitanje br. 24. Da li ste zadovoljni saradnjom sa tužilaštvom, i sa sudstvom? (Ako je odgovor da, opišite kvalitet saradnje, a ako je odgovor ne, navedite u čemu su teškoće)

Svi sagovornici su saglasni da je saradnja sa tužilaštvima i sudovima zadovoljavajuća, ali bi ona morala da bude mnogo bolja. Koliki je značaj međusektorske saradnje u ovoj oblasti ilustruje CSR Niš iskazom da „kada bi kod svih aktera u sistemu bila uspostavljena efikasna komunikacija i saradnja, 70% slučajeva maloletnih počinitelja krivičnih dela bi moglo da se „skrene“ iz sudskog postupka u primenu vaspitnih naloga.

Najafirmativnije su se o kvalitetu saradnje izrazili CSR Prijepolje, („Puno razumevanje i podrška“) Kruševac („Postoji komunikacija, dogovori, uvažavanje mišljenja...“) i Novi Sad „U redovnom smo kontaktu, međusobno razmenjujemo informacije i dogovaramo u vezi sa konkretnim predmetima. Postoji međusobno uvažavanje mišljenja i konsultovanje kako u toku postupka, tako i prilikom izricanja krivičnih sankcija i hitnih intervencija u pojedinim slučajevima“.

Izdvojeni su sledeći problemi i date preporuke za unapređenje saradnje:

- „Ono što nedostaje je da stručnjaci iz CSR, tužilaštva i suda sednu i da se dogovore šta i kako treba da rade u konkretnom slučaju. (Novi Pazar)
- Neophodno je usavršiti i razraditi mehanizme izveštavanja i praćenja efekata realizovanih vaspitnih naloga i posebnih obaveza (Kruševac)
- Problem predstavlja i način postupanja vezano za reviziju vaspitnih mera – predlažu da umesto da se CSR-ima dostavlja samo izveštaj, organizuju zajednički sastanci na šest meseci (praktično i izveštaj i sastanak). (Kraljevo)
- Tužioci/sudije neblagovremeno dostavljaju pravosnažne Odluke CSR-u (ranije je to bio redovan slučaj, a sada je taj rok uglavnom kraći. Postoji neuvremenjenost i kada su u pitanju optužni predlozi od strane tužilaštva (Kraljevo).
- „Tužioci i sudije se ne trude da CSR-u olakšaju primenu V.N i P.O. (npr. kažu samo rad u humanitarnoj organizaciji, a trebali bi da navedu i koliko sati i u kojoj vrsti humanitarne organizacije...). Sve to radi sam CSR“ (Užice)
- Događa se da pripremni postupci traju nedopustivo dugo (čak za godinu dana sudije ne zakažu glavni pretres). Kako radna verzija izmena Zakona o maloletnicima predviđa da sud može da kazni CSR sa 100.000 dinara ako Centar ne odgovori Sudu u roku – 30 dana, postoji zapitanost ko će i koliko da kazni sudiju, koji u roku od godinu dana ne zakaže glavni pretres? (Kruševac)
- Frustrirajuće kratki rokovi koji su dati CSR za odgovore na dopise i neprimeren naredbodavni ton u zvaničnoj korespodenciji između dve institucije (sudije „nalažu“ , umesto da „mole“ za odgovor. (Kragujevac) ili kako je to CSR Niš opisao kao „autoritarni stav suda, ili kako kažu: „sud se postavlja malo iznad CSR-a“
- Veliki protok vremena od momenta učinjenog krivičnog dela do momenta kada CSR dobije zahtev za obradu, a još je veći problem veliki protok vremena od momenta pavosnažnosti sudskog rešenja do slanja istog u CSR. Nekada prođe i po godinu dana.
- Česta nedoumica šta se tačno traži od CSR-a, odnosno šta treba da piše u njihovom Izveštaju prema sudu. Npr. „šta sudijama znači kada traže od CSR-a procenu mišljenja o zrelosti maloletnika i kako to korelira sa izrečenom vaspitnom merom“. (Subotica)
- „U praksi sudija više uvažava mišljenje tužioca, nego CSR-a, a kako tužilac može bolje da zna šta je najbolje za maloletnika, od socijalnog radnika iz CSR-a.“ (Pančevo)
- Ne postoje nikakvi Protokoli o saradnji na nacionalnom nivou između pravosuđa i socijalne zaštite i da to treba uraditi, a na osnovu tih Protokola praviti Protokole o saradnji između sudstva, tužilaštva i CSR-a. Navode da kada bi tako bilo u praksi, onda bi postojalo manje razloga da se stručnjaci CSR-a osećaju inferiorno u odnosu na tužioce i sudije, i da je za njih nekada krajnje frustrirajuće kada Sudija/tužilac/branilac ne prihvati mišljenje CSR-a. Tada se pozivaju veštaci (posebno obučeni psihijatri i psiholozi iz bolnice za poslove veštačenja), da se suočavaju sa voditeljem slučaja na glavnom pretresu, koji nije obučen za veštaka i ne može da im parira. Budu tom prilikom poniženi, jer im se kaže „vi ste to uradili površno, nestručno...“. Dakle, sporan je odnos. (Subotica)

Pitanje br. 25. Da li ste zadovoljni saradnjom sa ustanovama/organizacijama, u kojima se realizuju vaspitni nalozi i posebne obaveze? (Ako je odgovor da, opišite kvalitet saradnje, a ako je odgovor ne, navedite u čemu su teškoće)

Svi CSR koji su uspostavili saradnju sa ustanovama/organizacijama, u kojima se realizuju vaspitni nalozi i posebne obaveze su izrazili zadovoljstvo kvalitetom saradnje ali i izdvojili sledeća opažanja, probleme i preporuke za unapređenje ove prakse:

- Segment koji je neophodno još osnažiti u ovoj saradnji su kompetencije osoba zaduženih za praćenje maloletnika u organizacijama gde se primenjuju V.N. i realizuju P.O. i obuke za izveštavanje prema CSR-u. (Kruševac, Subotica)
- Teškoću predstavlja činjenica odsustva potpisanog Protokola o saradnji između CSR-a sa Dnevnim boravkom i ustanovom za lečenje u kojoj bi bila realizovana ta posebna obaveza (da se uključi u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu i da postupa po programima rada koji su za njega sačinjeni u tim ustanovama) (Niš)
- Teškoću za održavanje produktivne saradnje predstavlja činjenica da organizacije pružaju ove usluge bez nadoknade, a da mogu imati dodatne izdatke (zaštitna oprema, osiguranje za maloletnika,...). (Kruševac)
- Problem kada neka organizacija pita koje je krivično delo počinio maloletnik, pitaju šta je zapravo uradio (npr. Crveni krst neće da primi maloletnika ukoliko je u pitanju krivično delo krađe). Zapitanost je voditelja slučaja, kako da istovremeno ispoštuju Zakon sa jedne strane, a sa druge da daju odgovore na ova pitanja organizacijama, kako bi i one bile spokojne. (Užice)

CSR Novi Sad na pitanje o kvalitetu saradnje detaljno opisuje i konkretne korake u realizaciji VN i PO; „Do sada je CSR samoinicijativno, a zahvaljujući rukovodiocu tadašnjeg Tima za zaštitu dece i omladine sa poremećajima u ponašanju sklopio Ugovor o saradnji sa sledećim ustanovama: Crveni krst grada Novog Sada; Gerontološki centar Novi Sad; JKP „Gradsko zelenilo“; NVO Centar za omladinski rad; „Svratište“ i Ekumenska humanitarna organizacija.

U svakoj od navedenih ustanova/organizacija voditelj slučaja komunicira sa jednom kontakt osobom, koja je zadužena za realizaciju posebne obaveze/naloga u njihovoj ustanovi/organizaciji. Po dobijanju rešenja suda, voditelj slučaja sa kontakt osobom pravi plan zadataka na kojima će maloletnik biti angažovan i potom upućuje maloletnika na izvršenje posebne obaveze/naloga. Po realizaciji posebne obaveze/naloga kontakt osoba šalje izveštaj o tome i time se u konkretnom slučaju opisana saradnja završava. Voditelj slučaja taj izveštaj, uz svoju dopunu, dalje prosleđuje Sudu. Jedini problem koji se pojavio bio je sa jednom od navedenih organizacija u kojoj kontakt osoba usled rezervisanosti prema ciljnoj grupi maloletnih učinio krivičnih dela, nije uvek mogla da nađe radne zadatke za maloletnike, koji bi po njegovom mišljenju bili dovoljno „sigurni“, kako po maloletnika, tako i po samu organizaciju. Na sličnu situaciju uz očigledan strah, nailazili su i pri pokušajima da sklope ugovore o saradnji i sa drugim gradskim ustanovama, kada zbog opisane rezervisanosti nisu uspeli da uspostave saradnju.

5.6. PREPORUKE

Pitanje br. 26. Da li mislite da je uloga centra za socijalni rad u sprovođenju Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivično-pravnoj zaštiti maloletnika, posebno u realizaciji vaspitnih naloga i posebnih obaveza, odgovarajuća ili je potrebno predstojećim izmenama Zakona u tom smislu nešto promeniti? Ako je odgovor da, navedite konkretno šta

Preporuke koje su naši sagovornici dali kao odgovor na ovo pitanje se prvenstveno tiču odsustva regulatornih mehanizama. Tako CSR Kraljevo konstatuje: „Velika je potreba CSR-a za uputstvima za primenu V.N. i P.O., Protokolima o konkretnim zadacima koje CSR treba da sprovede u postupku realizacije vaspitnog naloga, odnosno praćenju P.O.; kako pisati izveštaj, kakva treba da bude forma Ugovora o saradnji, neophodno je konsultovanje organa starateljstva u istražnom postupku. Predlažu da CSR budu upoznati sa sadržajem Predloga za primenu vaspitne mere i Predloga za izricanje krivične sankcije pre zakazivanja sednice Veća – glavnog pretresa (Kraljevo)

Sagovornici CSR Prijepolje ne smatraju da su potrebne korenite promene Zakona, već samo da treba jasnije regulisati kod posebnih obaveza da se iste mogu realizovati u Dnevnim centrima koje vode CSR.

CSR Subotica preporučuje da u Zakonu treba drugačije regulisati dostavljanje izveštaja o realizaciji V.N./P.O. (da ne bude obaveza dostavljanja Izveštaja jednom u tri meseca, već jednom u šest meseci), dok je Direktor CSR izneo svoj stav da primenu vaspitnih naloga i realizaciju posebnih obaveza treba potpuno prebaciti na pravosuđe. On naime smatra da CSR-i ne treba time da se bave jer realizacija ovih „instituta“ košta i da to treba da sve bude u domenu pravosuđa.

Stručnjaci CSR Niš su mišljenja da treba uneti izvesne izmene u Zakon, a posebno u stavki koja se tiče kratkog roka za procenu maloletnika i dostavljanje stručnog mišljenja od strane CSR-a. Rok od mesec dana, odnosno dva meseca je ponekad kratak, dok njihove kolege iz CSR Novi Sad smatraju da uloga Centra vezano za realizaciju vaspitnih naloga nije bila jasno definisana u Zakonu i to potkrepljuju sledećim argumentima:

1. „Po pitanju vaspitnog naloga uključivanja bez naknade u rad humanitarnih organizacija ili poslove socijalnog, lokalnog i ekološkog sadržaja u Zakonu je samo navedeno da se izbor i primenivanje tog vaspitnog naloga vrši u saradnji sa nadležnim organom starateljstva. Smatraju da bi trebalo jasno precizirati ko vrši izbor, uspostavlja kontakt i ugovara saradnju sa organizacijama/ustanovama za realizaciju posebne obaveze/naloga. Mišljenja su da bi za ovo trebalo biti zaduženo nadležno Ministarstvo, a uloga CSR da bude samo u upućivanju maloletnika i praćenju realizacije posebne obaveze/naloga.
2. Umesto vaspitnog naloga poravnjanja sa oštećenim kako bi se naknadom štete, sa izvinjenjem, radom ili na neki drugi način otklonile, u celini ili delimično, štetne posledice dela, uglavnom se izricala slična posebna obaveza, gde se pored bespotrebnih troškova gubio i smisao izrečene vaspitne mere. Pri tome, pre svega, misle na to da su maloletnici nakon završenog sudskog postupka poslani u CSR da se npr. izvine jedan drugom. Tu je uloga CSR bespotrebna i besmislena, a voditelju slučaja posao suvišan, naročito u situacijama kada su okrivljeni i oštećeni nastavili da

se druže, pa im je tako naknadno izvinjenje bilo čak i smešno. Predstojećim izmenama potrebno je Tužilaštvu stvoriti sve potrebne kadrovske, materijalne, prostorne uslove za izricanje predmetnog vaspitnog naloga u fazi pripremnog postupka.

3. Vezano za naloge koji se odnose na podvrgavanje maloletnika ispitivanju i odvikavanju od bolesti zavisnosti i na uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman, nailazili su na praktični problem finansiranja tih naloga/obaveza. Smatraju da bi bilo korisno definisati koje nadležno Ministarstvo i u kojoj meri finansira određene naloge/obaveze.

Pitanje br. 27. Kada biste imali priliku da preporučite neke izmene koje bi poboljšale ulogu voditelja slučaja u postupanju s maloletnicima kojima su izrečeni vaspitni nalozi ili posebne obaveze, koje bi to izmene bile?

Najčešće pomenuta preporuka vezana je za potrebu za dodatnim edukacijama svih voditelja slučaja u CSR (kako raditi sa maloletnicima sa ponašajnim ispadima, kako realizovati vaspitni nalog), ili kao alternativa „da se specijalizuje jedan broj ljudi iz CSR koji će isključivo raditi sa ovom kategorijom korisnika“ (Kraljevo) tj. „da sa maloletnicima rade najiskusniji voditelji slučaja, oni koji imaju najviše edukacija iz te oblasti, oni koji su, po ranijoj organizaciji rada CSR, radili u timu za rad sa ovom kategorijom i imaju afiniteta za rad sa ovom populacijom“ (Kruševac, Kragujevac) odnosno da se sa maloletnim počiniocima krivičnih dela radi timski kao ranije (Niš, Pančevo, Subotica). Takođe je istaknuta velika potreba za uputstvima/materijalima, neophodnost bolje saradnje svih institucija (Novi Pazar) i većim povezivanjem i zajedničkim edukacijama sa sudijama i javnim tužiocem (Prijeplje).

CSR Novi Pazar je mišljenja da novi Pravilnik o radu CSR ne daje mogućnost voditelju slučaja za sopstvenu inicijativu, već im je njime sužen manevarski prostor da predlažu mere. Naime dobili su uputstvo, od Republičkog Zavoda za socijalnu zaštitu da, kada predlažu mere sudu, da to mogu da budu napisane samo dve opcije: jedna je „predlaže se otvorena zaštita“, a druga je „predlaže se zatvorena zaštita“. CSR Novi Pazar takođe smatra da je potrebno predvideti veći broj stručnih radnika koji bi radili na ovoj problematici i konstatuje da uloga stručnjaka iz CSR nije visoko vrednovana, niti od strane tužilaca, niti suda. Kao konkretnu ilustraciju ističe problem (ne)uvremenjenosti zahteva (često zahteve dobijaju dan uoči suđenja i nemaju dovoljno vremena da napišu kvalitetnu procenu...) i predlaže da u Zakonu bude definisan dovoljan rok za dostavljanje zahteva od strane suda za mišljenje o maloletniku.

Sagovornici CSR Novi Sad smatraju da je voditelj slučaja preopterećen zadacima u realizaciji vaspitnog naloga/obaveze: učestvuje u pripremnom postupku, kontaktira odgovarajuće ustanove/organizacije, učestvuje u kreiranju radnih zadataka, prati realizaciju, izveštava sud, a kod posebnih obaveza prisustvuje sednici veća na kojoj se obaveza obustavlja. Mišljenja su da je voditelj slučaja suvišan u realizaciji nekih vaspitnih naloga i da se umesto njega mogu angažovati tužilac, medijator, ili neko drugo stručno lice na sudu, a naravno u saradnji sa roditeljima. Takođe, ukoliko je tužilac saglasan sa predlogom voditelja slučaja da se posebna obaveza obustavi, smatraju da je bespotrebno da voditelj slučaja bude prisutan na sednici veća zakazanoj povodom obustave.

Na poslednje pitanje koje smo postavljali našim sagovornicima (*pitanje br. 28.*) da komentarisu ili predloze još nešto što smatraju da je važno a kroz postavljena pitanja nisu iskazali, dobili smo sledeće odgovore:

1. Neophodnost što hitnijeg donošenja podzakonskih akata o realizaciji vaspitnih naloga, ustanovljavanje i operacionalizacija procedura u postupku, konkretno:
  - Hitna izrada Pravilnika o primeni vaspitnih naloga (Užice, Novi Pazar)
  - Da se Zakonom jasno definiše koji su to poslovi koje mladi mogu da obavljaju u okviru primene V.N. i realizacije P.O. i da se definišu ustanove (protokoli na nivou ministarstava).
  - Da se Zakonom predvidi koja obuka i znanje je potrebno za osobe iz te organizacije koje bi bile zadužene za praćenje maloletnika.
  - Potrebno je jasno definisati ko je zadužen za procenu štete koju maloletnik načini izvršenjem krivičnog dela? (Kruševac)
  - Regulisanje pitanja materijalne podrške organizacijama za realizaciju V.N. ili P.O. (Kragujevac)

2. Ljudski resursi i organizaciona pitanja
  - Jačanje ljudskih resursa u kontinuitetu (Novi Pazar) razmenu iskustava – horizontalni transfer znanja, omogućiti posete za razmenu primera dobre prakse sa zemljama iz okruženja (Kruševac)
  - Normiranje rada stručnjaka u CSR koji rade sa maloletnicima koji su u sukobu sa zakonom (Kragujevac)
  - Specijalizacija tužilaca koji bi u okviru tužilaštava radili samo ovu problematiku (Užice)
  - Zapošljavanje socijalnog radnika ili psihologa u tužilaštvima za primenu vaspitnih naloga što bi doprinelo prevenciji institucionalnog zbrinjavanja (Kragujevac)
  - Povratak na timski rad u CSR u radu sa ovom populacijom (Subotica)

3. Međusektorska saradnja procesno
  - Sudija u svom dopisu prema CSR-u treba jasno da navede šta mu je potrebno u izveštaju Centra. (Kruševac)
  - Procedura bi se mogla skratiti kada bi policija pri saslušanju u formatu svojih pitanja maloletniku imala i pitanje: „Da li priznaješ da si počinio krivično delo?“ i ako je odgovor potvrđan, „Da li prihvataš vaspitni nalog?“. (Kruševac)
  - Događa se da policija nekada zove stručnjaka iz CSR-a da prisustvuju saslušanju, čak i kada su roditelji maloletnika prisutni. Zapitanost je stručnjaka kako da postupe, jer kako izjavljuju „Centar za socijalni rad nema pravo da suspenduje roditeljsko pravo“. Kako postupati u tim situacijama, a da se ne prekorači službeno ovlašćenje. Ovo je potrebno regulisati. (Kruševac).
  - CSR nemaju povratne informacije od suda, o obustavi vaspitne mere, a sud bi morao da obavesti centar, kako bi ovaj stavio dosije u pasivu. (Novi Pazar)

- Preporuka da za prvo počinjeno krivično delo, od strane maloletnika, gde je zaprećena kazna zatvora do tri godine, javni tužioci preuzmu veću odgovornost. (Novi Pazar)
- Konstatacija da se od vaspitnih naloga primenjuju samo prvi i treći (poravnanje sa oštećenim i uključivanje bez naknade u rad humanitarnih organizacija), a, po mišljenju CSR Užice, najjači efekat za određene počinoce krivičnih dela, bi bio kod primene četvrtog V.N. (ispitivanje i odvikavanje od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga), ali to u Užicu nema ko da radi. (Užice)
- Kod P.O. predlažu da sednici Veća obavezno prisustvuje maloletnik sa roditeljem staraocem (navode slučaj da se na sednici Veća donosi odluka i izriče mera, a prisustvuje advokat umesto maloletnika i roditelja. Ovo predlažu iz razloga što je čest slučaj u praksi da jedan sudija vodi pripremni postupak, a drugi sudija izriče meru, pa se dogodi da sudija koji izriče meru nikada nije ni video maloletnika, već to radi samo na osnovu dokumentacije. (Užice)
- Naglasili su da nije dobro da mladi dobiju samo jednu posebnu obavezu, jer je njima u skoro svim slučajevima potrebna dodatna podrška. (Kragujevac)
- Problem kada sudije izriču posebne obaveze koje se ne mogu realizovati na teritoriji grada Subotice, jer ne postoje uslovi da se to uradi. (Subotica)
- Problem kako postupati sa maloletnim učinocima krivičnih dela sa smetnjama u razvoju (Niš, Subotica)
- Nema sankcionisanja ako se ne ispuni posebna obaveza - sagovornici iz CSR Subotica su naveli da su imali izrečenu jednu posebnu obavezu lečenja, koja uopšte nije realizovana, jer korisnik nije hteo da ide kod psihijatra i ništa se nije dogodilo, jer sud reaguje samo u slučajevima kad maloletnik ponovo počini krivično delo, a policija potom podnese krivičnu prijavu tužilaštvu i slučaj dođe do Suda..
- Potrebu za primenom posebne obaveze: da se uključi u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu i da postupa po programima rada koji su za njega sačinjeni u tim ustanovama, kada su u pitanju korisnici opojnih droga - Realizacija ove mere u Nišu nije moguća, jer ne postoji adekvatna zdravstvena ustanova za to.
- Postoji li mogućnost da za dete od 11 godina predlože savetodavni rad sa porodicom, ako porodica to ne želi? Šta onda CSR treba da radi (može da izrekne meru korektivnog nadzora po Porodičnom zakonu, ali ponekad ni to nije dovoljno)?

CSR Pančevo elaborira da sudska rešenja, koja stižu u CSR nisu precizna, već opšteg karaktera, odnosno sadrže prepisane odrednice iz Zakona, što znači da su navedeni svi Zakonom naznačeni poslovi, nije navedeno ime firme, gde će se ova vaspitna mera izvršavati, niti broj sati, već je prepisana zakonska odrednica - 120 sati. Praktično je prepušteno CSR-u da sve to odredi, iako kaže da je Zakon sasvim jasan i da po njemu CSR samo upućuje maloletnika i određuje stručno lice koje će pratiti izvršenje vaspitne mere i izveštavati sud. Sagovornik je imao sugestiju da se kod posebnih obaveza tačka 5. Da se bez naknade, uključi u rad humanitarnih organizacija, ili u poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja, a u Pravilniku o izvršenju vaspitnih mera posebnih

obaveza, detaljnije razradi ovaj član – da maloletnik može raditi najviše 120 časova u periodu od 6 meseci. Zapravo, predlaže da sud u samom rešenju o izricanju ove posebne obaveze mora da se opredeli za:

- „jedan od mogućih poslova - socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja“;
- Jednu od ponuđenih firmi sa kojima je CSR sklopio Sporazum o izvršenju ove posebne obaveze, a koji je CSR blagovremeno dostavio sudu sa tog spiska;
- konkretnu satnicu rada od 1 do 120 sati;
- da tako precizno Rešenje dostavi CSR-u radi dalje procedure postupanja.

Drugi predlog sagovornika iz CSR Pančevo je da se član 1. stav 2. Zakona o maloletnim učiniocima... izmeni/dopuni tako što će na kraju ovog stava, iza reči „mlađi punoletnici“ dodati reči „ako se prethodnim veštačenjem utvrdi da je u vreme činjenja krivičnog dela njihov socijalni i emotivni razvoj bio na nivou razvoja maloletnika“. To je obrazložio potrebom da se preciziraju situacije u kojima se punoletnicima može suditi po Zakonu o maloletnicima. Kako kaže, postojeća formulacija ostavlja mogućnost sudijama za punoletnike da mlađim punoletnicima, po svom slobodnom sudijskom ubeđenju izriču vaspitne mere iz člana 41. – „ako se može očekivati da će se izricanjem jedne od navedenih vaspitnih mera postići svrha koja bi se postigla izricanjem kazni“. Smatra da ovakvo rešenje, ne samo da ostavlja suviše slobode na koje će primenjivati odredbe ovog Zakona, već i ostaviti sumnju u sudijsku objektivnost, zašto se nekome: „gleda kroz prste“, a drugome ne. Nedvosmisleno je da se ne može prevaspitno delovati istovetno na maloletnika i punoletnika. Praksa je pokazala da se čak i na starijeg maloletnika, pogotovo onog pred punoletstvo, ne može delovati isto kao na mlađe krivično odgovorne maloletnike, a kamoli na punoletnike koji su odavno navršili 18 godina.

Sagovornik je imao još komentara na članove Zakona. Te komentare CSR je, po rečima sagovornika, uputio i Skupštini Republike Srbije, 30.11.2010. godine, i to Zakonodavnom odboru i šefovima poslaničkih grupa.

4. Evidencija - baza podataka

CSR Kraljevo predlaže da se u integralu (kompjuterskom programu za CSR) otvori mogućnost evidentiranja recidiva, da evidentiraju i prate recidiv i mlađe punoletno lice (18 - 21 godine), jer imaju česte zahteve suda za obradu, kako u situacijama kada je to lice krivično delo napravilo kao maloletno, tako i kao mlađe punoletno lice.

Napomena: Diskutovali smo i na temu zašto se ne slažu statistički pokazatelji iz godišnjeg izveštaja CSR-a za 2008. i 2009. godinu sa pravim stanjem stvari. Odgovor je: zbog primene novog kompjuterskog programa za evidenciju (često „padanje sistema“, nesnalaženje ljudi u unošenju... – u svakom slučaju posredi je ljudski faktor).

6. PRUŽAOCI USLUGA – ORGANIZACIJE CIVILNOG DRUŠTVA I JAVNE USTANOVE

6.1. PODACI O ORGANIZACIJAMA CIVILNOG DRUŠTVA KOJE IMAJU ISKUSTVA SA RAZVOJEM USLUGA ZA DECU I MLADE KOJI IMAJU PROBLEME U PONAŠANJU ILI SU U SUKOBU SA ZAKONOM

Analizom dostupne dokumentacije koja je uključila izveštaje Fonda za socijalne inovacije, centara za socijalni rad i UNICEF-a) došli smo do podataka da je Fond za socijalne inovacije u periodu 2003.-2010. godine podržao 20 projekata koji su razvijali usluge kluba/dnevnog boravka/centara za decu i mlade sa problemima u ponašanju i u sukobu sa zakonom i usluge medijacije u kojima je jedna od strana mlađa od 18 godina.

Od ukupnog broja podržanih projekata, u periodu 2003 – 2008. godina u 14 slučajeva je razvijana usluga kluba/boravka/centra. U 8 slučajeva nosioci projekta, a u nekim slučajevima i jedini realizatori, su bili centri za socijalni rad, u jednom slučaju osnovna škola, a u 5 slučajeva organizacije civilnog društva. Kod projekata čiji su nosioci bile organizacije civilnog društva u tri opštine (Obrenovac, Bajina Bašta i Valjevo) klubovi su formirani u toku realizacije UNICEF Projekta „Šansa deci za promenu“ (2004 – 2006. godina). Danas od svih ovih klubova/dnevnih boravaka/dnevnih centara funkcioniše Socioterapijski klub u Obrenovcu, na volonterskoj osnovi, bez finansijske podrške i Klub za mlade u Boru, ali samo sa preventivnim aktivnostima upotrebe psiho-aktivnih supstanci.

Kroz 5 projekta (period 2009 – 2010. godina) su razvijani programi tretmana za decu i mlade u sukobu sa zakonom u dnevnim boravcima/centrima (4) i program obuke za tretman (1 projekat). Dnevni boravci/centri za decu i mlade sa problemima u ponašanju razvijani su u Kragujevcu i Knjaževcu pri centrima za socijalni rad, a u Požarevcu i Kruševcu dnevni boravci/centri za decu u riziku i sukobu sa zakonom gde su nosioci projekata bile organizacije civilnog društva: „Šansa“ iz Požarevca i „Korak napred“ iz Kruševca. Oba dnevna boravka funkcionišu i danas i to nas je opredelilo da ih uvrstimo u uzorak OCD i sa njima obavimo razgovor o stečenim iskustvima u pružanju usluga za decu u riziku i/ili u sukobu sa zakonom i sprovođenju VN/PO.

Kroz 2 projekta (period 2004 – 2006. godina) razvijane su usluge medijacije u kojoj je jedna strana mlađa od 18 godina (u Beogradu je usluge je razvijao Gradski centar za socijalni rad, a u Nišu Grad Niš). Aktivnosti su u Beogradu okončane završetkom projektnog ciklusa, a u Nišu istekom Sporazuma o saradnji između UNICEF-a, Ministarstva rada i socijalne politike i Grada Niša koji je obnavljan jos dodatne 2 godine posle završetka realizacije UNICEF-ovog Projekta.

Uprkos brojnim primerima dobre prakse, odličnim efektima realizacije većine ovih projekata kao i značajnim naporima aktera ovih programa ka obezbeđivanju održivosti, samo je mali broj njih u tome i uspeo. Ipak, možemo da konstatujemo da je kroz sve ove projekte kreiran fundus različitih važnih iskustva i primera dobre prakse u pružanju ovih usluga, i osposobljeni bitni ljudski resursi, kako u organizacijama civilnog društva, tako i u ustanovama socijalne zaštite, čiji će unapređeni profesionalni kapaciteti i stečena znanja i iskustva doći do punog izražaja u daljem toku razvoja usluga za decu i mlade sa problemima u ponašanju i u sukobu sa zakonom u Srbiji.

6.2. IZVEŠTAJI SA SASTANAKA U ORGANIZACIJAMA CIVILNOG DRUŠTVA I JAVNIM USTANOVAMA

Obavljeni su intervjui sa predstavnicima 6 organizacija, od kojih su 2 OCD, a 4 javne ustanove (gerontološki centri i javna komunalna preduzeća) koje učestvuju u sprovođenju vaspitnih naloga i posebnih obaveza ili su angažovane kao pružaoci usluga deci u riziku i ili u sukobu sa zakonom.

Jedna od dve posećene OCD („Korak napred“ iz Kruševca) na osnovu sklopljenog protokola o međusektorskoj saradnji učestvuje u realizaciji vaspitnih naloga i sprovođenju vaspitne mere pojačanog nadzora uz dnevni boravak, a po rešenju suda/tužilaštva. Druga OCD („Šansa“ iz Požarevca), i pored Sporazuma o saradnji sklopljenog još 2009. godine sa Tužilaštvom, Sudom, CSR, gradskom upravom i ostalim akterima na nivou zajednice nema iskustava u primeni vaspitnih naloga ili posebnih obaveza, jer je u Požarevcu izostala primena vaspitnih naloga/izricanje posebnih obaveza od strane tužilaštva/suda, već su do sada samo upućivani maloletnici od strane centra za socijalni rad sa izrečenim merama ukor, pojačan nadzor od strane roditelja i pojačan nadzor od strane organa starateljstva. Iako nisu imali maloletnike sa vaspitnim naložima ili izrečenom vaspitnom merom posebne obaveze direktno od strane suda/tužilaštva, već CSR-a, OCD je slala izveštaje o sprovođenju mere i sudu/tužilaštvu. U slučaju obe organizacije organizovani rad sa maloletnicima u sukobu sa zakonom započeo je kao projektna aktivnost i podržana od strane Ministarstva rada ili Fonda za socijalne inovacije i lokalne samouprave. I pored toga što ne postoji redovnost u upućivanju maloletnika ka ovim OCD, programi koje sprovode su ušli u sistem proširenih prava iz oblasti socijalne zaštite i time su one ostvarile mogućnost finansiranja od strane lokalnih samouprava (iako je ono neredovno).

Kada su u pitanju gerontološki centri/javna komunalna preduzeća u kojima su realizovani vaspitni nalozi za 33 maloletnika (najviše u Gerontološkom centru Novi Sad za njih 27), isti su realizovani na osnovu sklopljenih sporazuma sa CSR, a po upućivanju na osnovu rešenja suda/tužilaštva.

U strukturi lica upućenih u ove OCD i javne ustanove dominiraju maloletnici i mlađi punoletnici, tj. lica starosti od 16 do 19 godina, uglavnom muškog pola (samo 3 devojke), a najčešća prestupništva su sitne krađe, tuče sa elementima povrede, saobraćajni prekršaji.

Kada je u pitanju obuka za realizatore vaspitnih naloga i posebnih obaveza, pružaoci iz struktura OCD nisu prošli specifičnu obuku primene vaspitnih naloga, kao ni obuku koja se najdirektnije tiče sprovođenja vaspitnih mera posebnih obaveza, njihovog praćenja i procene ponašanja maloletnika za vreme njihove primene. Prošli su pojedinačne obuke iz oblasti medijacije i kao i obuke vezano za organizaciju programa dnevnog boravka kao oblika zaštite mladih u riziku u svrhu podsticanja prosocijalnog i prevencije agresivnog ponašanja mladih. Predstavnici gerontoloških centara i javnih komunalnih preduzeća nisu prošli ni jedan vid obuke koji se odnosi na primenu vaspitnih naloga i realizaciju posebnih obaveza. Samo jedna od 6 posećenih OCD i javnih ustanova (OCD „Korak napred“ iz Kruševca) ima razvijena dokumenta koja mogu poslužiti kao metodološka uputstva u primeni izrečenih vaspitnih naloga i posebnih obaveza (kućni red, poslovnik o radu, prijemni list, instrument za početnu procenu, upitnik za upoznavanje dete/roditelj, lista praćenja...).

Sve posećene organizacije navode i potrebu za dodatnim obukama, pri čemu nisu navedene striktno definisane teme niti su navođeni postojeći akreditovani programi, već

navode oblasti kao što su grupni i individualni rad (OCD) i „rad i ponašanje sa detetom“ kojem je izrečena vaspitna mera. Pri analizi uloge organizacija civilnog društva, samo jedna od njih je uključena u kompletan proces planiranja realizacije vaspitne mere i to u fazi nakon izricanja mere. Planiranje sprovode na konferenciji o slučaju na kojoj učestvuju roditelj/staratelj, maloletnik, voditelj slučaja iz CSR i voditelj programa Centra za dnevni boravak mladih. Što se tiče ustanova/javnih preduzeća, oni nemaju dodatnih uloga izuzev najdirektnije primene vaspitne mere-vaspitnog naloga u smislu praćenja redovnosti dolaska maloletnika i praćenja njegovog ponašanja.

Kada su u pitanju mehanizmi saradnje, obe OCD su potpisnice međusektorskih protokola (memoranduma o saradnji) i njihove usluge su ušle u oblast proširenih prava finansiranih od strane gradova, dok gerontološki centri/JKP imaju potpisane sporazume o sadržaji sa CSR. Protokoli o saradnji definišu samo opšte aspekte sporazuma potpisnika.

Kada je u pitanju sistem izveštavanja, ne postoji striktno definisan, i obično je bio zasnovan na podnošenju usmenih izveštaja u neodređenom vremenskom periodu tokom implementacije same vaspitne mere i pisanja završnih izveštaja nakon same realizacije u slobodnoj formi. Po kazivanjima predstavnika OCD, kao i gerontoloških centara, slali su redovne završne izveštaje za svakog maloletnika ponaosob, dok sa JKP to nije bio slučaj. Ono što su, takođe, naveli, a odnosi se na praćenje realizacije vaspitnog naloga, imali su dobru komunikaciju sa CSR, ali nisu imali posete od strane predstavnika samih CSR (voditelja slučaja), osim prilikom prijema i u slučaju nekih problema.

Kao rizik pri primeni vaspitnog naloga navode činjenicu nedefinisane odgovornosti u slučaju povrede maloletnika. Ovo su naročito istakli direktori JKP, a potom i gerontoloških centara, dajući usput predlog da osiguranje u slučaju povrede ide preko CSR, jer oni (JKP) nisu voljni da prihvate tako nešto. Ni pri OCD ni pri ustanovama/JKP ne postoji posebno izrađen metodološki instrumentarij praćenja toka i efekata realizacije VN i vaspitnih mera, pa samim tim ne postoji ni strukturirana analiza njihove primene. Procena je da su VN i vaspitna mera dali željene efekte i da po usmenim i ličnim saznanjima nije bilo pojave recidivizma izuzev u jednom slučaju (Požarevac).

Prema razgovorima sa maloletnicima, a u pojedinim slučajevima i roditeljima/starateljima (OCD) po pitanju izbora i načina realizacije VN i vaspitnih mera oni su izrazili zadovoljstvo, tim pre što su mere uvek realizovane u skladu sa dnevnim aktivnostima maloletnika/mlađih punoletnika (vođeno je računa o pohađanju škole, da se mera uklopi uz posao ako rade i sl).

Zbog nedovoljno praktičnog iskustva u primeni vaspitnih naloga i vaspitnih mera (JKP i gerontološki centri su imali svega po 1 do 3 maloletnika) ne mogu da urade procenu da li ovu meru treba primenjivati u većem ili manjem obuhvatu, ali na osnovu ličnog stava i stručnog iskustva u radu sa maloletnicima (predstavnici OCD su radili ili su i dalje saradnici CSR) smatraju ovu meru korisnom i ističu potrebu za njenom većom primenom.

7. SAŽETAK I OPŠTI ZAKLJUČCI

Na osnovu svega iznetog u ovoj studiji, mogu se izvesti sledeći opšti zaključci:

Studija „Mapiranje resursa u lokalnim zajednicama za realizaciju vaspitnih naloga/posebnih obaveza“ rađena je u periodu mart-maj 2011. god u okviru Programa International Management Group „Unapređenje dostupnosti pravde u Srbiji“ i predstavlja inicijalnu fazu u razvoju programske komponente koja se odnosi na unapređenje sistema maloletničkog pravosuđa u Srbiji. Cilj ove studije je bio da se kroz analizu praksi primene VN i PO stvore polazne osnove, odnosno identifikuju ljudski resursi za kreiranje radnih grupa za razradu odgovarajućih procedura i standarda primene VN i PO, i identifikuju postojeći mehanizmi, iskustva, prepreke i primeri dobre prakse u njihovoj realizaciji koji će poslužiti kao polazna osnova za razradu i unapređene procedura i standarda primene vaspitnih naloga/posebnih obaveza.

Prva faza realizacije Studije je bila desk top analiza rađena u cilju formiranja uzorka, odnosno identifikacije onih Viših sudova i Viših javnih tužilaštava u Srbiji koji su u najvećoj meri (u relativnom smislu, tj. više od ostalih) u svojoj dosadašnjoj praksi primenjivali VN odnosno izricali i primenili vaspitne mere PO, kako bi iste posetili i sa javnim tužiocima i sudijama za maloletnike razgovarali o njihovim iskustvima. Obzirom da u primeni VN i realizaciji vaspitne mere PO učestvuju i centri za socijalni rad, desk top analiza je korišćena takođe u svrhe identifikacije i deset CSR-a, koji imaju najveći broj maloletnika sa primenjenim VN ili izrečenom vaspitnom merom PO. Desk top analiza je takođe obuhvatila dostupnu građu Fonda za socijalne inovacije, UNICEFa i centara za socijalni rad u cilju formiranja uzorka OCD i javnih ustanova koje učestvuju u realizaciji VN i PO.

Prilikom analize dostupnih podataka pravosuđa i centara za socijalni rad na osnovu zvaničnih izveštaja Republičkog Zavoda za statistiku i Republičkog Zavoda za socijalnu zaštitu koji su nadležni za prikupljanje i objavljivanje podataka pravosuđa odnosno socijalnog sektora respektivno, prve opservacije koje smo imali odnose se na velika odstupanja u podacima ova dva sektora kao i činjenicu da nije uvek bilo moguće direktno upoređivanje podataka, zbog različitog načina vođenja statistike u ova dva sektora. Osim činjenice da statistike ova dva sektora nisu međusobno usklađene, takođe ni jedna od njih, ni statistika pravosuđa ni statistika koju vodi socijalni sektor nije u potpunosti usklađena sa Zakonom o maloletnicima, pogotovu u delu koju se odnosi na inovativne institute koje Zakon donosi – VN i PO. Ipak, mogli smo da napravimo pojedinačne analize po sektorima i uporedne analize za neke od podataka na osnovu čega smo formirali uzorak od 10 Viših sudova, Viših javnih tužilaštava i Centara za socijalni rad sa čijim predstavnicima smo potom obavili strukturirane intervjue.

Ostaje zapitanost vezana za mogućnosti uspostavljanja iole ozbiljnije analize u oblasti maloletničkog pravosuđa bazirane na analizi trendova u svrhe kreiranja/unapređivanja politika koje se odnose na decu u riziku i u sukobu sa zakonom, kada su i danas, više od 5 godina od stupanja na snagu Zakona o maloletnicima, prisutne brojne prepreke na koje nailazi analitičar u pokušaju da sazna bazični podatak o broju VN i PO kao inovativnim institutima koje je „novi“ Zakon doneo, a potreba za čijim uvođenjem u velikoj meri i inspirisala reviziju legislature maloletničkog pravosuđa početkom/sredinom prošle decenije.

Iz svega predhodno navedenog, nameće se **zaključak o nepochodnosti revizije postojećeg sistema prikupljanja podataka i uspostavljanja sistematske, konceptijskog, terminološki i međusektorski usaglašene baze podataka harmonizovane sa novouspostavljenom domaćom legislaturom i Konvencijom o pravima dece, i to kako na nivou mehanizma za prikupljanje podataka tako i na nivou izveštavanja nacionalnim institucijama nadležnim za odgovarajući sektor tj. Republičkom zavodu za statistiku (pravosuđe) odnosno Republičkom zavodu za socijalnu zaštitu (CSR).**

Centralni deo naše studije - analiza praksi primene VN i PO - rađen je na osnovu analize podataka dobijenih primenom strukturiranog upitnika tokom intervjuisanja stručnjaka pravosuđa, i to sudija za maloletnike i javnih tužioca 10 Viših sudova i tužilastava u Srbiji, kao i 2 apelaciona suda i jednog apelacionog tužilaštva, zatim stručnjaka deset centara za socijalni rad kao i predstavnika OCD i javnih ustanova u ukupno 12 gradova/ opština sa 101 sagovornikom. Izdvajamo ključne aspekte sistema maloletničkog pravosuđa u Srbiji čije unapređenje je markirano kao prioritetni preduslov kvalitetnije, intenzivnije i sveobuhvatnije primene VN i PO.

1. Jačanje profesionalnih kapaciteta za primenu vaspitnih naloga, izricanje i realizaciju posebnih obaveza i rad sa maloletnicima u sukobu sa zakonom

Stručnjaci sistema pravosuđa koji postupaju u maloletničkim predmetima su odslušali opštu obuku Pravosudnog centra - Pravosudne akademije po stupanju na snagu Zakona o maloletnicima, ali ne i specifične obuke koje se odnose na postupanje sa maloletnicima vezano za primenu VN i realizaciju vaspitne mere PO.

Ni stručnjaci iz CSR-a i OCD-a, u posećenim gradovima/opštinama, koji rade na ovoj problematici nisu imali jedinstven program obuke primene VN i realizacije PO. Stručnjaci iz pojedinih centara kao i predstavnici OCD sa kojima smo razgovarali senzibilisani su i familijarni sa konceptom i principima restorativnog pravosuđa, i obučeni za primenu medijacije između žrtve i prestupnika u kome je jedna od strana maloletnik, a prošli su i specifične obuke prilagođene radu sa ovom populacijom maloletnika (npr. Podsticanje prosocijalnog i prevencija agresivnog ponašanja mladih, Dnevni boravak za decu i mlade sa problemima u ponašanju; i sl.)

Predstavnici posećenih javnih komunalnih preduzeća i ustanova (gde se primenjuju VN i realizuju PO) nisu imali nikakve pripremne obuke za rad sa ovom populacijom maloletnika.

Većina obuka koje su realizovane nisu bile organizovane na način da u njima istovremeno učestvuju stručnjaci svih sistema ključnih za problematiku maloletničkog pravosuđa na nivou gradova/opština, sa izuzetkom onih koje je organizovao UNICEF i jednog seminara koji je organizovan od strane pravosuđa u Subotici. Skoro svi naši sagovornici su saglasni da postoji potreba za dodatnim edukacijama (obuke, seminari, horizontalni transfer znanja, studijske posete, itd) u ovoj oblasti, a preporuku da one budu organizovane po multisektorskom principu (tj da se obuke realizuju za predstavnike različitih sektora iz istog područja tj sa teritorije nadležnosti Višeg suda/javnog tužilaštva) posebno su često isticali predstavnici CSR-a.

Uprkos činjenici odsustva formalne obuke o primeni VN/PO, svi nasi sagovornici su učestvovali u primeni i/ili realizaciji ovih instituta Zakona o maloletnicima. U skoro svim

posećenim gradovima/opštinama postoje stručnjaci koji su senzibilisani, motivisani i imaju praktična iskustva primene VN i realizacije PO i koji su spremni da učestvuju u radnim grupama/komisijama za razradu procedura i standarda primene vaspitnih naloga i posebnih obaveza. Identifikovana su 23 stručnjaka iz našeg uzorka od 12 gradova/opština, izuzev Beograda, gde stručnjaci pravosuđa s kojima smo obavili razgovor nisu prihvatili da budu predloženi od strane udruženja građana već na poziv Ministarstva pravde, dok sa stručnjacima socijalne zaštite nismo uspjeli da obavimo razgovore jer nam to nije bilo omogućeno od strane Gradskog centra za socijalni rad Beograd.

2. Neophodnost što hitnije operacionalizacije i standardizacije procedura u postopku primene vaspitnih naloga i posebnih obaveza

Zabeležena su različita iskustva u procesu primene VN i izboru i sprovođenju PO. Na primer, u nekim gradovima, samo javni tužioci primenjuju VN, u nekima samo sudije za maloletnike, a u nekima i jedni drugi. Ipak, preovlađuje praksa primene od strane javnih tužilaca, što je svakako ohrabrujuće.

U izveštaju su navedeni brojni primeri nejasno definisane uloge CSR/ voditelja slučaja i različitih praksi u različitim fazama procesa primene VN/PO. Npr. Kada su u pitanju posebne obaveze, većina sagovornika iz CSR su saglasni da oni ne treba da učestvuju u izboru, već samo da daju mišljenje. U praksi postoje i drugačija iskustva: da stručnjaci iz CSR učestvuju u izboru, ili da sudije u dopisima traže predlog za vrstu vaspitne mere, a stručnjaci iz CSR „mogu dati samo mišljenje“.

Iako Zakon o maloletnicima nalaže da se izbor i primena vaspitnog naloga vrši u saradnji sa roditeljima, usvojiocem ili staraocem maloletnika i nadležnim organom starateljstva, od sagovornika smo dobili informacije o različitim iskustvima i praksi. Stručnjaci iz 50% centara za socijalni rad obuhvaćenih uzorkom učestvuju u izboru vaspitnog naloga, ali sagovornici iz CSR uglavnom nemaju saznanja da li roditelji/staratelji učestvuju u ovom procesu.

Zakonom neregulisane nadležnosti i ovlašćenja za sprovođenje vaspitnih naloga dovode do konfuzije u saradnji između stručnjaka iz ključnih sistema koju dodatno komplikuje činjenica izostanka tripartitnih sporazuma na lokalnom nivou između organa pravosuđa, CSR i organizacija u kojima se realizuju vaspitni nalozi i posebne obaveze. Samim tim, ostaje nejasno ko je ovlašćen za sklapanje sporazuma, ko su partneri u primeni vaspitnih naloga i sl.

Opsta je konstatacija naših sagovornika da je primena vaspitnih naloga ograničena kako u odnosu na ukupan broj prijavljenih maloletnih učinilaca krivičnih dela tako i u odnosu na vrstu vaspitnih naloga koji se primenjuju. U praksi, najčešće se primenjuje prvi vaspitni nalog – poravnanje sa oštećenim, kao i treći – uključivanje bez naknade u rad humanitarnih organizacija ili poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja. Za primenu 4 i 5–og vaspitnog naloga nisu obezbeđeni odgovarajući uslovi- nedostaju sporazumi između sistema pravosuđa i zdravstvene zaštite. Takođe zakonski nije regulisano plaćanje troškova primene vaspitnih naloga. Zakon predviđa da troškovi realizacije krivičnih sankcija padaju na teret budžeta. Vaspitni nalozi ne spadaju u krivične sankcije, te stoga nije jasno definisano iz kojih sredstava se finansira njihova primena. Ovo

su samo neki od primera brojnih izazova koji otežavaju primenu vaspitnih naloga u većoj meri koje su naši sagovornici izneli tokom intervjua.

Nedovršenost pravnog okvira i regulatornih mehanizama, uz neprecizno definisane nadležnosti i ovlašćenja u sprovođenju vaspitnih naloga i posebnih obaveza koji neretko dovode do konfuzije i tenzija u saradnji između stručnjaka iz ključnih sistema su izdvojeni kao glavne prepreke efikasnije i intenzivnije primene vaspitnih naloga i posebnih obaveza. Većina naših sagovornika smatra da će se njihovim otklanjanjem automatski otkloniti bitan aspekt otežane primene VN/PO - aktuelni problemi komunikacije između pravosuđa i socijalnog sektora - i rezultirati unapređenjem međusektorske saradnje.

***

U završnici našeg izveštaja bi želeli još jednom da istaknemo činjenicu da su profesionalci sa kojima smo razgovarali otvoreno iznosili svoja iskustva, opažanja, utiske, prepreke u realizaciji VN/PO kao i pitanja koja izazivaju nedoumice u radu. Sagovornici su takođe izneli niz veoma konkretnih sugestija za unapređenje, intenziviranje i upodobljavanje prakse primene VN i PO, o tome šta je potrebno promeniti u zakonskoj regulativi, i kako unaprediti međusektorsku saradnju i procedure. Odgovori na naša pitanja, komentari i predlozi, su verodostojno (koliko god je to bilo u našoj moći) preneseni u izveštaju koji predstavlja dragocen izvor grupisanih i autentičnih iskaza naših sagovornika iz sektora pravosuđa, socijalne zaštite, OCD-a i javnih ustanova, za koji se iskreno nadamo da će poslužiti kao dobra polazna osnova radnim grupama za razradu procedura i standarda primene VN i PO. Nadamo se takođe da će studija „Mapiranje resursa u lokalnim zajednicama za realizaciju vaspitnih naloga/posebnih obaveza“ poslužiti kao autentičan „snimak“ početnog stanja (baseline study) koja će moći da se koristi prilikom središnje (2012. god.) i završne evaluacije (2013. god.) progresa i postignuća IMG Programa „Unapređenje dostupnosti pravde u Srbiji“ u programskoj komponenti „Unapređenje sistema maloletničkog pravosuđa u Srbiji“.

/kraj